

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

60. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2013/04

Tartalom

Ajánló

NÁRAY-SZABÓ Gábor: **Beköszöntő MTA Könyvtár és Információs Központ**

Cikkek

TÉGLÁSI Ágnes: Változás – változtatás – szervezeti innováció	148
HAFFNER Rita – KAPUS Erika – TÖMÖRY Pál: Szolgáltatásaink új irányai	154
JAKSA Józsefné – GÁSPÁRNÉ MONOSTORI Judit – NASZÁDOS Edit – CSÓRÉ László: Szolgáltatásaink láncolata – belső szolgáltatások rendszere	161
BOROSS Klára: Az Akadémiai Könyvtár 16. századi gyűjteménye	169
DÉVÉNYI Kinga – KELECSÉNYI Ágnes: Új kihívások előtt a Keleti Gyűjtemény	175
SZÉKELY Mária: Bemutatjuk a Lukács Archívumot	179
HAY Diána: Bemutatkozik az Akadémiai Levéltár	182
GICZI András – PÁLL Zoltán – TÉGLÁSI Ágnes: EISZ Nemzeti Program 2012: új irányban az információszolgáltatás	185
MAKARA B. Gábor – SERES József: A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) és az MTMT2	191
MOSONINÉ FRIED Judit – SOÓS Sándor: A Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály létrejötte	196
HOLL András: Az Akadémiai Könyvtár repozitóriuma, a REAL bővítése, gyarapítása, fejlesztése ...	198

Beszámolók • Szemlék • Referárumok

SPANGENBERG, Martin: Egy kattintással a cikkjegyzéktől a teljes szövegig – kontextusfüggő linkek létrehozása a Bundestag Könyvtárának katalógusában (Ref.: Némethé Szívi Zsófia)	200
---	-----

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 60 • 2013/04

Summaries

TÉGLÁSI, Á.: Changes – reforms – organisational innovation 148

The Library of HAS was known as a long-established, somewhat conservative institution possessing a prestigious collection. In recent years, the library has been working to convert and expand services in accordance with the requirements of the digital age while preserving its traditional values. The paper presents the new, comfortable features of the online catalogue, the electronic databases, EOD services, changes in interlibrary loan, and reports on novelties introduced in user education and electronic information services.

HAFFNER, R. – KAPUS, E. – TÖMÖRY, P.: New directions in services 154

The Library of HAS was known as a long-established, somewhat conservative institution possessing a prestigious collection. In recent years, the library has been working to convert and expand services in accordance with the requirements of the digital age while preserving its traditional values. The paper presents the new, comfortable features of the online catalogue, the electronic databases, EOD services, changes in interlibrary loan, and reports on novelties introduced in user education and electronic information services.

JAKSA, M. – GÁSPÁR-MONOSTORI, J. – NASZÁDOS, E. – CSÓRÉ, L.: The service chain and the internal service system 161

Each element of library technical processes can be described as a service in itself, because, through accomplishing a series of modular tasks, actually the various departments are providing services, even if these services are not targeted at users. Preparing and assisting a system of internal services is created, under everybody within the institutions provides services. The staff members at the Library of HAS attach great importance to the quality of services at all points in the service chain, since only this enables users at the end of the chain to obtain quality services. The system of internal services unites the tasks related to collection organisation, cataloguing and information technology into a coherent system.

BOROSS, K.: The 16th-century collection of the Library of HAS 169

The collections of the Library of HAS have been established at different times and in a variety of ways. One of the most exciting centuries of European and particularly Hungarian history left a very special and considerably differing imprint on these collections. Most of the materials in the Collection of Early Books had been donated by three major patrons: József Teleki, György Ráth and Ferenc Vigyázó. The latter two collected obsessively the Hungary-related prints still to be found in Europe at the turn of the 19th and 20th centuries. In addition to the wealth of Hungarica materials (from the point of language, territory or persons), a unique value of the collection is represented by the pamphlet collection dealing with Hungary. The pamphlets originate mainly from German-speaking countries, and these materials constitute a rich resource of Hungarian history, their importance equals that of the Apponyi Collection in the National Széchényi Library.

DÉVÉNYI, K. – KELECSÉNYI, Á.: New challenges for the Oriental Collection 175

The need to create an independent Oriental Collection within the Library of HAS has been raised by Hungarian scholars as early as the late 19th century. The date is not incidental because in that century Oriental research has been flourishing all over Europe, and this meant an incentive to thoroughly investigating Eastern sources relating to the original homeland and the prehistory of Hungarians. Hungarian travellers and scholars, who were attracted to the East because of the prehistory of Hungarian people, have played at the same time a major role in describing Asia from the point of geography, geology, ethnology, zoology and botany. Many of these scholars were members of HAS, and regularly contributed to its library not only their own publications but also manuscripts and rare books collected during their travels to enrich the library's collections. The ever growing stock has significantly increased due to the decree after World War II on systematically dividing the collection interest among libraries. As a result, the field of Oriental research was commissioned to HAS, meaning also that the relevant, ex-

tremely valuable collection of the Municipal Library of Budapest was transferred to the HAS Library.

SZÉKELY, M.: Presenting the Lukács Archives 179

The Lukács Archives is to be found on the fifth floor of a Bauhaus building, in the flat of the late György Lukács. The building is admired by visitors because of its magnificent staircase. The Archives was founded soon after the philosopher's death, thanks to a generous decision of contemporary leaders respecting Lukács' reputation, as well as to his library and manuscripts having got to the possession of HAS according to his will. The article presents the fate of the collection and the products of relevant publishing activities.

HAY, D.: Introducing the Archives of HAS 182

The Archives of HAS has been in operation since 1964. It is collecting, preserving and providing for researchers the official documents of HAS from the post-1950 period.

GICZI, A. – PÁLL, Z. – TÉGLÁSI, Á.: EIS National Program 2012. New directions in the provision of information 185

In our society, it is extremely useful if you are always and everywhere well-informed – says Dr. Thomas Knieper ("In unserer Gesellschaft ist es ein hohes Gut, immer und überall informiert zu sein"). To do this, we need information. However, information has got a price which is often measured in hard currency. In Hungary, for nearly two decades now, various consortia and alliances have been trying to satisfy information hunger with serious work, as economically and as well as possible. A special segment of all this, namely scientific information is particularly important for research and higher education, for the educated. In 2011, the Hungarian Government commissioned the Hungarian Academy of Sciences to perform, in cooperation with its library, the duties relating to the operation of the National Electronic Information Service Programme. The article reports on this activity.

MAKARA, B. G. – SERES, J.: The Hungarian National Scientific Bibliography (MTMT) and MTMT2 191

HAS created the Hungarian National Scientific Bibliography (in Hungarian abbreviated as MTMT) in 2009 from

its own sources. Co-founders included the Hungarian Accreditation Committee, the Hungarian Rectors' Conference, the National Scientific Research Fund (OTKA) and the National Graduate Council, later the initiative was joined by Hungarian universities, colleges and health institutions. Under the New Széchenyi Plan's Social Renewal Operational Programme (SROP) a sum of HUF 308 million was envisaged for completing the works on building the national scientific bibliographic database. Under the two-year project the bibliographic data of works of scientific relevance, published by the staff members of Hungarian higher education institutions, academic and other research programmes, in the period between 2007 and 2014 will become accessible as a whole. The database will, however, be much more comprehensive, really important data will go back to as far as 1990. The work is coordinated by the Library and Information Centre of HAS, which will become significantly upgraded, partly due to this project, and will be transformed into a 21st-century modern information centre, in addition to keeping its traditional role.

MOSONI-FRIED, J. – SOÓS, S.: The Department of Science Policy and Scientometrics 196

The Department of Science Policy and Scientometrics of the Library and Information Centre of HAS is characterised by research-intensive services and methodological development in the field of scientometrics in a science-policy context. The main purpose is informing decision-making both at the institutional and national levels, and contributing to national and international (EU) projects.

HOLL, A.: REAL, the repository of the Library of HAS 198

The article summarises the developments – growth, software and hardware upgrades – of REAL (the repository of the Library and Information Centre of HAS). The Hungarian Academy of Sciences have issued an Open Access Mandate, effective from the beginning of 2013. The support functions performed by the Library and the repository regarding the Mandate are reviewed. The article outlines the connections of the repository with the Hungarian National Scientific Bibliography database (MTMT).

Változás – változtatás – szervezeti innováció

Mit tesz a közel 200 éves Akadémiai Könyvtár annak érdekében, hogy lépést tartson a gyorsan változó világgal, és alkalmazkodni tudjon szűkebb és tágabb környezetéhez? Milyen szervezeti átalakításhoz vezetnek a társadalmi, technikai változások, és hogyan lehet úgy változtatni, hogy a folyamatos megújulás során ne vesszenek el hagyományos értékeink.

A változás legfőbb motorja

A könyvtárak hagyományos szerepe és eszköztára az info-kommunikációs technika térhódításával és az *elektronikus tartalmak* elterjedésével jelentősen bővül, de lényege a digitális korban is ugyanaz marad. Nevezetesen, gyűjti, rendszerezi és hozzáférhetővé teszi a felhalmozott tudásanyagot, és gondoskodik a formába öntött tudás átörökítéséről, legyen az bármilyen hordozón. Ugyanakkor világosan látjuk, hogy az elektronikus tartalmak térhódításával új rendszerek vannak születőben, összeérnek a korábban oly markánsan elkülönülő és szétválasztható, az információhasznosításhoz kapcsolódó szakmai tevékenységek, mint kiadás, terjesztés és szolgáltatás, azaz a tartalom formába öntése, megjelentetése, szétsugárzása, a hozzáférés biztosítása és az archiválás. Látszanak már azok a tendenciák, amelyek szerint számos könyvtárosi feladatot végeznek, illetve látnak el könyvtáron kívül is, elég csak arra utalni, hogy hány könyvtárost alkalmaznak információfeldolgozásra, információhasznosításra a közsférán kívül is. Ezzel párhuzamosan egyre több, korábban a könyvtár tevékenységi területén kívül eső információfeldolgozással, információhasznosítással összefüggő tevékenység jelenik meg a könyvtárakban; bár ez utóbbi egyelőre még inkább csak a fejlett könyvtári kultúrával rendelkező országokban.

Az e-források térnyerése mellett a változás másik nagy előidézője a webkorszak, de különösen a *web2 megjelenése*. Ez a könyvtárak számára nemcsak azt jelenti, hogy megjelenünk a hálón, különböző közösségi oldalakon hírt adunk magunkról, hanem azt is, hogy teljesen „kifordítjuk” a könyvtárat és a weben keresztül teszünk mindent elérhetővé, az állományt éppen úgy mint a szolgáltatásainkat. *Lewis* cikkének 425. oldalán [1] úgy fogalmaz, hogy könyvtári eszközeinket, forrásainkat és szakértelmünket oda kell eljuttatnunk, ahol a

felhasználóink vannak, s ők egyre inkább a virtuális térben vannak. „Ha a felhasználó nem jut el a könyvtárba a Google-n keresztül, akkor nem megy oda.”

A körülöttünk lévő óriási változásokra csak óriási változtatással tudunk reagálni. Új stratégiai tervünk (2013–2016) készítésének kiindulópontja, hogy a XXI. század elején könyvtárunk a tudományos közösség hatékony információhasznosítását és -hasznosulását szolgálja. Fő célkitűzésünk a kutatás-fejlesztés információs folyamatának támogatása könyvtári eszközökkel és módszerekkel, a könyvtáron belül éppen úgy, mint a könyvtár falain kívül; a valóságos térben éppen úgy, mint a virtuális térben.

A változásokat előidéző külső környezeti hatások, nemzetközi trendek

1. A könyvtár fogalmának kiterjesztése az információtároló és -hordozó média kapcsán (infotár, médiatár, információs központ, forrásközpont stb.).
2. Intézményeket, szervezeteket összekapcsoló integrált könyvtári rendszerek kialakítása, működtetése (közös katalógusok, közös keresőfelületek, platformok, hálózati megoldások).
3. Az információmenedzsment előtérbe kerülése, különböző típusú információk együttes kezelése, az információvagyron feltárása, megőrzése és elérhetővé tételének komplex megoldásai.
4. A könyvtárak kiegészítő tevékenységeinek kiépítése.
5. Újszerű együttműködési formák az elektronikus tartalmak elérésére, mint például konzorciumi szerveződések, nemzeti licenszszerződések. De egyre erősödik a különböző típusú intézmények összefogása, partnerség létrehozása is.
6. Digitalizálási programok, a meglévő tudásvagyron teljes digitalizálása a kulturális értékek

megőrzésére és széles körű elérésének biztosítására.

7. Az e-források egyre inkább kiszorítják a nyomtatott tartalmakat, az e-folyóiratok terjedése után az e-könyvek térhódítása zajlik.

Hogyan reagál a környezeti változásokra az Akadémiai Könyvtár?

A következőkben e nemzetközi tendenciák tükrében tekintjük át a környezeti változások hatására a közelmúltban véghezvitt változtatásokat az Akadémiai Könyvtárban. Bár minden egyes témakör külön-külön is részletesebb taglalást igényelne, itt most csak jelzésszerűen utalunk a változtatásokra, amelyek közül néhányat munkatársaim külön cikkben tárgyalnak.

1. A könyvtár fogalmának kiterjesztésére akkor érett meg a helyzet, amikor a *Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)* és az *Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ)*, két országos közfeladatként 2012-ben a könyvtárhoz került. Ez az új, kiterjesztett feladatkör a könyvtár elnevezésében is megmutatkozik, 2013. január 1-jétől hivatalosan *MTA Könyvtár és Információs Központ* elnevezéssel működünk tovább. Nem pusztán névváltoztatásról van szó, hanem jelzésértékű, a hagyományos feladatokról az új feladatok irányába való elmozdulás nevünkben való megjelenítéséről. Az országos hatókörű feladatok mellett érdemes megemlíteni a könyvtárban 2009-ben létrehozott repozitóriumot. A *REAL* létrehozását és folyamatos fejlesztését, ami az MTMT-vel karöltve, de különösen az akadémia elnökének 2012 decemberében kiadott szabad hozzáférésről szóló rendelkezésével gyors növekedésre számít.

2. Az intézményeket, szervezeteket összekapcsoló rendszerek létrehozására, működtetésére jó példa annak a közös keresőfelületnek a kialakítása, amely a 2011 őszén zárult TÁMOP program egyik részeredménye. [2] Öt kutatóintézet, az akkor még *Talajtani és Agrokémiai Kutatóközpont*, a *Kémiai Kutatóközpont*, a *Pszichológiai Kutatóintézet* és az *Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet* könyvtáraival közös keresési lehetőséget biztosítottunk. Megvalósult a konzorciumban részt vevő hat könyvtár állományában szereplő művek együttes keresése, az ún. „egyablakos kereséssel”. 2012-ben az akadémia kutatóhálózat átszervezését követően is nagy jelentőségű a kutatóintézeti állomány interneten való megjelentetése, hiszen olyan speciális szakterületi gyűjtemények váltak elérhetővé, amelyek korábban nem nyilvános könyvtári

gyűjteményként csak egy szűk réteg számára voltak elérhetőek. A *MOKKA/ODR* rendszerben való megjelenés a könyvtárak számára éppoly fontos, mint a felhasználóknak. Gyűjteményünk feltárása során ma már teljesen természetes, hogy az OPAC-ban lévő rekord összekapcsolódik a kereskedelmi forgalomban megvásárolható könyvek bibliográfiai adataival, borító és/vagy címlap megjelentetésével. A könyvtárak és a terjesztés ilyenféle egymásra utalása a könyvtár falainak lebontásához vezető kezdeti lépések egyike.

3. Az információmenedzsment előtérbe kerülése – digitális gyűjteményeink, digitális tartalmaink köre egyre bővül, a mennyiségi növekedést ebben a fázisban már minőségi változás kell, hogy kövesse.

A szórványosan meglévő egyes állományelemek egymásra rakódása elérte már azt a mennyiséget, amikor már nem elég pilotprogramokkal egy-egy szegmens fejlesztésére összpontosítani (pl. tematikus gyűjtemények; digitális képkönyvtár), hanem el kell kezdenünk az elektronikus könyvtár szisztematikus kiépítését. Ennek első állomása, a *Repository of the Academy's Library (REAL)* elkészült, három pillére működik: az *OTKA* kutatási jelentések, a doktori disszertációk és az MTMT-hez kapcsolódó teljes szövegű cikkek, jelenleg összesen több, mint 4500 e-dokumentum. Az *E-book on Demand (EoD)* program keretében digitalizált művek is bekerülnek a REAL-ba. A következő stratégiai időszakban fel kell készülnünk az ún. „információzárványok” egységes rendszerré alakítására. Egyfelől meglévő hagyományos hordozón lévő állományunk digitalizált vagy digitalizálásra váró elemeinek rendszerbe foglalása, és az új, csak digitális formában elérhető művek integrálása és az információs vagyion kezelése lesz a következő tervidőszak egyik stratégiaileg fontos feladata. Egyelőre még elméleti felvetés csupán, de a közeljövő eldöntendő kérdése, hogy a kutatás-fejlesztés információs folyamatában létrejött információ menedzselése beépül-e a könyvtár feladatrendszerébe vagy ezen információmenedzselési feladatok elvégzésére munkatársaink kapcsolódnak egyes kutatás-fejlesztési rendszerekhez.

4. Kiegészítő tevékenységek egész sorával foglalkozik a szakirodalom, már a 90-es évek eleje óta. Bár sokak számára nagyon vonzó a szellemi és testi táplálék együttes biztosítása a könyvtár falain belül, jelen írás inkább azt a kiegészítő tevékenységet emeli ki, amely AGORA néven vált ismertté. Röviden úgy definiálható, hogy a könyvtár

nyitott szellemi műhelyként könyvbemutatók, eszmecserék, kiállítások és egyéb rendezvények színtere is. Programjainkat az alábbi főbb csoportosítás szerint hirdetjük meg: „*Gondolatok a könyvtárban*” címmel rendszeresen tartunk eszmecseréket és szervezünk fórumokat. „*Éltre keltjük a gyűjteményt*” összefoglaló címet adtuk azoknak a rendezvényeknek, amelyek valamely évfordulóhoz, szerzőhöz kapcsolódóan mutatják be, elsősorban különgyűjteményeink becses darabjait. Ide soroljuk digitális gyűjteményeink bemutató rendezvényeit is. Végül, de nem utolsósorban „*A könyvtár barátai*” sorozatcímet viselik azok a rendezvények, amelyek megtartásához neves tudós olvasóinkat kérjük fel arra, hogy egy adott témát, sok esetben legújabb kötetét mutassa be az érdeklődőknek.

A 2006-ban indult program az évek során nagy népszerűsége tett szert, évente legalább 20-24 alkalommal nyújt változatos programot, s látogatóink száma alkalmanként 50-60 fő, akiknek nagy része ma már törzsvendégnek számít. Tovább kívánjuk növelni látogatóink számát, ehhez azonban szükségünk lesz rendszeres és szakértő marketing és PR tevékenységre.

5. Újszerű együttműködési formák – pályázatok, országos programok. Az Alapító Okirat úgy fogalmaz, hogy „A Könyvtár ellátja az akadémiai költségvetési szervek könyvtárainak akadémiai szakmai felügyeletét”. Az elmúlt öt évben a *Magyar Digitális Képkönyvtár*hoz és a *Tudásdepo Expressz* pályázathoz a kutatóintézeti könyvtárak közül (önkéntességi alapon) mindkét esetben hat-tagú konzorciumot szerveztünk és vezettünk, annak minden izgalomával és kihívásával együtt. [3]

Az *Akadémiai Kiadóval* hosszú időre nyúlik vissza az együttműködésünk, ezek sorából érdemes kiemelni az AGORA program keretében közösen szervezett programjainkat, különösen az olyan szakmai fórumokat, mint például az e-könyv megjelenésével, elterjedésével foglalkozó rendezvényünket, ahol izgalmas volt látni kiadó – szolgáltató – felhasználó más szempontú megközelítését.

Legbüszkébbek talán a *Kutató Diákok Egyesületével* kialakult együttműködésre vagyunk, hiszen sikerült egy új célcsoportot, a könyvtár legifjabb olvasóit (16-17 éves kortól) vonzaskörzetünkbe vonni. A jövő kutatói egyelőre még inkább csak csoportos látogatásra, ismerkedésre érkeznek könyvtárunkba, de örömmel vesszük jelentkezésüket használóképző kurzusainkra is.

6. A meglévő tudásvagyon teljes digitalizálásáról még nem született döntés, bármennyire is ezt szorgalmazza a szakirodalom, és a Google gyakorlata is ebbe az irányba mutat. Komoly dilemma, hogy az Akadémiai Könyvtár, amelynek közel kétharmada idegen nyelvű állomány, vajon felvállalja-e azt a digitalizálást, amit az egyes nemzeti gyűjtemények megtesznek vagy már meg is tettek. A mi feladatunk elsősorban az MTA és az MTA Könyvtára által kiadott művek digitalizálása, az Acta-k és a kutatóintézeti publikációk könyvtárunkban őrzött példányainak elektronikus formába öntése.

Az ezredfordulón elődeink indították el azt a gyakorlatot, amit a mai napig követünk. Ennek szellemében egy-egy személyhez, alkalomhoz, eseményhez, évfordulóhoz kapcsolódóan végzünk digitális feldolgozást, aminek eredményeként honlapunkon jelenleg 19 digitális gyűjtemény látogatható. Ezek mindegyikét komoly kutatómunka előzi meg, a digitalizált műveket, kéziratokat, fotókat stb. értékes tanulmányok fűzik egybe, gazdag jegyzetanyaggal, irodalomjegyzékkel kiegészítve. Ez a tudományos feldolgozás több, mint a művek digitalizált változatának hozzáférhetővé tétele, minden esetben értékhozzáadással növelt új dokumentum vagy dokumentumegyüttes születik. Anyagi erőinkhez mérten ezt a gyakorlatot kívánjuk folytatni a jövőben is.

A doktori dolgozatok 2012 óta elektronikus formában kerülnek be állományunkba, a korábbi évek anyagait igény szerint digitalizáljuk, ha bárki másolatot kér valamelyik dolgozathoz, akkor az egész anyagot egyben elkészítjük és a REAL-ban őrizük.

Évek óta a másolati kéréseket szintén digitalizált formában teljesítjük. Ez a térítéses szolgáltatás azt eredményezi, hogy számos egyedi digitalizált szövegdarab található, különösen a különgyűjteményekben. Itt is azt a gyakorlatot követjük, ha digitalizálási igény van, akkor a teljes művet digitalizáljuk, hogy ne kelljen többször kézbe venni és digitalizálni ugyanazt a művet.

7. Az e-források egyre inkább kiszorítják a nyomtatott tartalmakat. A 90-es évek második felében kezdtek megjelenni az e-folyóiratok, először csak a nyomtatott folyóiratok online változataiként, majd az elektronikus cikkek adatbázisban megjelentetett rendszereként. Mára már elmondhatjuk, hogy megfordult a tendencia, több e-folyóirat lát napvilágot, mint nyomtatott változat. Míg kezdetben a nyomtatott folyóiratok mellé lehetett

rendelni (vagy kapni) online változatot, ma már a teljes szövegű folyóirat-adatbázisok mellé lehet kérni nagyon jutányos áron (DDP konstrukcióban) nyomtatott címet. A gyarapítás drámaian megváltozik, a válogató szerep a tartalmat illetően háttérbe szorul, hiszen a kiadók, forgalmazók által összeállított nagy csomagokat vásárolják a könyvtárak. Ugyanakkor információtechnikai szempontból új válogatási elem jelenik meg, például platformkínálat, keresési lehetőségek, használóbarát megjelenítés stb. Az új évezred elejére megjelentek az e-könyvek is, s bár az elektronikus tartalomnak az egyik nagy előnye éppen az, hogy az információk kisebb egységei, fejezetei, tanulmányai is könnyen kereshetők és hozzáférhetők, a kereskedelmi szempont itt is azt diktálja, hogy nagy csomagokban kínálják a kiadók e-könyveiket. A szakképzett gyarapító munkája itt is háttérbe fog szorulni, de kérdés, hogy a gyűjtemények alakulására ez milyen hatással lesz. Az elektronikus tartalmak jól strukturált, minden szóra kereshető rendszere a tartalmi és formai feltárást is markánsan átrajzolja. E drámai változás első jelei már mutatkoznak, bár az Akadémiai Könyvtár mint elsősorban bölcsész szakkönyvtár, talán később kell, hogy szembesüljön ezekkel a változásokkal, de úgy látszik, hogy nem lehet elég korán kezdeni az átállást. 2010-től a nemzetközi csere egyharmadát, az Acta-k cseréjét elektronikus formában folytatjuk. A folyóiratok esetében nagyon sok a párhuzamos beszerzés, ezt fokozatosan építjük le, a nyomtatottak előfizetésének rovására. Azt nem mondhatjuk, hogy az elektronikus tartalom olcsóbb, mint a nyomtatott, inkább csak azt, hogy más költségekkel kell számolnunk. De a postaköltség elmaradása is számottevő megtakarítást eredményezett.

Szervezeti innováció

A külső környezeti változásokra csak innovatív szervezet tud gyorsan reagálni. Mit is jelent ez? Az innováció számtalan értelmezése, megközelítése közül ragadjuk meg azt, ami az innovációt meglévő eszközök, módszerek, eszmék stb. adaptálásaként, annak bevezetéseként, elterjesztéseként értelmezi. *Buckland* (1998) az innovációt menedzsmenttevékenységként írja le, amelynek során ismert lehetőségek (technikai, technológiai újdonságok) közül kiválasztjuk intézményünk számára a legmegfelelőbbet, s ezt akár szolgáltatásként, akár más technikai, technológiai újdonságként bevezetjük vagy elvetjük. [4] A választás, a

bevezetés vagy elutasítás mindig külső és belső környezeti hatások függvénye.

A szervezeti innováció lényege tehát az, hogy a külső környezeti változásokhoz való igazodás mindig a szervezet lehetőségeitől, belső viszonyaitól függ. Az innováció akkor sikeres, ha bevezetése, elterjesztése, elfogadása során be tudjuk mutatni az innovatív termék vagy szolgáltatás *relatív előnyét, komplexitását, kompatibilitását*, valamint akkor, ha *kipróbálható*, illetve *monitorozható*. *Rogers* (1983) ezekkel a karakterisztikákkal jellemzi az innovációt, és kommunikációs folyamatként mutatja be, amelynek végén az innovatív terméket vagy szolgáltatást vagy bevezetjük, vagy elvetjük. [5] Bármely esetben természetesen van lehetőség arra, hogy egy későbbi fázisban forduljon a kocka, s amit bevezettünk, egy későbbi felülvizsgálat során elvetjük, s amit korábban elvetettünk, azt a szervezeti viszonyok alakulásával később bevezetjük. Az előző részben néhány sikeresen végigvitt változtatást mutattunk be, így az egyensúly kedvéért érdemes megemlíteni, hogy bizony volt néhány olyan kísérlet, próbálkozás, amit még bevezetése előtt elvetettünk. Példának említhető, hogy mivel a könyvtár Budapest egyik legfrekvenciáltabb ingatlan, vonzza a befektetőket, és több vállalkozás is örömmel „tenné be a lábát” a könyvtárba. Az egyeztető tárgyalások során nyitottak voltunk az újszerű, profitorientált és közszolgálati funkció összeegyeztetésére, de mindig kiderült, hogy az együttműködés fejében olyan nagy beruházást, befektetést vártunk el a leendő partnerektől, amelyet ők nem voltak hajlandók megfizetni a könyvtárral való együttműködésért. A könyvtár pedig nem mutatott hajlandóságot értékeinek aprópénzre váltásában.

Nagyon ígéretesnek tűnt a könyv-örökbefogadási akció elindítása, amit négy éven át évente meghirdettünk, de nem hozta meg a várt eredményt. Bár van egy-két törzsolvasónk, aki rendszeresen vásárol könyvet a könyvtár számára, de ez az előzetes jegyzék alapján összeállított „irányított” vásárlás nem keltette fel olvasóink érdeklődését. Bár rejtett szándékunk a beszerzésen túl az volt, hogy szorosabbra fűzzük könyvtár és olvasó viszonyát, ebből nem lett a gyarapítás eszköze. Csupán szép közösségi programokat szerveztünk köré évente egyszer, ami inkább emlékeztető, lelket melengető Agora esemény volt, aminek hatására kampányszerűen főleg könyvtáros kollégák vásároltak könyveket. Jelenleg a patron driven acquisition (PDA) bevezetésével kísérletezünk. (Ezzel a hát-

társzolgáltatásokról szóló írás foglalkozik részleteiben).

A szervezet szerkezeti változásai

A könyvtár lapos, hierarchikus szerkezetű, a beszámolás, jelentés és feladat kiosztás, utasítás a lehető legrövidebb útvonalat járja be, a kommunikáció kétirányú, elsősorban vertikális mozgású. A változtatások, innovatív megoldások projekt formájában kerülnek bevezetésre. Az új projektek bevezetése, kipróbálása úgy történik, hogy a meglévő szerkezeti keretek között megtaláljuk azokat a munkatársakat, akik megfelelő szakmai felkészültség mellett alkotóerővel és kísérletező kedvvel megáldva összefognak és működtetnek egy-egy projektet. A projekt irányításával megbízott személy sok esetben önállóan válogatja meg munkatársait. Nem elegendő egyetlen osztály munkatársaiból verbuválni projektmunkatársakat, hanem egy ún. *mátrixot* ráhúzunk a meglévő hierarchikus struktúrára, így áll össze egy olyan csapat, amelyben minden szükséges szakértelem megvan, és a mátrixszervezet segítségével a munkatársak vízszintesen átjárható rendszerben dolgoznak; a kommunikáció szintén kétirányú, de zömmel horizontális. Ez megkönnyíti a kommunikációt, a döntéshozatalt, és gyorsítja a feladatmegoldást. Nagyobb pályázati programok munkacsapatai felülről szervezeten indulnak, de számos kisebb-nagyobb innovatív megoldás, különösen a szolgáltatások terén, alulról szerveződő feladatmegoldást eredményez.

A folyamatos újítások, új programok bevezetése egy ponton elérkezik abba a fázisba, amikor már nem lehet kisebb skálán projekt formájában működtetni a szolgáltatásokat, hanem be kell építeni a szervezetbe, a szervezeti struktúrába. Ennek egyik technikája a *parallel szervezet* kialakítása, ami segít abban, hogy az új szervezeti keret kialakítása fokozatosan menjen végbe úgy, hogy közben még működik a hagyományos szerkezeti forma. Ez a szerkezeti átalakítás az elektronikus tartalomszolgáltatás esetében úgy alakul, hogy a hagyományos munkafolyamat megléte mellett az *Informatikai Osztály* összefogásával elindítottuk az elektronikus tartalomszolgáltatást. Ennek gyarapítási és szolgáltatási elemei párhuzamosan futnak a hagyományos gyarapítással és szolgáltatások rendszerével, de még nem értük el, hogy teljesen integrálódjanak a hagyományos munkafolyamat szerinti rendszerbe.

E változások közepette fontosnak tartjuk, hogy a kialakult szervezeti kultúra értékeit megőrizzük, az

MTA szellemiségéhez illő viselkedési, magatartási és kommunikációs formákat alkalmazzuk és tudatosítsuk. Egy apró példa erre a munkatársi pályázatokra való reagálás. Fontosnak tartjuk, hogy több száz jelentkező esetén is mindenkinek válaszoljunk, és az elutasítás tényéről is értesítsük a jelentkezőket.

A munkatársak kiválasztása, meglévő munkatársaink szakmai felkészültségének szinten tartása és a megváltozott körülményekhez való igazítása a humánerőforrás-menedzsment fontos összetevője. A gyarapító könyvtárosok szakmai felkészültsége, forrásismerete, nyelvtudása ma már kiindulási alap csupán és nem kiteljesedés, hiszen az elektronikus tartalmak vásárlásánál nem annyira a válogatás, értékelés, mint inkább a tartalmi-technikai elemek ismerete, a tárgyalókészség, a szerződéskötés, a közbeszerzés területén való tájékozottság az elvárás. A feltáró munkában is egyre inkább előtérbe kerül a metaadat-szerkesztés, az adatbázis-építés, ami a hagyományos feltárás során megszerzett készségekre, képességekre épít, de a kor követelményeihez igazodik. Ma, amikor teljes szövegű adatbázisokban lehet keresni, a tartalmi feltárást is megújításra szorul.

Az egyén és a szervezet szempontjából egyaránt fontos fejlesztési lehetőségek, szakmai továbbképzések biztosítására nagy hangsúlyt fektetünk. Forrásainkhoz mértén támogatjuk munkatársaink konferenciákon, szakmai fórumokon való részvételét és szereplését. Időről időre (bár ritkábban, mint kívánatos volna) szervezünk belső szakmai fórumokat is, hiszen egy nagy szervezetben fontos, hogy megismerjük egymás munkáját, eredményeit és az újdonságok bevezetése előtt brainstorming-gal segítsük az előrehaladást. A szakmai továbbképzések pályázati útra terelését nem tartjuk a lehető legjobb megoldásnak, de igyekszünk élni a pályázat adta lehetőségekkel. Jelenleg a szakmai tapasztalatszerzés egy sajátos módját gyakoroljuk azzal, hogy 2009-ben csatlakoztunk egy EU finanszírozású és több országra kiterjedő programba, az E-book on Demand (EoD) projektbe. Hosszan lehetne elemezni, hogy ez a projekt miért nem éri el a kívánt hatást, felhasználóink miért nem veszik igénybe ezt a szolgáltatást, de ez egy másik írás témája lehetne. A szakmai továbbképzés, az informális tanulás szempontjából vizsgálva ez a projekt nagyon hasznos és fenntartása számos lehetőséget kínál több kolléga szakmai fejlődéséhez. Az a tapasztalat és az a tanulási folyamat, amin a kollégák végigmennek e projektben való részvétel kapcsán, nagyon fontos a

könyvtár egésze számára is. Ezért döntöttünk a mellett, hogy a meghosszabbított projekt munkájában is részt kívánunk venni, és máshol el nem sajátítható gyakorlat birtokába juttatjuk munkatársainkat, reménykedve abban, hogy idővel a megszerzett tapasztalat és tudás olvasóink hasznára is kamatoztatható lesz.

Záró gondolatok

Óriási változások közepette végezzük napi munkánkat, nem teszünk egyebet, csak próbálunk lépést tartani a korról, folyamatosan reagálni a körülöttünk lévő változásokra. Felhasználóink egy részének körében a változás motorjának tűnünk, az e-társadalom építői szemszögéből nézve kullongunk az események után. S mi lesz ennek az eredménye? Akár borongós jövőt látunk, akár ragyogónak ítéljük kilátásainkat, egy biztos, hogy felkészülten kell szembenéznünk és reagálnunk a kihívásokra.

Irodalom

[1] LEWIS, David W.: A strategy for academic libraries in the first quarter of the 21st century. = College and Research Libraries, 68. köt. 5. sz. 2007. p. 418–434.

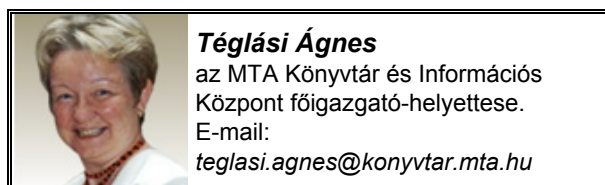
[2] *Hatástanulmány*. Projekt: TÁMOP-3-2-4-09/1/KMR-2010-0025 „Tudásdepo-Expressz” A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében. Összeáll.: Arspoetica Consult Bt. Bp. 2011. 52 p. (Kézirat.)

[3] *Minőségügyi szempontok a TÁMOP-3-2-4-09/1/KMR-2010-0025 „Tudásdepo-Expressz” A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében nevű projektben*. Összeáll.: Arspoetica Consult Bt. Bp. 2011. 45 p. (Kézirat.)

[4] BUCKLAND, Michael: A könyvtári szolgáltatások újratervezése. Bp. OSZK, 1998. 102 p.

[5] ROGERS, Everett: Diffusion of innovations. 3rd ed. New York, The Free Press, 1983. 453 p.

Beérkezett: 2013. III. 23-án.

Kerekasztal-beszélgetés az e-könyvekről

Az e-könyvpiac helyzetével foglalkozik a 2012-ben alapított Örökség Kultúrpolitikai Intézet Örökség Műhely sorozatának első rendezvénye a fővárosi Falk1 Rendezvényközpontban.

Az Örökség Műhely első eseménye arra keresi a választ, hogy milyen tényezők hátráltatták az elektronikus könyvek magyarországi piacának kialakulását, valamint a jogszabályi környezet, a technológiai feltételek és a közönség igényeinek változásai milyen lehetőségeket kínálnak e piaci szegmens számára – olvasható az intézet MTI-hez kedden eljuttatott közleményében.

A sorozat a magyar kulturális élet „kurrens kérdéseivel” foglalkozik, különös tekintettel a kulturális és a gazdasági szféra közötti lehetséges kapcsolódási pontokra. „Az első rendezvény azért foglalkozik az e-könyvekkel, mert egy olyan területről van szó, amely egyszerre világít rá a kulturális szféra innovatív oldalára, azokra a gyökeres változásokra, amelyek ezt a területet jellemzik, valamint azokra a kihívásokra, amelyekkel egy-egy új kezdeményezésnek a magyarországi gazdasági és jogszabályi környezetben szembe kell néznie. A hazai e-könyvpiacot illetően viszonylag kevés jól használható adat áll rendelkezésre, ezért a beszélgetés során felvetődött szempontok kutatási irányokat is kijelölhetnek az intézet számára” – idézi a kommunikációs Pápay Györgyöt, az intézet igazgatóját.

A rendezvény nyitó előadását L. Simon László, az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke, a Nemzeti Kulturális Alap alelnöke tartja, a kerekasztal-beszélgetésen Farkas István, az Egyesülés az E-könyvekért egyik alapítója, valamint Földes László igazgató és Séllei Aranka kiadói szakember vesz részt.

A 2012-ben alapított Örökség Kultúrpolitikai Intézet fő tevékenysége kultúrpolitikai, illetve kulturális tárgyú kutatások folytatása, elemzések készítése, konferenciák szervezése és kiadványok publikálása. „Elsődleges kutatási területe a szűkebb értelemben vett kultúrpolitika, vagyis a kulturális terület jogi szabályozása és finanszírozása, a kulturális intézményrendszer működése, a kulturális kérdések megjelenése a közpolitikai diskurzusban” – foglalja össze az intézet tevékenységét a közlemény, amely kiter arra is, hogy a szervezet kiemelt figyelmet fordít a kultúra társadalmi szerepére.

/MTI Sajtóadatbank, 2013. április 3., <http://hirek.prim.hu/cikk-proxy/96683/>

(F. Iné)

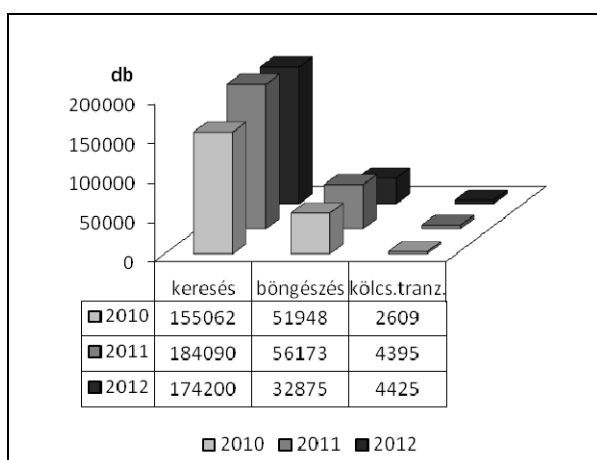
Szolgáltatásaink új irányai

Az Akadémiai Könyvtárat nagy múltú, tekintélyes gyűjteményű, ám kissé konzervatív intézményként ismerték látogatói. Az utóbbi években azon dolgoztunk, hogy hagyományos értékeinket megőrizve, szolgáltatásainkat a digitális kor követelményeinek megfelelően alakítsuk át és bővítsük. Cikkünkben bemutatjuk online katalógusunk új kényelmi funkcióit, elektronikus adatbázisainkat, EOD szolgáltatásunkat, a könyvtárközi kölcsönzés változásait, és beszámolunk a használóképzés és az elektronikus tájékoztatás terén bevezetett újdonságokról.

Átalakuló szolgáltatások

Online katalógusunk szolgáltatásai

Online katalógusunk szinte teljes egészében tartalmazza az 1979 óta beszerzett dokumentumok bibliográfiai leírását, kiegészítve az ETO szakjelzeteivel és tárgyszavakkal. Az új beszerzések mellett az 1979 előtt beszerzett dokumentumok leírásai is folyamatosan bekerülnek a katalógusba. A 2010–2012. évekre vonatkozóan a könyvtáron belüli és a távoli (könyvtári IP tartományon kívüli) Web OPAC használatot elemezve jól látható, hogy a katalógus használóinak száma egyre nő, és a távoli elérés több mint kétszerese a könyvtáron belüli használatnak (1. ábra). Jóllehet az ALEPH lehetővé teszi a böngészést és a több szempontú, összetett keresést, sőt a különböző kölcsönzési tranzakciókat (előkészítés kérése, korábbi kölcsönzések nyomom követése, határidő hosszabbítás stb.) is, az olvasók a statisztikák szerint továbbra is az egyszerű keresést részesítik előnyben.

1. ábra A katalógushasználat számai

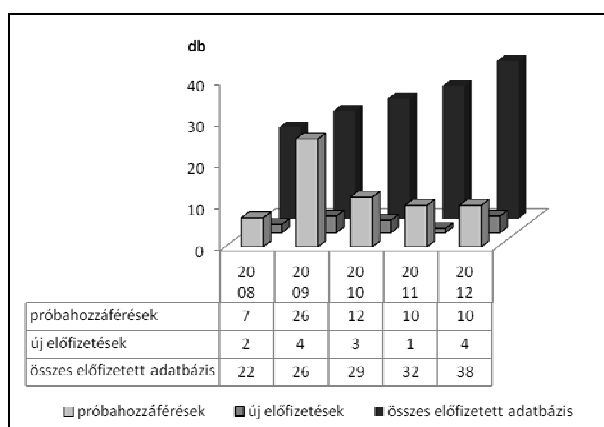
A kölcsönzési tranzakciók alacsony száma elsősorban annak tudható be, hogy könyvtárunk korlátozottan kölcsönző könyvtár: olvasóinknak csak kisebb hányada jogosult kölcsönzésre. Katalógusunknak talán még nem eléggé ismert, de annál fontosabb szolgáltatása az SFX linkfeloldó alkalmazás, melynek segítségével a 'linkek' földre kattintva közvetlenül a katalógus egyes rekordjaiból érhetjük el a kapcsolódó elektronikus tartalmakat. Az OPAC további kényelmi szolgáltatása az online dokumentum-előkészítés, melyet az előjegyzési funkció beállításainak módosításával alakítottunk ki. Ha az olvasó otthonról bejelentkezik katalógusunkba, közvetlenül a könyvek példányrekordjaiból indíthat előkészítési kérést. Az így elküldött kérések automatizáltan lekereshetőek az ALEPH szerverprogramjával, majd az előkészített könyvek vonalkódjának beolvasásával e-mailben tudjuk értesíteni az olvasót kérése teljesítéséről. Így a felesleges várakozási idő lerövidül: amikor bejön a könyvtárba, azonnal megkapja a kért dokumentumot.

Elektronikus adatbázisaink

Ma már a társadalom- és bölcsészettudományok területén is számos magas színvonalú adatbázis és elektronikus forrás létezik, s a hozzáférés valójában csak pénz kérdése. Az MTA Könyvtárában jelenleg 33 külföldi és 5 magyar adatbázis érhető el; számuk, ha lassan is, de növekszik, összhangban az elektronikus források felértékelődésével (2. ábra).

Az adatbázisok kiválasztását elsősorban a könyvtár gyűjtőköre határozza meg: főként multidiszciplináris és a humán tudományok szakirodalmát tartalmazó adatbázisokra fizetünk elő. Emellett igyekszünk figyelembe venni a könyvtárhasználók

véleményét, ezért rendszeresen kérünk próbához-záféréseket az olvasóink érdeklődési körébe tartozó adatbázisokhoz. Ez kettős célt szolgál: egyrészt adatokat kapunk arról, hogy mekkora az érdeklődés az új e-források iránt; másrészt a tesztidőszak alatt is gazdag és színvonalas, naprakész szakirodalomhoz juthatnak olvasóink. Jelenleg is több olyan adatbázis érhető el könyvtárunkban, amelyet a próbához-záférés kedvező tapasztalatai alapján fizettünk elő: *Philosopher's Index*, *Oxford English Dictionary Online*, *New Pauly Online*. Ez utóbbi a nagy múltú ókortudományi bibliográfia digitális verziójával, a *L'Année philologique on the Internet*-tel együtt a klasszika-filológia megkerülhetetlen referenz adatbázisa, így elérhetőségük biztosítását elsődleges feladatunknak tekintjük.

2. ábra Az adatbázisok száma (2008–2012)

Az EISZ-konzorcium tagjaként szolgáltatjuk a magyar adatbázisokat, ezek közül a leginkább keresettek az *Akadémiai Kiadó* folyóiratai és szótár-csomagja, továbbá az *Arcanum Digitális Tudástár*. Külföldi adatbázisaink közül legnépszerűbbek azok, amelyek teljes szövegű hozzáférést nyújtanak az adott szakterület vezető folyóirataihoz, ugyanakkor felhasználóbarát keresőfelülettel rendelkeznek: elsősorban a *JSTOR*, az *EBSCO* és a saját forrásból előfizetett *Project MUSE*. Habár csak bibliográfiai hivatkozásokat tartalmaz, nyelvészeti és irodalmi kutatásokhoz nélkülözhetetlen és igen keresett a *Modern Language Association International Bibliography*. Természetesen szerepel a palettán sok más elektronikus forrás is: referenz és enciklopédikus művek online változatai, e-könyvcsomagok stb. A teljes kínálatot honlapunkon (http://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_5_1) tekinthetik meg olvasóink.

Használóképzés, könyvtárhasználati kurzusok

Mind az online katalógus, mind az e-források eredményes használatához elengedhetetlen a felkészült tájékoztató könyvtáros segítsége, akinek a feladata egy tudományos szakkönyvtárban is igen összetett: olvasóink egyrészt eltérő szakirodalmi ismeretekkel, másrészt nagyon különböző digitális írástudással érkeznek a könyvtárba. Ezért fontosnak tartjuk, hogy a könyvtáros személyre szabott, az olvasó igényeinek megfelelő segítséget nyújtson: ha kell, mutassa meg a számítógéphasználat alapjait (szövegszerkesztés, levelezés, fájlküldés), ha pedig arra van szükség, segítsen sikeres keresési stratégiák kidolgozásában egy-egy téma releváns szakirodalmának összegyűjtéséhez. Ugyanilyen lényeges, hogy felhívjuk a figyelmet a tudományos kutatás területén az internet megfelelő használatára is. A könyvtárunkat rendszeresen látogató kutatók, egyetemi oktatók munkájuk során már régóta érzékelték, hogy nemcsak hallgatóik, de néha ők maguk is segítségre szorulnak a különböző típusú szakirodalmi források felkutatásában, és kérték, hogy egy-egy csoportos látogatás keretében ismertessük meg diákjaikat a könyvtár és a könyvtári források használatával. Emellett alkalmanként érdeklődő magánszemélyeknek, csoportoknak is bemutattuk intézményünket és gyűjteményünket. A 2010-ben elnyert *Athenaeum az Interneten* című TÁMOP-pályázatunk feladatai között könyvtárismertető és könyvtárhasználati kurzusok szervezése is szerepelt – ezek már megfelelő keretet nyújtanak a rendszeres használóképzéshez. Hét különböző tematikájú, részben egymásra épülő, 50-60 perces programot dolgoztunk ki az érdeklődők számára. Ezek a kezdő könyvtárhasználótól a felsőoktatásban tanulók körén át a tudományos publikálásban résztvevőig fogják át a felhasználók csoportjait. Kurzusaink tematikája a következő:

1. kurzus: Bemutatkozik az MTA Könyvtár és Információs Központ

Ez a program elsősorban művelődéstörténeti tematikájú: levetítjük az intézményünk történetéről szóló dokumentumfilmet, bemutatjuk a könyvtár olvasótermeit, gyűjteményeit, főbb szolgáltatásait. Sokan azért jelentkeznek erre a kurzusra, (általában magánszemélyek, egyetemek öregdiákjai, középiskolás csoportok, nyugdíjasok stb.), mert szeretnének egy patinás tudományos könyvtárba belépni és közelebbről megismerni, vagy beiratkozni, ha vonzóknak találják.

2. kurzus: Hogyan tájékozódjam a könyvtár elektronikus forrásai között?

Ez a bemutató még mindig a kezdő felhasználókat, könyvtárral ismerkedőket célozza meg, de itt már részletesebben ismertetjük az elektronikus könyvtári forrásokat, főként az online katalógusban történő eligazodásra fektetve a hangsúlyt. Erre a kurzusunkra döntően elsőéves egyetemi hallgatók csoportjait hozzák el az oktatók, s tapasztalatunk szerint mindazok számára hasznos lehet, akiknek nincs megfelelő gyakorlatuk az OPAC-ban történő keresés/böngészés terén.

3. kurzus: Irodalomkutatás és információkeresés egy tudományos szakkönyvtárban

A harmadik kurzus nyitja meg a gyakorlottabb könyvtárhasználók számára ajánlott képzések sorát. A programon részt vevők kutatási témájához kapcsolódó konkrét példák segítségével mutatjuk be, hogy mely szakterületeken és milyen információk gyűjtésére alkalmasak a könyvtárunkban elérhető adatbázisok. Főként angol nyelv és irodalom szakosok, szabadbölcészettel foglalkozók, magyar nyelv és irodalom szakos hallgatók, történészek jelentkeznek erre a kurzusra.

4. kurzus: Hogyan írjunk szakdolgozatot?

Ez a program három egymásra épülő, egyenként 60 perces foglalkozásból áll. Az első téma a szakirodalom-keresés, bibliográfia-készítés, és a bibliográfia formai követelményei; a második óra témája a könyvtári közös katalógusok használata, a digitális formában hozzáférhető anyagok letöltése és a szakirodalmi hivatkozás alapszabályai. Az utolsó alkalommal a hallgatók a gyakorlatban próbálhatják ki a korábban megszerzett ismereteket. Úgy tapasztaljuk, szükség van egy ilyen kurzusra, mert továbbra is gyakran okoz gondot a tanulmányaik befejezéséhez közeledő hallgatóknál a szakdolgozat megírásának módszertana. Erre a kurzusunkra nemcsak csoport, hanem egy-egy hallgató is jelentkezett, akik egyéni kérdéseikre kerestek választ, így a könyvtáros személyre szabottan segíthetett a szakdolgozatírás követelményeiben eligazodni.

5. kurzus: A publikálás fortélyai – nyílt hozzáférésű tudományos adatbázisok a kutatásban

Ez a program elsősorban PhD hallgatók, fiatal kutatók számára lehet hasznos: témája a kézirat-készítés és -szerkesztés, ennek eszközei és formátumai, az „Open Access” kezdeményezés, a nyílt hozzáférésű tudományos repozitóriumok, többek között könyvtárunk repozitóriuma, a REAL (*Repository of the Academy's Library*).

6. kurzus: A hazai cikkgyűjtemények, repozitóriumok bemutatása

A kurzus a bölcsészettudományok legfontosabb hazai adatbázisainak használatához nyújt bevezetést, továbbá bemutatja a REAL-t, amely a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok által támogatott kutatások publikációinak kötelező tárhelye.

7. kurzus: Hogyan publikáljak?

Tudományos adatbázisok a kutatás világában

A program keretében két alapvető nemzetközi adatbázist (Web of Science, Journal Citation Reports) mutatunk be, ismertetjük a könyvtár ezekkel kapcsolatos szolgáltatásait és a tudományos publikációk terén használt fontosabb mérőszámokat, mutatókat (pl. impaktfaktor).

Az ötödik, hatodik és hetedik kurzus kifejezetten a kutatók számára kínál hasznos tudnivalókat. A résztvevők többsége korábban csak hallomásból, felületesen ismerte ezeket az adatbázisokat és publikációs lehetőségeket. Sokan voltak kíváncsiak az impaktfaktor kigyűjtésére, a Web of Science-ben való tájékozódásra, a publikációk REAL-ban történő tárolására; nagy érdeklődés mutatkozott a más adatbázisokból a Magyar Tudományos Művek Tárába (MTMT) való adatfeltöltés módjai iránt.

Könyvtárközi kölcsönzés

Olvasóink legnagyobb részét a tudományos kutatásban, az egyetemi, főiskolai oktatásban dolgoznak vagy folytatják tanulmányaikat. E területeken elengedhetetlen a nemzetközi szakirodalom, a megfelelő forrás- és ismeretanyag tanulmányozása, éppen ezért kiemelkedő szerepet kap szolgáltatásaink között a könyvtárközi kölcsönzés. Intézményünk aktív szerepet tölt be a hazai könyvtárközi életben: mint az *Országos Dokumentum-ellátási Rendszer* szolgáltató tagkönyvtára, rendszeresen kölcsönöz kiadványokat saját állományából, továbbá olvasóközönsége számára kér (bel- és külföldről egyaránt) dokumentumokat, eredeti és elektronikus formában. A hazai tudományos kutatásra szánt anyagi források évről évre egyre szűkösebbek (elsősorban a humán tudományterületekre gondolva, beleértve az egyetemi és intézeti kutatásokat is), így számos kutatás legújabb publikációit hazai gyűjteményekben nem találják meg a kutatók. Ezen a problémán igyekszünk segíteni azzal, hogy 2008 óta beiratkozott olvasóink évente öt eredeti dokumentumot az *Országos Széchényi Könyvtár* díjszabásához képest 50%-os áron kérhetnek külföldről. Ez a kezdeményezés – bár kb.

500 ezer Ft kiadást jelent éves költségvetésünkben – jelentős változást hozott: 2007 óta több mint háromszorosára nőtt a kért dokumentumok száma (1. táblázat). Olvasóink szívesen veszik igénybe szolgáltatásunkat, hiszen így kedvezményesen hozzájuthatnak a legfrissebb külföldi szakirodalomhoz. A kérések típusa is sokféle: a könyvek, folyóiratcikkek mellett mind gyakrabban előfordulnak például régi, muzeális jellegű kiadványokból kért digitális felvételek. Egyre több kérést indítunk a hazai partnerkönyvtárakba: az állománygyarapítási források csökkenését ellensúlyozandó, igyekszünk a könyvtári rendszer egészére támaszkodni. A táblázat adataiból kiolvasható, hogy míg korábban szinte kizárólag szolgáltatóként vettünk részt az országos dokumentum-ellátásban, mára ez a helyzet megváltozott: az MTA Könyvtára is haszonélvezője lett az együttműködésnek.

Ugyanakkor a tőlünk kért dokumentumok száma 2007 óta (amikor megszűnt a visszaküldés postaköltségének támogatása) folyamatosan csökken, holott gyűjteményünk mérete és minősége ezt korántsem indokolja. A folyóiratcikkek terén a fénymásolatot teljesen kiszorította az elektronikus másolat küldése, ez továbbra is igen népszerű, inkább az eredetiben kért dokumentumoknál érzékelhető a csökkenés. Az okok egyike lehet, hogy online katalógusunkban a teljes modern könyvállománynak (közel 1,2 millió kötet) csak kb. egyharmada szerepel; a másik, hogy a rekordok évek óta késve kerülnek be az országos közös katalógusokba, illetve az új ODR-portálra.

Reprográfiai szolgáltatások, eBooks on Demand

Nemcsak a könyvtárközi kölcsönzésben, olvasóink körében is tapasztaltuk a digitális másolatok iránti igényt. Ezért 2010-ben olvasótermünkben két, kártyával működő, fénymásolásra, szkennelésre és nyomtatásra alkalmas másolókészüléket helyeztünk üzembe, és másoló műhelyünkben is lehet már szkennelést rendelni; 2009-ben indult

eBooks on Demand (EOD) szolgáltatásunk keretében pedig állományunk szerzői joggal már nem védett részét kínáljuk fel digitális másolatok készítésére. Az EOD európai digitalizálási program tagkönyvtáraként a nap bármely órájában, a világ bármely pontjáról érkező megrendelésnek igyekszünk pár munkanapon belül eleget tenni. A szolgáltatás keretei között teljes könyveket digitalizálunk és töltünk fel egy online megrendelő felületre, ahonnan a vevők a számla (online bankkártyás vagy átutalásos) kiegyenlítése után saját készülükre tölthetik le az elkészült PDF fájlt. A megrendelő felület katalógusunkból indul, ahol a kiválasztott dokumentum melletti EOD-gombra kattintva hívhatjuk elő a klasszikus webshopra hasonlító felületet, melyet az EOD-konzorcium biztosít a tagkönyvtárak számára. A szolgáltatás jelmondata a „régikönyvek új köntösben”, ami összefoglalja fő célunkat: megvédeni a régi köteteket a fizikai megsemmisüléstől, az elfeledéstől, s bárki számára, helytől, időtől függetlenül biztosítani a lehetőséget, hogy igénye szerint válogathasson a gyűjteményből, s mi a lehető leghamarabb hozzáférhetővé tegyük számára a digitális másolatot.

Elektronikus tájékoztatás az Akadémiai Könyvtárban

Mikor 2009-ben elkészült az intézmény új honlapja, már nyilvánvalónak tűnt, hogy a portál, bár igyekszik közös felületre gyűjteni a könyvtár online szolgáltatásait, nem láthatja el egyedüli eszközként az elektronikus tájékoztatás és kommunikáció feladatát. Aki közvetlenül az MTA Könyvtárának híreire kíváncsi, annak szolgáltatásait keresi fel, a katalógusban kíván böngészni, a könyvtár állományából szeretne otthonról, munkahelyéről könyvet, folyóiratot előkészíttetni, beszerzésre javasol egy dokumentumot, esetleg szerzői joggal már nem védett kötetről rendelne digitális másolatot, annak kiváló kiindulási pont az intézményi honlap. Aki azonban, s egyre többen vagyunk ilyenek, nem kívánja rendszeresen, egyesével, közvetlenül fel-

1. táblázat

A könyvtárközi kérések számának alakulása 2007 és 2012 között

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Más könyvtárakból beérkezett kérések (db)	3713	2937	2767	2702	2561	1840
Olvasóink számára indított kérések (db)	249	374	542	539	690	886

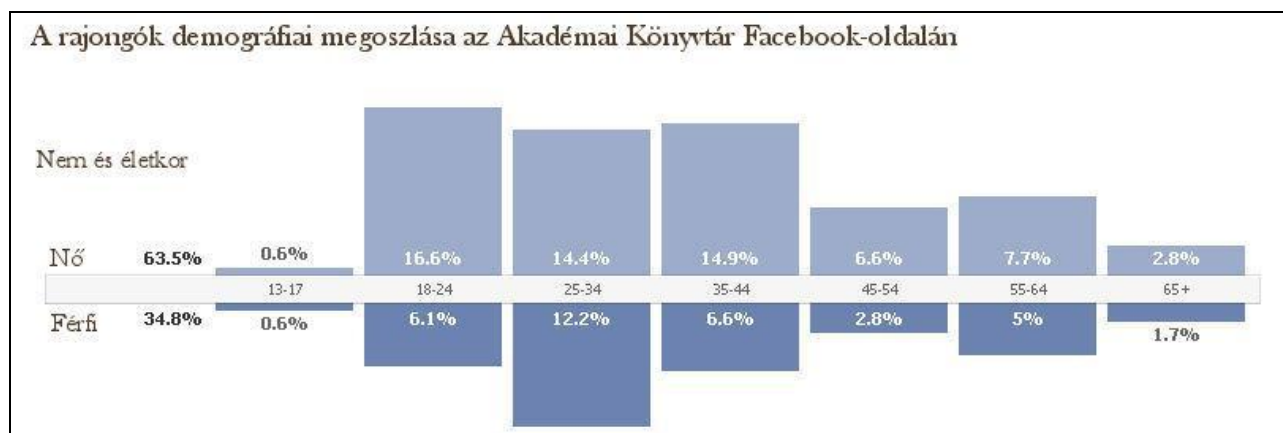
keresni a számára fontos weboldalakat, aki ott szeretne értesülni kedvelt folyóiratai, közösségei, intézményei híreiről, szolgáltatásairól, ahol ő maga éppen tartózkodik a virtuális térben, az joggal várhatja, hogy kényelmére kedvencei is odafigyeljenek és igyekezzenek lehetőségeikhez mérten maximálisan kiszolgálni azt. Ismert jelenség, hogy évről évre növekszik a web2-es alkalmazások használati aránya, a kooperatív tartalomalkotás, a személyessé szabható online környezet, a közösségi jelenlét, pedig – a közhiedelemmel ellentétben – nem időt vesz el, hanem időt takarít meg annak, aki bánni képes vele. Így a közösségi térben vállalt szerep, a kreatív jelenlét a világhálón, az interakcióra lehetőséget adó szolgáltatások az intézmények részéről nem kiegészítő extrát, hanem egyre inkább alapfunkciót jelentenek.

Az Akadémiai Könyvtár is ott kezdte el keresni olvasóit és leendő látogatóit, ahol azok idejük jelentős részét töltik: a közösségi hálók, mikroblogok és hírolvasók meglehetősen sokoldalúan használható és saját igények alapján személyre szabható felületein: egyéni ízlésük szerint berendezett virtuális otthonaikban. Évek óta jelen vagyunk a Twitteren, a Facebookon, elkezdett épülni Youtube-csatornánk és Flickr képtárunk (<http://www.flickr.com/photos/69290447@N02/>), de természetesen rendszeres hírlevelet is biztosítunk az érdeklődőknek. 2011-ben cseréltük le az addig PDF formátumban közölt és e-mailben terjesztett hírlevelünket egy CMS-alapú (Content Management System) oldalra, melynek rendszeres bejegyzéseiről a hagyományos megoldások kedvelői továbbra is e-mailben értesülhetnek, a hírcsatorna felhasználók RSS segítségével saját hírolvasójukba köthetik az új bejegyzéseket, a Wordpress regisztrált ügyfelei pedig a blogon keresztül is követhetik a hírlevelet. Minden egyes új hír a NetworkedBlogs app segítségével felíródik a Facebookra, a Twitterre, ahol az MTA Könyvtárának lájkolói azonnal saját üzenőfalukon olvashatják őket. A hírlevél használható egyszerű dinamikus honlapként is, ahol a kategóriák és címkék segítségével a felhasználók maguk rendezhetik a számukra fontos információkat.

Könyvtárunk 2010 októberében csatlakozott az akkor már hazánkban is vezető közösségi hálóként működő Facebookhoz, amely lehetőséget adott számunkra egy közvetlenebb kapcsolatteremtésre és kapcsolattartásra a tudományos világ szereplőivel. A közvetlenség nem csupán az itt közzé tett szövegek nyelvi megformáltságának lazább, a honlapon megszokottnál oldottabb jellegét jelenti,

hanem a gyors, azonnali információközlés lehetőségét is. Egy hirtelen üzemzavar következtében előálló áramszünet, váratlan esemény miatt elmaradó rendezvény vagy internethálózati probléma nem kerül hírként az intézményi weboldalra, hírlevélben sem zaklatjuk velük partnereinket, ám Facebook-oldalunkra (<https://www.facebook.com/mtakonyvtar>) kipoztoljuk, Twitter-csatornánkon (<https://twitter.com/mtakonyvtar>) tweeteljük, hogy külön megkeresés nélkül is a lehető legtöbb olyan emberhez eljusson a hír, akinek valóban befolyásolhatja a napirendjét. A bő kétéves tapasztalatok azt mutatják, hogy az oldal követői igen hálásak érte, ha nem csupán szolgálati közleményeket, rövid híreket és eseményeket, rendezvényt meghívókat osztunk meg velük, de beszámolunk érdekesnek tűnő apró napi történetekről is, ha a szöveges mellett minél több képes információt osztunk meg velük, játékokra invitáljuk őket, ha kérdéseikre, megjegyzéseikre azonnal reagálunk. Facebook-követőink száma folyamatosan növekszik, ami – figyelembe véve, hogy különösebb promóciót nem fejtünk ki a csatorna népszerűsítésére, s szem előtt tartva, hogy profilunk, tudományos szakkönyvtári jellegünk legfőbb erénye jellemzően nem tömegvonzó erejében rejlik (sem az analóg világban, sem a virtuális digitális térben) – örömdetes jelenségnek tűnik. A látogatók demográfiai összetétele (3. ábra) viszonylag kiegyensúlyozott, az online közösségalkotásban passzívnak gondolt 55 év feletti korosztály rajongóinknak csaknem 20%-át adja ezen a platformon.

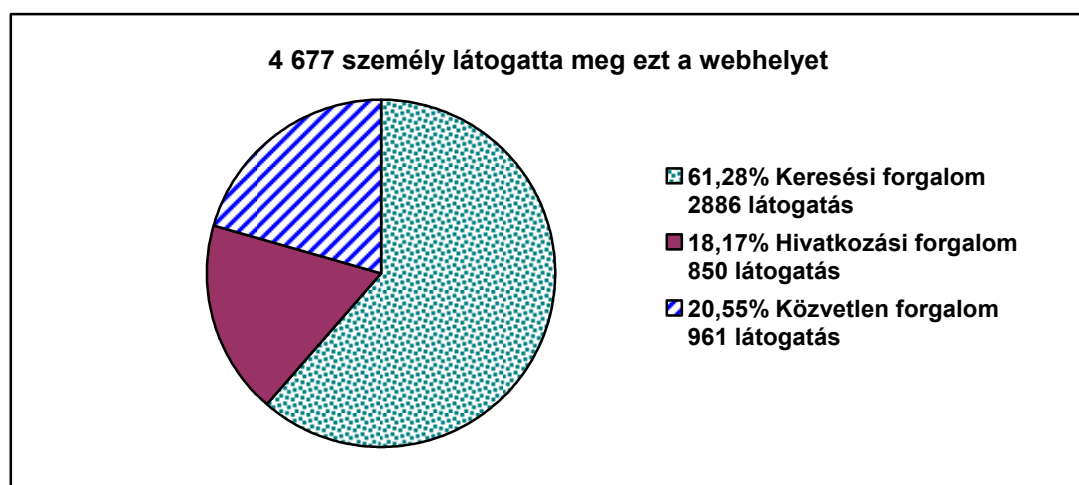
2011-ben TÁMOP-programunk keretében készült el online oktató felületünk, a Minerva (<http://minerva.mtak.hu>), ahová egyszerű eszközökkel igyekeztük összegyűjteni a tudományos kutató- és alkotómunkához, szakkönyvtári tájékozódáshoz szükséges segédleteket, információkat. Célunk nem egy e-learning keretrendszer kiépítése volt, hisz a rendszerbe szervezett tudásanyag-átadásnál, melynek többnyire szerves része a strukturált számonkérés, ezúttal célravezetőbbnek tűnt egy kötetlenebb, inkább CMS, mintsem LMS (Learning Management System) alapú oldal felépítése. Az oldalba több kiegészítő modul integrálódik: ilyen a Netvibes (<http://www.netvibes.com/mtak>) személyre szabott kezdőoldala, melybe bekötöttük a legfontosabb magyar és külföldi könyvtárak katalógusait, illetve RSS-csatornáit, hazai és külföldi közös katalógusokat, ingyenes és legális e-könyvgyűjteményeket, országos feladatkörű szakkönyvtárakat és az MTA kutatókönyvtári hálózatának fiókjait. Több, képes útmutatóként szolgáló, rövid bemutatót is beágyaztunk a Minerva lapjaiba, melyek

3. ábra A könyvtár Facebook-oldalának rajongói

egyrészt a magyar fejlesztésű és világhírűvé vált Prezi kreatív szerkesztő lehetőségeit igyekeznek kihasználni, másrészt pedig a képernyőörögzítő szoftverrel készített és a könyvtár Youtube csatornájára (<http://www.youtube.com/mtakminerva>) feltöltött keresési útmutatókat, adatbázis-bemutatókat alkalmaznak. A felhasználói statisztikák tanúsága szerint legtöbben (61%) az internetes keresők irányából érkeznek a Minerva oldalára (4. ábra), leg-

gyakoribbak az „idézettség”, „impakt-faktor”, „hivatkozás” és más, tudományometriai keresőkifejezések. Ennek alapján az oldal jól megfelel a felhasználói igényeknek, hisz a „Haladóknak” menüben elsősorban éppen gyakorló kutatóknak hasznos hivatkozási indexek, open access publikálási lehetőségek, intézményi repozitóriumok és az MTMT kapnak főszerepet.

4. ábra A Minerva látogatottsága 2012-ben

A Minerva kezdő kutatóknak, főként egyetemistáknak, PhD hallgatóknak szóló menüje hivatkozási rendszereket ajánl, felhívja a figyelmet az online források kritikus kezelésére, dokumentumkeresési stratégiákat kínál előfizetéses cikkadatbázisokban és az MTA Könyvtárának saját eszközei (OPAC, MetaLib, REAL) segítségével színvonalas, ingyenes oldalakat gyűjt egybe, böngészőbe építhető

segédeszközöket javasol irodalomjegyzékek félautomata elkészítéséhez, míg a beépített fogalomtár a weboldalon előforduló alapvető szakkifejezések rövid magyarázatára törekszik.

Munkánk során az olvasószolgálati pultnál olvasóinkkal beszélgetve, olykor panaszait hallva, mi is nap mint nap érezkelhettük a bölcsészettudo-

mányok – s így részben a könyvtárunk – iránti érdeklődés csökkenését. Meggyőződésünk, hogy ez a tendencia csak átmeneti lehet, hiszen emberi világról lehetetlen a bölcsészet, az irodalom, a filozófia tanulmányozása nélkül gondolkoznunk. A mi feladatunk, hogy mindazt a tudáskincset, amit könyvtári polcokon vagy akár szervereken őrzünk, minél többféle formában tegyük hozzáférhetővé és ismertessük meg a könyvtár használóival. Bízunk benne, hogy régi és újabb szolgáltatásaink sikerrel járulnak hozzá a közös célunk eléréséhez.

Beérkezett: 2013. III. 12-én.

Haffner Rita

az MTA Könyvtár és Információs Központ – Tájékoztatási és Olvasószolgálati Osztály osztályvezetője.
E-mail: haffner.rita@konyvtar.mta.hu

Kapus Erika

az MTA Könyvtár és Információs Központ – Tájékoztatási és Olvasószolgálati Osztály főkönyvtárosa.
E-mail: kapus.erika@konyvtar.mta.hu

Tömör Pál

az MTA Könyvtár és Információs Központ – Tájékoztatási és Olvasószolgálati Osztály osztályvezető-helyettese.
E-mail: tomory.pal@konyvtar.mta.hu

Szoftverrel ellenőriznék a diákok könyvolvasását

A tengerentúli egyetemeken tanító professzorok külön program segítségével tudják nyomon követni, hogy a diákok közül ki olvasta el a kijelölt könyveket és ki nem. Új megoldással próbálják jobb tanulásra ösztönözni az amerikai felsőoktatási intézmények hallgatóit. A CourseSmart által kifejlesztett szoftver megmutatja, hogy egy adott hallgató elolvasta-e a kijelölt elektronikus kiadvány minden oldalát, továbbá jelzi, hogy az illető a könyvben mely bekezdéseket vagy részeket hagyta ki, illetve jelölte be. Az adatok alapján elkészíthető egy teljesítményindex, amelyből következtetni lehet arra, hogy az adott diák milyen szorgalmas és mennyire foglalkozik komolyan a rá kiosztott feladatokkal, vagy éppen mennyire lusta.

Az e-olvasók használói is megfigyelhetők

A rendszer még azt is kimutatja, hogy a nebulók pontosan mikor olvasták el először a kiválasztott alkotást, így másodpercek alatt kideríthető, hogy valaki például csak közvetlenül a vizsgák előtt foglalkozott-e a kötelező olvasmányokkal vagy már hetekkel, hónapokkal előtte lelkiismeretesen készült a vizsgára. Bár a diákok tudnak az ellenőrzésről, a funkciót nem tudják kikapcsolni. Nem is biztos, hogy jó döntés lenne deaktiválniuk az alkalmazást, ugyanis számos professzor díjazza a szorgalmat és ha valaki megfelelően készül, azt beszámítja a jegyek kiosztásakor.

A megoldást jelenleg kilenc amerikai egyetemen tesztelik és ősszel vezethetik be. A CourseSmart nem csak a programot, hanem az elektronikus könyveket is biztosítja. Ezt azok a megállapodások teszik lehetővé a cég számára, amiket a McGraw-Hill, a Pearson, valamint a John Wiley and Sons kiadókkal kötött.

/SG.hu Hírlevél, 2013. április 15., <http://www.sg.hu/>

(B. Bné)

Szolgáltatásaink láncolata – belső szolgáltatások rendszere

A könyvtári munkafolyamatok minden egyes eleme leírható szolgáltatásként is, hiszen az egymásra épülő feladatok ellátásával, bár nem közvetlenül a felhasználónak, de szolgáltatást nyújt. Egymás munkáját segítve, egyik osztály előkészíti a másik osztály munkáját, kialakítva így a belső szolgáltatások rendszerét, aminek értelmében a könyvtáron belül mindenki szolgáltatást nyújt. Nagy hangsúlyt fektetünk arra, hogy a szolgáltatási láncolat minden pontján minőségi szolgáltatást nyújtsunk, hiszen csak így érhető el, hogy a láncolat végén a felhasználó is minőségi szolgáltatáshoz jusson. A belső szolgáltatások rendszere a gyűjteményszervezés, a gyűjteményfeltárás és az informatika feladatrendszerét kapcsolja egybe.

Irány az online? A gyűjteményszervezés dilemmái

Napjaink gyűjteményszervezéssel foglalkozó könyvtáros-informatikusainak nemcsak a rohamosan változó technikai feltételekkel, új megoldásokkal, egyre bővülő új elektronikus dokumentumtípusokkal kell lépést tartaniuk, hanem a beszerzésre fordítható anyagi források hasonlóan gyors beszkülésével is. A pénzügyi gondok, a raktári kapacitások kimerülésének ijesztő távlatára mérlegelésre kényszeríti a könyvtárakat beszerzési politikájukkal kapcsolatban is. Ragaszkodjanak-e a korábbi, sok évtizedes tapasztalaton alapuló elvekhez és gyakorlathoz, vagy keressenek új utakat, állítsanak fel rangsort a beszerzendő dokumentumok terén? A könyvtárunkban felállított fontossági sorrendben első helyre került a folyóiratok és a könyvtár teljes IP tartományára vonatkozó korlátlan elérésű adatbázisok beszerzése és online hozzáférésük biztosítása, ezt követi az intézményünkben évtizedek óta kiemelt szerepet betöltő nemzetközi csere finanszírozása és végül a hagyományos könyvbeszerzés.

A folyóiratok beszerzése az egyre szűkülő anyagi források mellett is prioritást élvez. A rendelkezésre álló beszerzési keret harmadát fordíthatjuk erre a célra. Fő gyűjtőkörünk, a humán tudományok területén jelenleg még nem helyeződött teljesen át a hangsúly az online folyóiratokra, a folyóiratok néhány kivételtől eltekintve továbbra is megjelennek nyomtatott formátumban is. A 2012. évi folyóirat-tender nyertesénél, a cseh SUWECO cégnél 505

(2013-ra vonatkozó) külföldi folyóiratra adtunk fel megrendelést, ebből 117 tételnél jelezték az online hozzáférés biztosítását is. Az MTA Könyvtár és Információs Központban több mint 10 ezer elektronikus folyóirat érhető el teljes szöveggel. Ezeknek egy részét az előfizetett és cserében járó nyomtatott folyóiratok elektronikus kiadásai képezik. A teljes szövegű és egyéb adatbázisok csak a MTA Könyvtár és Információs Központ IP-cím tartományáról érhetőek el.¹ Az adatbázisok megrendelése, illetve az előfizetés meghosszabbítása az érintett osztályok véleményének egyeztetésével történik, nagyrészt az EISZ program keretében. A teljes szövegű e-folyóiratok tartalma az olvasótermi számítógépekről és a WiFi-hálózatról is elérhető, kinyomtatható, letölthető, vagy elküldhető saját e-mail címre. A folyóiratok többsége nemzeti licenc révén az akadémiai intézetekből és a felsőoktatási intézmények számítógépeiről is hozzáférhető. Az online elérésű folyóiratok még nem szorították teljesen ki a nyomtatott folyóiratokat. Ez utóbbiak is megpróbálják bizonyítani létjogosultságukat, kihasználva azt a lehetőséget, hogy sok esetben a legfrissebb évfolyamok (akár 1-3 év) elektronikus változatban nem mindig elérhető, különösen a magyar folyóiratok esetén. Főleg az irodalmi folyóiratok legújabb számai kerülnek elektronikus formában kelleltetve elérhetőkké, hiszen eladásra szánják a nyomtatott változatot is. Az utóbbi néhány évben nőtt az olvasói érdeklődés a helytörténeti folyóiratok, évkönyvek iránt. Ezek sokszor kisebb helyi intézmények, önkormányzatok kiadványai, s ritkán érhetőek el elektronikus formában. A borítók egyre színesebbek, figyelemfelkeltőbbek lettek, egyik-

másik folyóirat borítója felér egy művészeti alkotással. Ugrásszerűen nő a tematikus számok kiadása, amelyek sokszor elérhetők elektronikus változatban is.

A *nemzetközi kiadványcsere* jelentősége a könyvbeszerzésre fordítható gyarapítási keret folyamatos csökkenése, valamint a forint fokozatos gyengülése miatt felbecsülhetlenné vált. Bár cserepartnereink száma folyamatosan csökken, 2012-ben is 69 állam 759 intézményével folytattunk kiadványcserét. A csere aránya a 2012. évi gyarapodásban a könyveknél 21,6%, a folyóiratoknál és sorozatoknál a gyarapodás több mint 60%-a volt, és összértéke közel 35 millió Ft-ot tett ki. Az ún. e-csere-re való átállás a postaköltségek nagymértékű csökkenését eredményezte. 2011 óta az *Akadémiai Kiadó* elektronikus formában is megjelenő folyóiratait kizárólag elektronikus formában fizetjük elő cserepartnereinknek. Erről körlevélben tájékoztattuk az abban érintett több mint 600 partnert. 2012 végéig 103 partnernél állítottuk be a nekik járó folyóiratokhoz az online hozzáférést és 28 akadémiai folyóiratcím 299 kötetét fizettük elő ilyen formában.² A cserekapcsolat megszűnésében mindössze 11 esetben volt egyértelmű, hogy az elektronikus úton folytatandó csere-re való áttérés volt az ok. A kapcsolatok megszüntetésénél a „megváltozott szemlélet”, vagyis főleg az anyagi okok dominálnak.

A *könyvbeszerzés* területén az a fő dilemmánk, hogy a szűkös anyagi források ellenére is törekedjünk-e a törzsgyűjtemény szisztematikus fejlesztésére hagyományos dokumentumtípusok beszerzése formájában, esetleg adjunk nagyobb teret az online változatoknak, és ezzel párhuzamosan kísérletezzünk az új, „olvasó orientált” beszerzési politikával? A beszerzésre kerülő könyvek kiválasztásánál csak a kutatók, egyetemi oktatók, a végzős és a posztgraduális képzésben részt vevő hallgatók igényeinek kielégítése legyen a cél? Az olvasók által kezdeményezett gyarapítás (Patron Driven Acquisition = PDA) főként ausztrál, amerikai és angol egyetemi könyvtárakra jellemző, és leginkább ez e-könyvekre alkalmazható, ezen a területen van mérhető haszna (megfelelő beszerzési keret esetén). A modell hátránya, hogy az olvasóktól nem várható el, hogy hosszasan tanulmányozzák a szakfolyóiratokat, és csak a válogatott szakirodalmat ajánlják beszerzésre, így fennáll annak a veszélye, hogy egyoldalú, kiegyensúlyozatlan állomány kerül megvásárlásra, és a kezdők, illetve a specialisták számára íródott könyvek fognak dominálni. Az ilyen típusú beszerzési módszerrel kapcsolatban megnő az adminisztráció, a kiadások

nem tervezhető, a könyvtár elveszíti a rendelkezésre álló keret feletti ellenőrzést, a gyűjtőkörbe tartozó alapművek hiánya hosszú távon az olvasók elégedetlenségéhez vezethet.³

Nem felejthetjük el, hogy az MTA Könyvtár és Információs Központ országos feladatkörű szakkönyvtár, melynek gyűjtőköre elsősorban a humán tudományokat öleli fel. Az évtizedeken keresztül beszerzett külföldi könyvek és folyóiratok túlnyomó többsége egyetlen más magyarországi könyvtár állományában sem hozzáférhető. A külföldi könyv- és folyóirat-gyűjtemény gazdagsága és színvonala a cserekapcsolatoknak is köszönhetően középeurópai tekintetben kiemelkedő, Magyarországon pedig egyedülálló. Archiváló funkcióval rendelkező könyvtár számára ennek a modellnek a kizárólagos alkalmazása a gyűjtési kötelezettségeik teljesítésére nem alkalmazható. Ameddig a felhasználók inkább a nyomtatott könyvek iránt mutatnak érdeklődést, addig az *PDA-ra* való teljes átállás nem kivitelezhető. Így a beszerzéssel foglalkozó kollégákra nehezedik az eddigieknél is nagyobb felelősség, hogy megtalálják a kellő egyensúlyt a beszerzési keret, az olvasói igények és a szakszerű gyűjtési, állományépítési feladatok között.

Szakmai kihívások előtt a gyűjteményfeltárás

Mi a hagyományos gyűjteményfeltárás, s mit tehet a közel 200 éves intézmény, hogy lépést tartson a gyors ütemű változásokkal?

A gyűjteményfeltárás a könyvtárba beérkezett minden dokumentumtípus teljes körű formai és tartalmi feltárását jelenti – legyen az újonnan beszerzett, vagy már az állományban meglévő, a régi cédulakatalógusokban szereplő, de számítógépes feldolgozásra és rekatalogizálásra váró dokumentum – az összes háttérmunkával együtt.

Mivel az Akadémiai Könyvtár műemléképület, így csodálatos állományának alig pár ezres töredéke fér el szabad polcon, ez csupán az olvasótermi kézikönyvállományt és a folyóiratok, napilapok friss, helyben olvasható számait jelenti. A többmillió állomány darabjai különböző raktárakban találhatóak, s ha nem akarjuk, hogy ez a fantasztikus kincsesbánya holt anyaggá váljon, a hangsúlyt a részletes, alapos tartalmi feltárásra kell helyeznünk. Így biztosíthatjuk az egyes kutatási területek, témák eredményeinek legszélesebb körű hozzáférhetőségét.

Változások a tartalmi feltárásban

Ez nemcsak bővebb (ETO szakjelzetek, és tárgyszavak segítségével való) tematikus feltárást jelent, hanem kiegészül az adott művel vagy szerzővel kapcsolatos új vagy archív, mindenképpen érdekességet jelentő információk internetes összekapcsolásával. A bibliográfiai rekordokban létrehozott 856-os mező (kapcsolódó dokumentum) közvetlen internetes hozzáférést biztosít a műhöz vagy a szerzőhöz fűződő tanulmányokhoz, recenziókhöz, folyóirat- és rádióinterjúkhoz, videókhoz, egyéb szakmai weboldalakhoz, vagy a szerző más tudományos munkáinak internetes elérhetőségéhez, de adott esetben a szóban forgó, állományunkba bekerült könyv digitalizált formájához is. Ez utóbbi lehetővé teszi, hogy az állományunkban keresett és fellelt dokumentumot nem is kell könyvtárunkból kikölcsönözni, az adott link azonnal elérhetővé teszi annak pdf formátumát. Természetesen ezek a linkek csak olyan elérhetőséget biztosítanak, amelyet nem köt a szerzői jogvédelem. Például:

1.

Die Anwendung der radioaktiven Indikatoren in der Radiobiologie (405830 sz. rekord, internetes kapcsolat a rekordban: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/chemistry/laureates/1943/hevesy-bio.html)

2.

Diffusion of phosphate ions into blood corpuscles (408305 sz. rekord, kapcsolódó dokumentum: <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/emmata/bwn3/aten>)

Elektronikus tartalmak, változó használati igények, új típusú feladatok

A hagyományos (nyomtatott) dokumentumok mellett egyre inkább teret hódítanak az elektronikus dokumentumok, melyek közül a CD, DVD már maga is szinte „hagyományos” adathordozónak számít. Egyre elterjedtebb az elektronikus formában létrehozott és terjesztett szöveg, az elektronikus könyv (e-book), az elektronikus tartalom. Tágabb értelemben ide sorolható minden olyan tartalom, amely nyomtatás nélkül, e célra alkalmas eszközön olvasható.

Az elektronikus tartalmak elterjedésével a használati igények is jelentősen változtak az elmúlt évtizedekhez képest. Bár a konkrét információs igények kielégítésére nincsenek sablonok, mindenki által egyformán alkalmazott megoldások, de ahogy minden könyvtár keresi az új utakat, úgy az Aka-

démia Könyvtára is igyekszik a hagyományos szolgáltatások mellett új típusú feladatok ellátásával segíteni a szélesebb körű tudományos tájékoztatást, illetve a kutatást. Így 2010 óta a REAL repozitórium metaadat-szerkesztési munkái fokozatosan beépülnek a feltáró munka gyakorlatába.

Informatikai háttér a szolgáltatások mögött

A könyvtári szolgáltatásokat több mint tíz szerver, és különböző külföldi és magyar fejlesztésű szoftver biztosítja. A szerverek részletes ismertetésétől most eltekintünk, jelen cikkben a közelmúltban az olvasóteremben megvalósított fejlesztést mutatjuk be, valamint a szolgáltatásokat kiszolgáló alkalmazásokat.

Vékony kliensek az olvasói térben

Az olvasói terekben asztali számítógépek állnak a kutatók, könyvtárat használók rendelkezésére wifi és helyi, olvasói hálózat biztosítja az internet-csatlakozást. Saját laptop használatára is alkalmasá tettük az olvasói asztalokat. Külön dolgozószobát alakítottunk ki, ahol nem feltétlenül az olvasói tér csöndje, hanem speciális alkalmazások elérése csábítja használóinkat.

A nagy olvasóteremben 17 önálló, hálózatba kötött számítógép volt, a nehézkes menedzsment és a tér zajszintjének problémáira kerestünk megoldást. A digitális dolgozószobában 8 önálló, hálózatba kötött, nagyobb teljesítményű számítógép multimédiás alkalmazásokhoz, látássérültek számára is alkalmas szoftverek használatával áll rendelkezésre.

Az olvasótermi számítógépek kiváltására az egyik lehetőség a virtualizáció, szerveroldali tapasztalattunk már volt Windows és Linux alkalmazásokkal is, próbáltunk kliensoldali alkalmazásokat keresni. A *Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar* (Győr) könyvtárában Fujitsu termékekkel alakították át a könyvtárat, vékony kliensek állnak a hallgatók rendelkezésére. Esztétikus megoldás, kisebb a zajszint, jobbak a fogyasztási mutatók. Az itt gyűjtött tapasztalatok is világosan mutatták, jó irányban indultunk el, csak a számunkra megfelelő eszközöket kell megtalálni. Miért nem Fujitsu? Számunkra az ár magasnak tűnt, és a kliensek kiszolgálására szükséges szervert is erősnek találtuk. Megnéztünk egy másik alkalmazást is, a törökbálinti polgármesteri hivatalban. NComputing X350-es [1] eszközöket használnak,

nagyon kedvező tapasztalatokkal. A hivatalban egy szerverbe építve található 3 ilyen kártya, amivel 9 munkaállomás szolgálható ki (mivel 1 ilyen kártya 3 kimenetet tartalmaz). A teljesítmény megfelel az ott elvártaknak, bár videovágásra és egyéb erőforrás-igényes alkalmazások futtatására nem ideális megoldás. Irodai alkalmazások használatához, böngészéshez viszont megfelel; a szerver költsége minimális, mivel nem igényel túl nagy hardver-erőforrásokat.

Információt gyűjtöttünk, milyen NComputing eszközök vannak még a látott típuson kívül, s a forgalmazóval való konzultáció után kialakult, számunkra mi a megfelelő. Az X350 egy PCI csatlakozós eszköz, az NComputingnak van már központosított, hálózati úton történő kiszolgálással, saját IP című azonosítással működő típusa is, az L300 [2]. Nem vetettük el az X350-et sem, hogy miért, ez majd később ki fog derülni.

Az L300 IP alapon működő, könnyen menedzselhető, mivel központi szerveren van az összes alkalmazás. Megfelelő a hardverigény, kis zajszint, kedvező fogyasztás jellemzi. Hátránya, hogy jó sáv szélesség kell hozzá, valamint ha nincs backup vonala a szervernek, szerver meghibásodás esetén megáll az élet a terminálokon. Az olvasótermi környezetet tíz L300 és két X350 klienssel terveztük. Az X350 kliensekkel nyolc munkahelyet alakítottunk ki, kétszer négyes felosztással. A fő szempont az volt, ha probléma van az L300 által kiszolgált terminálokkal, ez a nyolc terminál még mindig használható. Minden szolgáltatás itt is ugyanúgy tud működni, mint az L300 esetén.

Egy kicsit részletesebben az átalakításról, kivitelezésről és a megvalósításról. Mindegyik típusból plusz darabot vásároltunk, így tesztelés vagy problémaelhárítás céljából rendelkezésre áll az Informatikai osztályon, hogy közvetlenül be tudjunk avatkozni. Az L300 kliensek vezérléséhez nem szükséges nagy kapacitású szerver, egy erősebb PC Windows 7 operációs rendszerrel elégséges. Az X350 kliensek PC-jeinél memóriabővítés elegendő volt. A gépek cseréjét, az új környezet kialakítását a könyvtár nyári zárásához kellett igazítani. Az ott lévő asztali számítógépeket begyűjtöttük, felkészítettük, majd újra kiosztottuk a munkatársaknak. Meg kellett oldani az NComputing kliensek asztalra rögzítését, védve őket az esetleges eltulajdonítástól. A vékony kliensek telepítésével egy időben terveztük a Windows 7 operációs rendszerre való átállást is. Gondos tervezéssel, az olvasószolgálat igényfelmérése alapján állítottuk

össze a telepítendő szoftvereket, alkalmazásokat, biztonsági szoftvert, határoztuk meg a működés kérdéseit, alakítottuk ki a nyomtatást, szolgáltatásokat. Törekedtünk arra, hogy az olvasóközönség ne érzékeljen komoly változást, csak annyit, hogy nagyobb a csönd, a szolgáltatások megszokottak. A célunkat sikerült megvalósítani. Az informatika osztály egyik legfontosabb feladata a mentés, archiválás. Fontos volt meghatározni, hogy ez milyen elvek szerint történjen. Készüljön-e image a rendszerről részletekbe menő pontosításig. A februári szervermeghibásodás egyértelművé tette, hogy szükség van tartalék szerverre, így beállítottunk egy hidegtartalékot, és rendszeresen készítünk teljes mentést, aminek eredményét több eszközön is tároljuk.

A problémák közül néhányat említek, a teljesség igénye nélkül: képernyőfelbontás, automatikus bejelentkezés, biztonsági beállítások, szoftver kezelőfelület. Nincs az usb eszközökhöz biztonságos leválasztási lehetőség, ami a használóknak kényelmetlenséget jelent, remélhetőleg a gyártó a firmware frissítésnél figyel majd erre a jövőben. Az X350 klienseknél az előbbieket mellett a Windows 7 frissítésnél van probléma: frissítés után elvesztek a kezelőszoftver beállításai, usb csatlakozók pedig csak a gazda (kiszolgáló) számítógépen vannak, az X350 klienseken nincsenek. Az audiokivezetést audio, és usb toldó kábelekkel oldottuk meg. A mobil vincseszterek kezelését nem oldották meg, az X350 klienseknél az összes felhasználó látja, az L300 klienseknél egyáltalán fel sem ismeri az eszköz ezeket a típusú hardvereket. Reméljük firmware frissítés után az L300-nál meg fog oldódni ez a probléma, addig az olvasók nem használhatnak ilyen hardvert. A monitorkábelnek árnyékoltnak kell lenni, különben a zavarjelek miatt szaladhat a kép a monitoron.

Szükséges volt, hogy központi menedzsmentet alkalmazzunk, ezt az L300 kezelőszoftvere igen jól megoldja, fejlett, jól kezelhető a szoftver, akár távolról ellenőrizhetjük az egyes terminálok firmware állapotát, a felhasználók asztalait, az azokon történő aktuális lépéseket, konfigurálhatjuk az egyes terminálokat. Az X350 klienseknél, mivel nincs usb kivezetés, sok usb csatlakozós kiszolgáló számítógépre van szükség, ezeket igen nehézkes a felhasználókhöz rendelni, vigyázni kell a frissítésekkel, és megfelelő archiválási stratégiáról kell gondoskodni.

Az üzemeltetés során szerzett tapasztalatainkat összefoglalva elmondható, hogy jelentős mértékű

a zajszintcsökkenés, kedvezőbb a fogyasztás, könnyen kézben tartható a rendszer. A rendszer jól menedzselhető, ha megfelelő a biztonsági megoldás, ami védi a hálózatot, és a terminálokat kiszolgáló szervert. A rendszer stabilan működik, jó a periféria-kezelés, és a kezelt szoftverek is jól futnak rajta. Tervezzük a monitorozás javítását, hogy ne csak passzív, hanem „beavatkozó” módban is használható legyen. Ha lehetőségünk lesz, akkor az L300 klienseket kiszolgáló szervert erősebbre cseréljük, a jelenlegi 4 GB memóriát legalább a duplájára növeljük, hogy a nagyobb teljesítményű szoftverek futtatásánál se legyen probléma.

Tekintettel arra, hogy az L300 szériával kapcsolatban jobbak a tapasztalataink, ezért meggondolandó, hogy csak ilyen klienseket használjunk. Ebben az esetben azonban megnő annak a kockázata, hogy szervertelállás esetén egyetlen munkaállomás sem áll az olvasók rendelkezésére az olvasóteremben. Láttuk a munka során, hogy az üzembiztonság érdekében hidegtartalék és/vagy tükörszerver szükséges szünetmentes tápegységgel – ez már rendelkezésre áll.

Konfigurációk (1. ábra):

L300 szerverkonfiguráció:

- Xeon E5405 2.0 Ghz 4 magos processzor
- 4 GB DDR-II memória
- 500 GB SataII vincseszter

X350 kliens számítógépek (2 db, 1 gép – 4 használó, össz.: 2 gép – 8 használó)

- Intel Core2 Duo e8400 processzor
- 4 GB DDR-II memória
- 500 GB SataII vincseszter

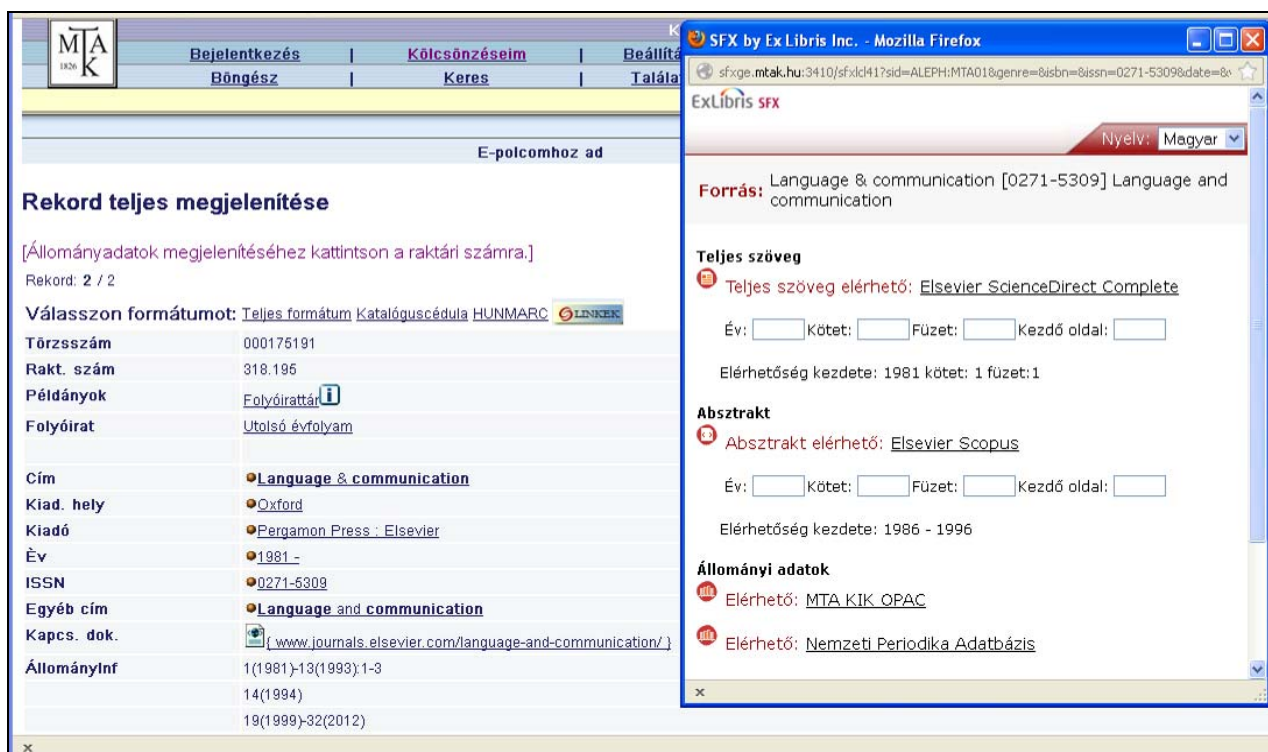
1. ábra Vékony kliensek az olvasói térben

Szolgáltatásokat biztosító szoftverek

A könyvtárunkban rendelkezésre álló szoftvereket integráltan alkalmazzuk a minél teljesebb információszolgáltatás érdekében. A könyvtári katalógusból elérhető a Jadox képkönyvtárban tárolt képek, vagy a repozitórium teljes szövegű dokumentumai (disszertációk, EOD), ugyanígy az SFX linkfeloldón keresztül a teljes szövegű adatbázisok is. A folyóirat A-Z listában keresve eljut az olvasó a teljes szövegű cikkhez, és információt kap a könyvtárban nyomtatott formában rendelkezésre álló évfolyamokról is (2. ábra).

A könyvtári katalógust az Aleph integrált könyvtári rendszerrel építjük, a nyomtatott dokumentumok mellett az e-könyvek, CD-k és DVD-k bibliográfiai leírása is megtalálható. Célunk a szolgáltatások színvonalának folyamatos fejlesztése, ennek érdekében az olvasók számára 2012 novemberétől elérhetővé tettük a már érkeztetett, de a teljes feldolgozási folyamaton még végig nem ért dokumentumokat, a retrospektív feldolgozás keretében nemcsak 75 ezer katalóguscédula/őrlap újrakatalogizálása történt meg, hanem 75 ezer szkennelt cédulából szövegfelismeréssel előállított bibliográfiai rekord is feltöltésre került/került. A példánystátus a feldolgozottság szintjének megfelelően változik, ezért az olvasói kérés megfelelően kezelhető a teljesen még fel nem dolgozott dokumentumok esetében is. Az Aleph-rendszer digitális objektumokat kezelő modulja (ADAM) lehetővé teszi a szkennelt, vagy pdf-ben kapott/előállított dokumentumok (folyóirat füzetek, tartalomjegyzék) közvetlen kapcsolását a bibliográfiai leíráshoz. A digitális objektum technikai adatai mellett a leíráshoz kapcsoláskor megadható az elérés szintje (belső IP tartomány, bejelentkezett használó, vagy bárki), és megadható az is, milyen formában akarjuk láttatni az OPAC-ban. Lehetőség van bélyegképként megjeleníteni a képeket, kereshető pdf, word dokumentum esetén pedig teljes szövegű indexeléssel kereshetővé is tehetjük.

A könyvtár a saját és az EISZ keretében előfizetett adatbázisokat, az adatbázisokban lévő folyóiratokat a honlap e-könyvtár – azon belül az Adatbázisok (http://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_5_1), illetve e-folyóiratok oldalain teszi elérhetővé. Innen indulva az egyes adatbázisok szolgáltatói oldalán történik a keresés, a használónak ismernie kell az

2. ábra OPAC rekord és SFX menü

adatbázist és a keresési technikákat. A használók számára sokkal kényelmesebb megoldást tudunk kínálni: a rendelkezésünkre álló szoftverek segítségével olyan felületet alakítunk ki, melyen a különböző szolgáltatók adatbázisait egyszerre egyetlen kereséssel kereshetik a témájuk szerinti adatbáziscsoportot kiválasztva – ehhez a Metalib és az SFX rendszerek biztosítják a hátteret.

A Metalib rendszerünk metakereső és egyben portálfelület. A Metalib portált a Metalib metakereső eszközökkel építettük, különböző adatbázisokhoz, könyvtári katalógusokhoz biztosítunk elérést. A Gyorskereső oldalon tematikus csoportok találhatóak, a rádiógombbal kijelölt csoportban az előre meghatározott adatbázisokon fut végig a keresés, a találatok duplumszűréssel jelennek meg, az eredménylistán további szűkítések végezhetők. A jó megjelenítésnek köszönhetően könnyen el lehet jutni a teljes szöveghez, illetve a natív adatbázis rekordjához könyvtári OPAC rekordok esetében (néhányat említve: Aleph, HunTéka, Innopac, Amicus, Voyager, Bibsys). A Metalib számára kereshető forrás egy katalógus, adatbázis, illetve bármilyen elektronikus forrás, ami a Metalib keresésen vagy linken keresztül elérhető. A központi tudásbázisban lévő források központilag karbantartottak,

helyi konfiguráció alapján saját forrásokat is adhatunk a tudásbázishoz. Az egyes adatbázisok elérési módja szintén a központi tudásbázisban található, ezek Z39.50, XML gateway, bármilyen URL-s lekérdezésen, illetve egyedi programokon alapul. Ha a Metalib használói közösségből valaki egy új forrás egyedi, nem szabványos elérését konfigurálja, az utána az egész közösség számára használható információvá válik. A különböző források közös kereshetősége és találati halmaza érdekében szükséges a forrásokra vonatkozóan elkészíteni a konverzió szintaxisát, valamint a mezőmegfeleltést a standard MARC21-hez viszonyítva – ezeket a központi tudástárban végzi el a tudástárát menedzselő csoport, nekünk csak a helyileg konfigurált forrásokat kell menedzselni. Olyan források keresésénél, ahol a rekord nem adódik át a Metalib találati halmazba, csak azt látjuk, van találat, de az elektronikus tartalomra vonatkozó bármiféle információt csak a natív forrásra ugráskor érjük el.

Az online adatbázisokban a folyóiratcikkek, e-könyvek, könyvfejezetek teljes szövegű elérése az SFX linkfeloldón keresztül valósul meg. Az SFX központi tudásbázisában központilag tartják karban a forrásokat, célpontokat és az ezekhez tartozó szolgáltatásokat, a frissítéseket havonta kapja

meg a könyvtár. A globális adatbázisból aktiváljuk az előfizetéseink szerint releváns forrásokat, szolgáltatókat és szolgáltatásokat, és így áll elő a lokális tudásbázisunk, amit folyamatosan figyelemmel kell kísérnünk. Az elérhetőségek (szolgáltató, folyóirat) év közben is változhatnak, legjellemzőbb folyóirat-előfizetés szállítójának váltásakor, amikor az online elérhető folyóiratok teljes listáját ellenőrizni kell. A folyóiratok kereséséhez A-Z listát készítünk, és hasonlóan kereshetők az e-könyvek is. A használati szokások elemzése (2012. évi adatok) azt mutatja, hogy a folyóiratokban való keresés 46%-a a folyóiratok A-Z listáján keresztül történik, ezért fontos az A-Z lista folyamatos, napi szinten történő frissítése. Az A-Z listából kiindulva 65%-ban teljes szövegű megtekintést, letöltést végeztek. Igyekszünk a használó számára minél egyszerűbbé tenni a keresést, ennek érdekében könyvek keresésére olyan kereső felületet alakítottunk ki, ahol nemcsak az e-könyvek, hanem a katalógusban lévő nyomtatott könyvek is kereshetők.

A Jadox (Monguz Kft. terméke) elektronikusdokumentum-kezelő rendszer 2008-ban a könyvtárügy reneszánsza „Digitális képkönyvtár” pályázat keretében a könyvtár és hat akadémiai kutatóintézet értékes képanyagának egységes rendszerbe foglalása, feldolgozása és szolgáltatása érdekében került beszerzésre. A Jadox rendszer képek, videofelvételek, digitális szöveges dokumentumok tárolására, e-dokumentumok metaadatokkal való leírására és azokban való keresésre szolgál. Tervezzük, hogy képek mellett a könyvtár Agora programjainak videofelvételei metaadatokkal ellátva is elérhetők lesznek. A könyvtári forrásokban való egyszerű keresés érdekében a Jadox rendszerben tárolt adatok Z39.50 szolgáltatáson keresztül szintén a Metalib-ben lesznek kereshetők. Ahogy a Jadox megvásárlásakor akadémiai kutatóintézetek is részt vettek a projektben, jelenleg MTA infrastruktúrapályázat keretében a Jadox használatának kiterjesztése szerepel terveink között. Az akadémiai kutatóintézetek könyvtárai egységesen a HunTéka integrált közgyűjteményi rendszert használják, a Jadox a HunTéka elektronikus könyvtári moduljának szerepét is betölti, ezért a kutatóintézeti könyvtárak bibliográfiai rekordjaikhoz elektronikus dokumentumokat csatolhatnak a Jadox rendszeren keresztül.

Jelenleg két hasonló funkcióval rendelkező szoftverünk is van, az Aleph ADAM modul és a Jadox rendszer – hogy mikor melyiket használjuk, azt az adott projekt szolgáltatási szempontjai alapján dönt-

jük el. A szkennelt katalóguscédulák vagy a pdf formában kapott folyóiratfüzetek esetében egyértelmű volt az Aleph ADAM modul, az akadémikus portrék feldolgozásánál pedig a Jadox használata. Vannak természetesen olyan bibliográfiai rekordhoz kapcsolható képek, amelyeknél eldöntendő, hogy a megjelenítés szempontjából melyik a jobb megoldás. A Jadox rendszerbe bevitt metaadatokhoz kapcsolt kép a katalógus bibliográfiai rekordjának 856 mezőjén keresztül érhető el.

A szolgáltatások fejlesztésénél figyelembe vesszük az MTA kutatóintézeti könyvtárak igényeit is, ezért közös keresési felületet alakítottunk ki a Metalibben. Az intézetek közös szerveren futó HunTéka katalógusait, és az MTA Könyvtár és Információs Központ katalógusát egyszerű egyablakos egyidejű kereséssel lehet elérni. A találati listából a natív katalógusba kerülünk, ahol a példányinformáció alapján megtudható a dokumentum helye és kölcsönözhetősége. A kutatóintézetek gyűjtőköre igen eltérő, alkalmazkodik a kutatóintézet kutatási területéhez, ezért indokolt lehet a közös katalógust tematikus csoportokra osztani, elkerülendő a felesleges, eredménytelen kereséseket – ez még további egyeztetéseket igényel a kutatóintézetekkel, ahogy a HunTéka katalógusok általános kereső indexe is (ami jelenleg hiányzik a kutatóintézeti katalógusokban).

A szolgáltatások folyamatos fenntartása és fejlesztése, az újabb és újabb használói igények jelentkezése megkövetelik a használt szoftverek és tudásunk karbantartását. A hardvereszközök gyors fejlődésével sajnos a könyvtár nem tud teljesen lépést tartani, a költségvetés szűk mozgásteret hagy az új technikai eszközök alkalmazására, sokszor a könyvtárat használók hamarabb megismerik az új eszközök használatát. Katalógusunkat már használják mobil eszközökön is, igaz még nem nagy számban, de a statisztikák szerint van már rá igény.

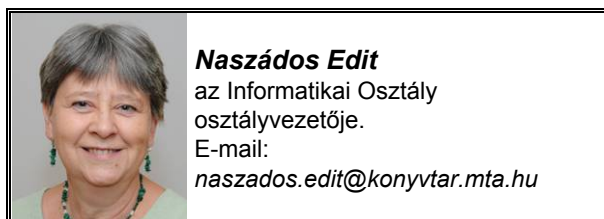
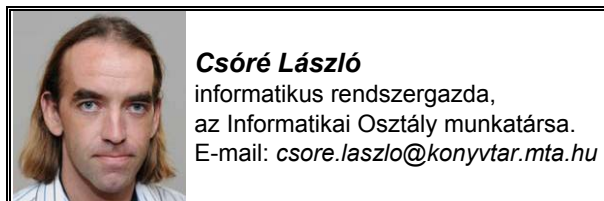
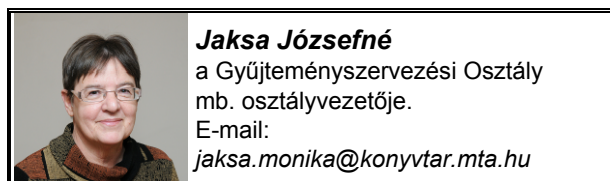
Hivatkozások

- ¹ Az MTA Könyvtár és Információs Központ honlapján „e-könyvtár” címszó alatt található részletes tájékoztatás az elektronikus dokumentumokról: <http://konyvtar.mta.hu>
- ² A statisztikai adatokat a 2012. évi beszámoló jelentéshez állították össze az osztály munkatársai.
- ³ HERMAN, Martin: Parameter für die Budgetierung von Patron-Driven Acquisition (PDA). = Perspektive Bibliothek, 1.2 (2012). p. 73.

Irodalom

- [1] http://www.ncomputing.com/kb/X350-X550-User-Manual_365.html
- [2] <http://www.ncomputing.com/products/lseries>
- [3] Fei Xu: Value-added services for SFX link resolver: the linking service to Journal Citation Reports. = The Electronic Library, 28. köt. 5. sz. 2010. p. 633–649.

Beérkezett: 2013. III. 25-én.

Internetes adatbázis Pozsony történelmi utcaneveiről

Interaktív térképpel összekapcsolt online adatbázist helyezett üzembe Pozsony egykori és jelenlegi utcaneveinek magyar, német és szlovák megfelelőiről egy szlovákiai magyar civil szervezet.

A www.ortvay.eu címen elérhető háromnyelvű helynévtár alapját Pozsony neves történétírójának *Ortvay Tivadarnak* Pozsony város utcai és terei (A város története utca- és térnevekben) címmel 1905-ben megjelent kötete képezi. „Az adatbázisban megtalálható interaktív térkép segítségével könnyedén ki lehet keresni, hogy a múlt század elején milyen magyar, illetve német neve volt egy-egy pozsonyi utcának illetve, hogy az akkori utcát, hogy nevezik ma” – mondta az MTI-nek a kezdeményezés kapcsán az egyik ötletgazda, ifjabb *Papp Sándor*, a portált üzemeltető *Pozsonyi Kifli* egyesület tagja, megjegyezve: a weboldalon további kiegészítő információk is találhatóak az egyes helyszínekről.

A Pozsony történelmi és kulturális értékeinek népszerűsítését felvállaló civil szervezet célja, hogy az egykori háromnyelvű Pozsonyról minél több információt gyűjtsön össze és azokat „fogyasztható” formában tegye hozzáférhetővé. Ezt a célt szolgálja az egyesület pozsonyikifli.sk címen elérhető webfelülete is, amely többek között a régi Pozsonyról készült fényképeket, régi képeslapokat, korabeli újságokat és a témához kapcsolódó írásokat kínál. A szervezet szerint az Ortvay-adatbázis beüzemelését is az ösztönözte, hogy valós képet adjanak az egykori, többségében még magyar–német Pozsonyról. Ezt véleményük szerint az is indokolta tette, hogy az elmúlt évtizedek során a cserélődő politikai rendszerek saját szájzújuk szerint módosították a Pozsony múltját is tükröző utcák és közterek neveit, és a rendszerváltást követően is csak ezek csekély része kapta vissza eredeti nevét.

„Ezeket a neveket ma már csak történészek és néhány idős pozsonyi ismeri. Mi azt szeretnénk, ha a történelem ezen részeit azok is megismernék, akik elől ezeket a dolgokat tudatosan elhallgatták” – jegyezte meg ifjabb Papp Sándor, hozzátéve: terveikben szerepel az örökségvédelmi ihletésű portál továbbfejlesztése.

/SG.hu Hírlevél, 2013. április 15., <http://www.sg.hu/>

(B. Bné)

Különgyűjtemények

Az MTA Könyvtárának létrejöttét és fejlődését alapításától kezdve meghatározták a különféle hagyatékok, adományok, valamint a fenntartó szervezet működésével kapcsolatos dokumentumok. Ezek jelentős része nem a törzsállományban kapott helyet, hanem különgyűjtemények meghatározó elemévé vált. E gyűjtemények kincseibe nyerhetünk bepillantást a következő négy írásban.

Boross Klára

Az Akadémiai Könyvtár 16. századi gyűjteménye

Az antikva fogalma és a legrégebb muzeális könyvanyag számbavétele

Az „antikva” szó eredetileg egy betűtípust jelentett: a latin szövegek írására a 15. században, először itáliai nyomdászok által metszett forma, mely egyesíti magában az ókori feliratokon fennmaradt, és a karoling írásreform által kidolgozott, könnyen olvasható, tiszta, elegáns írásképet. A nyomdászok törekvése egybeesett az antik szerzők szövegeinek filológiai igényes, gyakran modern kommentárokkal ellátott kiadásával és a könyvkiadás széles körben való elterjedésével a 16. században. A régiségen túl ez a másik kézenfekvő magyarázata annak, hogy e század könyvterméséte ma már átfogóan az *antikva* szóval jelöljük.

Gutenberg találmánya, a szedésnyomás segítségével előállított nyomtatványok időben első csoportját, az ősnymtatványokat – latinos, azaz nemzetközi nevükön az *incunabulumokat* – már igen korán, a 18/19. század során szinte minden nagyobb gyűjteményben külön kezdték számon tartani. Formai jellegzetességeik és régiségük – hogy a könyvnyomtatás első ötven évéből származnak, azaz 1500 végéig hagyták el a sajtót – indokolta ezt a megkülönböztetett bánásmódot. Számbavételük is, akár általános bibliográfiára, akár egy-egy könyvtár ősnymtatványainak katalogizálására gondolunk, elkezdődött a 19. század folyamán. *L. Hain*, *W. A. Copinger* és *D. Reichling* egymásra épülő ősnymtatvány-bibliográfiáját még ma is használják, hivatkoznak rá. A 20. század monumentális vállalkozása, a „*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*” (GW) úgy kezdte meg valamennyi, 1501 előtt előállított könyv roppant igényes, részletekbe menő leírását – minden felkutatható variánsával együtt –, hogy egyúttal számba veszi összes

fellelhető példányukat is. Időközben, a számítógép adta lehetőségekkel élve, nagyon jól használható adatbázist épített a *British Library*: ez az *Incunabula Short Title Catalogue* (ISTC), amely elérhetővé tesz minden mérvadó forrást is: a GW kimerítő leírásának linkjét, az egyes országok, a legnagyobb gyűjtemények katalógusait.

A „bölcönyomtatványok” (*Wiegendrucke*) ügye tehát megoldódni látszik (mintegy 30 000 nyomtatvány kb. félmillió példányáról van szó). Mélységében természetesen még mindig kimeríthetetlen ez a kutatásterület is, a variánsok, a példányleírások, az illusztrációk, a kötés, a tulajdonosjegyek, egyáltalán: a proveniencia kérdése változatlanul, sőt egyre inkább érdekli a művelődéstörténet kutatóit. Bizonyára nagy érdeklődéssel fogadja majd a régikönyves szakma az *Akadémiai Könyvtár* ősnymtatványainak hamarosan megjelenő, s Magyarországon egyelőre egyedülálló katalógusát is.

S mi a helyzet az időben ez után következő 16. század nyomtatványainak feltérképezésével kapcsolatban? [1] A nemzetközi gyakorlat a 20. század második felétől kezdve legfontosabb vállalkozásaiban egyre inkább a századonkénti felmérést alkalmazza. Az utóbbi évtizedekben a régikönyves munkálatok egyértelműen legfontosabb terepévé a 16. század könyvtermésének regisztrálása vált. A nagyságrendeket illető becslések egybehangzóak: az ősnymtatványok 50 éve és a teljes 16. század nyomdatermékeinek aránya a nagy könyvtárakban 8–10-szeres az utóbbiak javára. S ha meggondoljuk, hogy az *incunabulumokat* – méltán – két évszázadon át övezte a kutatók lankadatlan érdeklődése, akkor akár reménytelennek is tűnhetne, hogy a roppant méretű antikvaanyagot belátható időn belül át lehessen tekinteni. Azonban e mun-

kában egyre több kitűnő segédletre támaszkodhunk. Eleinte nyomtatott formában jelentek meg a legnagyobb nyomdászati múlttal rendelkező országok bibliográfiái. Legfontosabbak közülük a német nyelvterület hatalmas és kiváló színvonalú bibliográfiája, a *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts* (VD 16); az itáliai nyomdászat felmérésére a *Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo* (EDIT 16) vállalkozott. Ma már mindkettő azóta is folyamatosan bővülő internetes adatbázis, azonosító kódjuk használata kötelező a nyomtatványok leírásakor. Más országok (Franciaország, Belgium, Lengyelország, Csehország stb.) nyomdai termésének azonosítására szintén vannak segédleteink, amelyekre hivatkozunk illik.

A magyarországi gyűjtemények legfontosabb viszonyítási alapja a leggazdagabb régi könyvanyagot őrző nemzeti könyvtárunk antikvakatológusa, a *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur* (BNH Cat.), amelyre azonos nyomtatvány esetén mindig hivatkozunk.

A magyar muzeális gyűjtemények közül egyelőre még csak a kisebbek és a közepes méretűek közül mondhatják el néhányan, hogy befejezték 15–16. századi nyomtatványaik földolgozását. A nagy állományt őrző könyvtárak még dolgoznak a feltáráson. A már elkészült leírások elérhetők az intézmények online katalógusában, de a hatalmas anyag rendszerezése a teljes állomány földolgozásának befejeződéséig még várat magára. E munkába ma már a katalogizáláson túl beletartozik az egyes példányok egyedi jellegzetességeinek leírása is. A művelődéstörténeti-olvasmánytörténeti kutatások, a régi gyűjtemények rekonstrukciójának igénye megköveteli az egyes darabok provenieneciájának tisztázását, azaz a régi tulajdonosi bejegyzések, exlibrisek, pecsétek leírását, értelmezését és a történeti kötések meghatározását. Ezek az adatok a könyvtárak adatbázisában kitűnően kezelhetők, rendszerezhetők.

Antikvák az Akadémiai Könyvtár Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében

Az Akadémiai Könyvtárban már a 19. század végén az ősnymtatványokhoz hasonlóan elkülönítve tárolták a régi magyar könyveket, Szabó Károly hármas felosztása szerint (*Régi Magyar Könyvtár I, II és III* – különválasztva a nyelvi, területi és

személyi hungarikumokat). Nálunk e gyűjtemények elnevezése RM I, II, illetve III, *Apponyi Sándor* elképesztően gazdag magyar vonatkozású könyvtárának (külföldi szerzők idegen nyelven, külföldön megjelent magyar vonatkozású munkái) mintájára a 20. század első felében létrejött nálunk is az ún. RM IV gyűjtemény.

Nemzeti könyvtárunkban a 20. század közepén elindult a nyelvi és területi hungarikumok közös, modern, minden föllelhető példányt számon tartó, annotált bibliográfiája, a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNY).

Az így „kimaradt” személyi hungarikumok és az ún. „magyar vonatkozású” könyvanyag közös számontartását és kezelését indokolja, hogy az utóbbiak között a feldolgozás során igen gyakran fedezünk föl az RMK III. körébe tartozó nyomtatványt, tehát olyat, amelynek szerzője hungarusnak bizonyult. 2008-ban jelent meg az e tekintetben mérvadó névjegyzék [2].

Amikor a nemzetközi könyvtörténeti érdeklődés homlokterébe egyre inkább a 16. századi könyvek kerültek, időszerűvé vált a könyvtár törzsanyagából leválogatni – talán az ősnymtatványok periódusának mintájára – a következő ötven év nyomtatványait. Az 1960-as évek során állt föl az *Ant.* jelzetet viselő, több mint 1200 kötetes gyűjteményrész. Később, amikor a nemzetközi gyakorlatban az 1600-as év vált egyértelmű határponttá, a következő fél évszázadban nyomtatott könyveket is kiemelték elődeink. Ezek a Régi Könyvek Gyűjteményének raktárában hat számjegyű, numerus currens jelzetet kaptak.

Ekkortájt került – tárgyánál fogva – mintegy 50 darab 16. századi könyv a *Keleti Gyűjteménybe*. Akad köztük duplum, de könyvtárunkban egyedüli példány is. Az egységes adatbázisban történő földolgozás antikváinknak ezt a történetileg kialakult, a tárolást illető széttagoltságát „kiegyenlíti”, s lehetővé válik, hogy betekintést nyerjünk e különlegesen gazdag könyvanyag fő jellegzetességeibe, megismerkedve eredetével, értékelni tudjuk rétegeit és egyedülálló ritkaságait.

16. századi könyvgyűjteményünk fő jellegzetességei – a befogadott nagyobb hagyatékok időrendje szerint [3]

Az Akadémia régi gyűjteményének első és igen gazdag rétegét a Teleki család tagjainak egymás-

tól némileg eltérő indíttatású gyűjtőszervevényének köszönheti. Az ő gyűjteményeikre egyaránt jellemző a modern, felvilágosult, természettudományos érdeklődés (*Teleki József*, 1738–1796), az enciklopédikus jelleg tudományszervezői szándékkal és a bibliofil igényességgel (*Teleki László*, 1764–1821). E két tekintélyes, egymásra épülő, megörökölt, 30 000 kötetes könyvanyagot ajánlotta föl Teleki József (1792–1855) testvérei nevében is 1826. március 17-én a frissen megalakult *Tudós Társaságnak*. Az értékes családi gyűjtemény 16. századi könyveit vizsgálva gyönyörűen kirajzolódik Erdély 16–18. századi értelmiségi rétegének (főiskolai rektorok, tanárok, püspökök, orvosok etc.) könyves műveltsége. Csak néhány nevet említünk: *Cornides Dániel* (1732–1787) könyvtára, *Bod Péter* (1712–1769), a *Bölöni*, *Kendeffy* és más tekintélyes családok tagjai, vagy kevésbé ismert, de örömteli felfedezést jelentő nevek a possessor-bejegyzések között, például *Gyulaffy Lestár* (1556–1606), *Báthory Zsigmond* titkára, diplomatája, *Georg Deidrich* (?–1603/1608) szepeni rektor, majd unitárius prédikátor, *Valentinus Radecius* (1550 k.–1632) kolozsvári unitárius püspök. Családi szálak révén gyakori a Teleki-könyvtár darabjainak felvidéki provenienciája is.

Az alapítás utáni években az Akadémián a tudományszervezés megkívánta könyvbeszerzések mellett megindult a reformkorra jellemző, hazafias buzgalomtól vezérelt felajánlások, ajándékozások sora. E korszakban a *Batthyány* család két nagyobb adománya a legjelentősebb. 1838-ban *Batthyány Gusztáv* (1803–1883) ajándékozott 30–40 000 kötetet, majd miután fölmerült, hogy e gyűjtemény csekély értékű, öccse, *Kázmér* (1807–1854) még saját 3000 kötetével igyekezett kipótolni azt. Ma már tudjuk, hogy ez a könyvanyag nagy értékeket rejt, hiszen a két adományozó nagyapja, *Batthyány Tódor* (1729–1812) különleges földrajzi, műszaki és technikatörténeti gyűjteményét is magába foglalja. [4] Köztük van például *Kopernikusz* „*De revolutionibus orbium coelestium libri sex*”-ének 1566-os baseli kiadása. [5]

Maga Teleki József is folyamatos vásárlásokkal támogatta a Tudós Társaság már önállóan fölállított könyvtárát, így 1832-ben *Kresznerics Ferenc* magvásárolt, gazdag könyv- és éremgyűjteményével, 1850-ben pedig a *Bibliotheca Palatinalis Vindobonensis* duplumaiból származó aldina-kollekciójával ajándékozta meg az Akadémiát.

16. századi nyomtatványaink következő, igazán jelentős gyarapodása a neves műgyűjtő, *Ráth*

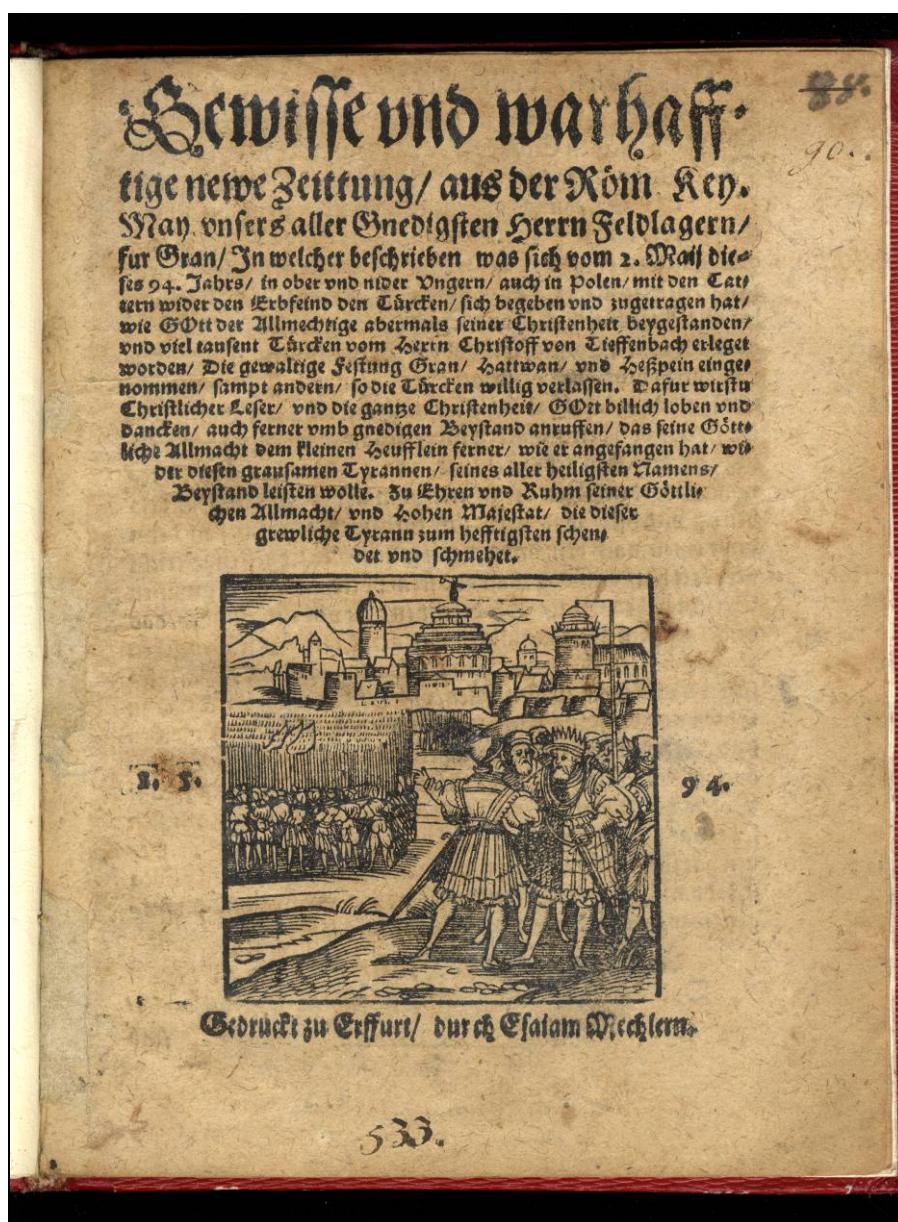
György (1828–1905) kitűnő hungarika-könyvtárának befogadása volt (1905). [6] A külföldi, leginkább német antikváriumokban megbízottai által fölkeresett és megszerzett magyar nyelvű, nyomtatású, szerzőségű és vonatkozású, tehát a Szabó Károly-féle elrendezésben az Akadémiának ajándékozott, s szándékának megfelelően azóta is egyben tartott gyűjtemény jobbára igen ritka nyomtatványokból áll. Hasonló módon, sok évtizedes szenvedélyes és kitartó gyűjtőmunkával jutott óriási és igen értékes bibliotékájához gróf *Vigyázó Sándor* (1825–1921), sokszorosára növelve apja, *Bojári Vigyázó Antal* (1793–1861) könyvtárát. A bibliofil Sándor az Akadémiának szánta gyűjteményét, s fia, *Ferenc* (1874–1928) – tiszteletben tartva apja szándékát – hasonlóan végrendelkezett: egész vagyonát, s vele különleges, számos ritkassággal büszkélkedő 17 000 kötetes könyvtárát az Akadémiára hagyta. [7] Van még egy tekintélyes egysége régi könyveinknek: azok, amelyeket az 1950-es évek elején a *Római Magyar Akadémia* ún. *Fraknoi-könyvtár*ából „a pusztulás veszélye” elől az akkori magyar kulturális élet nagyjai Budapestre szállítottak. [8] Ez az anyag is bővelkedik hungarikumokban, s természetesen olasz reneszánsz szerzők műveiben – gyakori olasz vonatkozású bejegyzésekkel.

Kincsek az Akadémiai Könyvtár antikvári között

Ha röviden szeretnénk jellemezni 16. századi könyveink különböző gyűjteményrészekben lévő, de a feldolgozás során folyamatosan egységes adatbázisba kerülő teljességét, a következő arculat rajzolódik ki. Mint minden nagyobb régikönyvgyűjtemény, természetesen mi is szép számban őrzünk „standard” nyomtatványokat: ebbe a körbe tartoznak a klasszikus auktorok gyönyörű tipográfiajú szövegkiadásai, igényes filológiai apparátussal, például a velencei *Manuzio* család három generációjának, a párizsi *Josse Bade* és a *Petit*-nyomdák termékei, és persze *Henri Estienne* kézre álló könyvecskéi a görög szerzők köréből, továbbá a filológus *Zsámboki János*nak a *Plantin-officinában* megjelent kiadványai. Könyvtárunk neves mecénásai fontosnak tartották azt is, hogy megszerezzék a bibliotékájuk fényét emelő reprezentatív, összefoglaló történeti munkákat, atlaszokat, a történelem és az irodalom nagy alakjainak arcképcsarnokait. E szép, igényes, számos metszetet tartalmazó albumok gyakran több példányban is megvannak, hiszen minden gyűjtő törekedett rá, hogy megszerezze ezeket.

Mindezekén túl az Akadémiai Könyvtár antikva-gyűjteménye néhány területen nyújthat még izgalmas felfedezéseket a korszak történelmének és szellemi életének kutatói számára. Az egyik a reformáció irodalmának feltűnő gazdagsága. Mind a lutheri, németországi, mind a kálvini, genfi irányzat tekintélyes számú, olykor igen ritka nyomtatvánnyal képviselteti magát – ezek magyar peregrinuskok külföldi szerzeményei, vagy 19. századi, főként német antikváriumokból származnak.

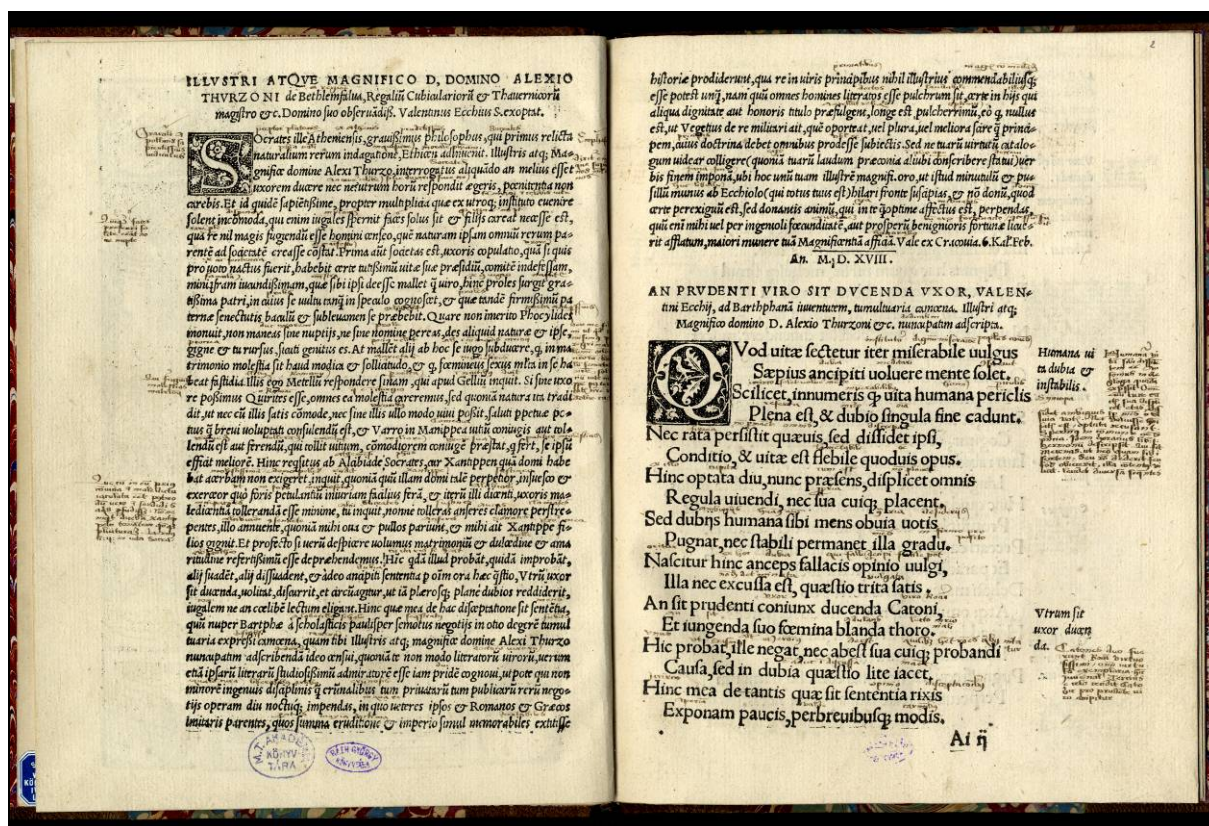
Sok olyan, jobbára aprónyomtatvány-terjedelmű, kevés példányban fennmaradt könyvecske is található 16. századi állományunkban, amelyek gyönyörűen megrajzolják a korabeli közép-európai szellemi élet erővonalait. A neolatin költészet bécsi, krakkói, boroszlói stb. művelői eleven magyar kapcsolatokat is ápoltak (1. ábra), ezt az ajánlások, üdvözlő versek magyar szerzői és címzettjei is igazolják.

1. ábra V. Eck műve, egyetemi jegyzetekkel

(Ráth 1575. ECK, Valentinus: Utrum prudenti viro sit ducenda uxor. Cracoviae : per H. Vietorem, [1524] – Sűrűn glossázott nyomtatvány, alighanem a krakkói egyetemi előadásokon készült jegyzetekkel, ahol V. Eck tanított)

2. ábra RM IV 307.

Gewisse und warhafftige neue Zeittung ... Zu Erfurtt : E. Mechler, 1594. – vsz. eddig nem regisztrált nyomtatvány a tizenöt éves háború idejéről, Esztergom ostromáról

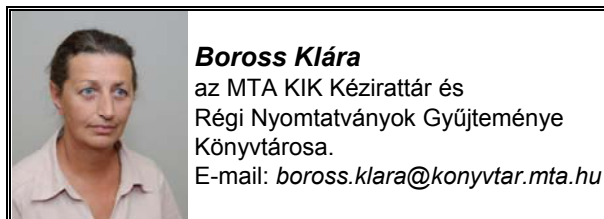
Nagy erőssége magyar vonatkozású gyűjteményeinknek a nyugat-európai közvéleményt a magyarországi hadieseményekről tájékoztató rölapok bősége. Hazánk zaklatott századának jelentősebb törökellenes harcait számos, főként a délnémet városokban, különféle szövegvariánsokkal napvilágot látott nyomtatvány adja hírül. Mivel ezek aktualitása gyorsan elmúlt, s olvasóik kevésbé törekedtek megőrizni őket, mára rendkívül kevés példányban maradtak fenn. E kiadványaink közel egynegyede magyarországi unikum, s szép számmal akad közöttük olyan is, amelyből nem találtunk regisztrált példányt a világhálón elérhető adatbázisokban (2. ábra). Az *unikum* szóval azonban ajánlatos óvatosan bánnunk, hiszen például a VD 16 adatbázisa is folyamatosan bővül, ahogy korábban ismeretlen nyomtatványok létrere fény derül. A már csak online elérhető tételeik száma mára megközelíti a 30 000-et. Nem lehetetlen, hogy rövidesen az MTA Könyvtár és Információs Központ ritka, 16. századi kiadványai közül több is szaporíthatja majd az ilyen új felfedezések számát.

Irodalom

- [1] BORSA Gedeon: A 16. századi nyomtatványok átfogó bibliográfiai regisztrálásának lehetősége. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1980. p. 131–151.
- [2] WIX Györgyné: Régi magyarországi szerzők. Szerk. és befejezte P. Vásárhelyi Judit. Budapest, OSZK, 2008.
- [3] F. CSANAK Dóra: Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig. = MKSz, 75.köt. 1959. p. 47–73. Uő: A Telekiek gyűjteménye. In: Örökségünk, élő múltunk. Budapest, MTAK, 2001. p. 11–33. RITÓÓKNÉ SZALAY Ágnes: Az Akadémia könyvtárának régikönyv-gyűjteménye. = MKSz, 93. köt. 1977. p. 14–24.
- [4] F. CSANAK Dóra: Az Akadémiai Könyvtár története... 1959.
- [5] FARKAS Gábor Farkas: Kiegészítések a hazai Kopernikus-példányok sorsáról. = MKSz, 126. köt. 2010. p. 112–115.
- [6] Ráth György Régi Magyar Könyvtára. Kiad. Özv. RÁTH Györgyné, Budapest, 1905.

[7] TÖMÖRY Pál: A Vigyázó család könyvgyűjteményei.
= MKSz, 124 (2008) p. 192–196.

[8] TULOK Magdolna: A százéves Római Magyar Akadémia Fraknoi-könyvtárának viszontagságai. =
Könyvtári Figyelő, 41. köt. 1995. p. 68–75.

Beérkezett: 2013. III. 21-én.

2016-ra a táblák megelőzik a PC-ket

A *Gartner* piackutató cég elemzői úgy vélik, hogy három éven belül leáldozhat az asztali számítógépek korszaka és a szerepüket egyre inkább a táblagépek vehetik át.

Ranjit Atwal, a Gartner kutatási igazgatója elmondta, hogy 2016-ra az eladott tábla PC-k száma meghaladja majd az értékesített asztali konfigurációk és notebookok számát, azonban a legtöbb eladott készülék okostelefon lesz. A piackutatók előrejelzése alapján fokozatosan el fog mosódni a határ a különböző képernyőméretű táblák és az okostelefonok között. A Gartner arra számít, hogy az idén világszerte 2,4 milliárd PC-t, táblagépet és okostelefont értékesítenek majd, mindez 9 százalékkal több, mint tavaly. Tábla PC-kből 197 millió eszközt adhatnak el, ez 69,8 százalékos növekedést jelentene 2012-höz képest. A mobil- és okostelefonokból 1,9 milliárd darab talál majd gazdára, ez 6,9 százalékos plusz lesz az előző esztendőhöz képest.

Device Type	2012	2013	2014	2017
PC (Desk-Based and Notebook)	341 263	315 2299	302 315	271 612
Ultramobile	9 822	23 592	38 687	96 350
Tablet	116 113	197 202	265 731	467 951
Mobile Phone	1 746 176	1 875 774	1 949 722	2 128 871
Total	2 213 373	2 411 796	2 556 455	2 964 783

Világszintű szállítások (ezer darab) – a PC csökken, a táblagép erősen nő

A nagy vesztesek a számítógép- és a notebookgyártók lehetnek. Idén 3,5 százalékkal kevesebbet adhatnak el ezekből a termékekből, az értékesített mennyiség 339 millió lehet. A csökkenő folyamat nem egy átmeneti trendet jelent, hanem azt mutatja meg, hogy hosszú távon miként változnak meg a felhasználói szokások. A változás az operációs rendszerek piacán is megmutatkozik majd, tehát nem csak arról lesz szó, hogy a PC-k helyére új hardverek lépnek, hanem a szoftveres környezet is változni fog. Az Android piaci részesedése jelenleg az összes kategóriát figyelembe véve 35,7 százalék, ami 2017-re 49,5 százalékra nőhet. A Windows piaci részesedése ugyanakkor 19,3 százalék lehet, míg a MacOS-é és az iOS-é együtt 17 százalék.

Operating System	2012	2013	2014	2017
Android	497 082	860 937	1 069 503	1 486 619
Windows	346 457	354 410	397 533	570 937
iOS/MacOs	212 899	293 428	359 483	504 147
RIM	34 722	31 253	27 150	24 121
Others	1 122 213	871 718	702 786	396 959
Total	2 213 376	2 411 796	2 556 455	2 964 783

Fontos trendek még a számítási felhőtechnológia és a mobil alkalmazások, ezek a következő 2-3 évben még inkább meghatározóvá válnak a mindennapok során.

/SG.hu Hírlevél, 2013. április 8., <http://www.sg.hu/>

(B. Bné)

Dévényi Kinga – Kelecsényi Ágnes

Új kihívások előtt a Keleti Gyűjtemény

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárán belül önálló keleti gyűjtemény létrehozásának igényét a magyar tudósok már a 19. század végén megfogalmazták. Nem véletlen ez az időpont, hiszen abban a században Európa-szerte virágzott a keletkutatás, s ez ösztönzően hatott arra, hogy Magyarországon is tudományos alaposással vizsgálják a magyarság tudatában mindig is élő keleti eredet kérdését, illetve azokat a keleti forrásokat, amelyek a magyarok őshazájára, korai történelmére vonatkoznak. Azok a magyar utazók és tudósok, akik népünk őstörténete miatt vonzódtak a Kelethez, ugyanakkor jelentős szerepet játszottak Ázsia földrajzi, geológiai, néprajzi, állat- és növénytani leírásában is. Közülük számos tagjai voltak a Magyar Tudományos Akadémiának, és nemcsak saját publikációikkal, hanem az utazásaik során gyűjtött kéziratokkal és könyvritkaságokkal is rendszeresen gyarapították a tudós testület könyvtárát. A folyamatosan szaporodó állományt jelentős mértékben növelte a második világháború utáni gyűjtőköri megosztásra vonatkozó rendelet, amelynek révén a keletkutatás az Akadémiához került, s ezért a Fővárosi Könyvtár rendkívül értékes gyűjtése is itt talált új otthonra.

Önálló keleti gyűjtemény megvalósulására a Magyar Tudományos Akadémia 1949-es átszervezése után került sor. Ebben kiemelkedő szerepe volt Ligeti Lajos (1902–1987) akadémikusnak, az MTA orientalista alelnökének. 1951-ben nyílt meg az Akadémia palotájának földszintjén a Keleti Könyvtár, amely ettől kezdve az orientalisztika alapkönyvtára Magyarországon. Megformálása, beleértve az olvasóterem keleties hangulatú kialakítását is (1. ábra), elsődlegesen Rásonyi László turkológus érdeme, aki 1951–1961 között állt a gyűjtemény élén. Ő állította össze az 1826-ban alapított Akadémiai Könyvtár régi szakjaiból az orientalisztika tárgykörébe tartozó anyagot. Elsődlegesen ide került a müncheni katalógus ún. „keleti irodalom” szakjának teljes állománya. Ez egészült ki az Afrika és Ázsia kutatásával foglalkozó tudománysszakokba tartozó dokumentumokkal, ezen belül minden térségre vonatkozóan *elsősorban* a nyelvvel, történelemmel, irodalommal, vallással és művészettörténettel, kapcsolatos művekkel. Az alapítás idején nem tartozott kifejezetten a gyűjtőkörbe a modern politika, a néprajz, a művészeti albumok és a népszerűsítő munkák, s mind a mai napig ezek az elvek határozzák meg a Keleti Gyűjtemény gyarapítási politikáját. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a gyűjtemény csupán a bölcsészettudomány művelőinek kutatómunkáját szolgálja, hiszen az ókori Kelettől a mai társadalmakig, e két kontinens civilizációjának minden megnyilvánulása helyet kap itt: az indiai csillagászatától, a kínai

porcelángyártáson és az arab orvostudományon át a sztyeppei lótarásig.

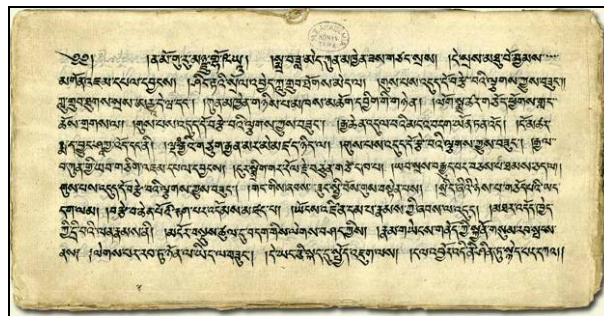

1. ábra A Keleti Gyűjtemény olvasóterme

Az elmúlt hat évtized alatt a könyvtár különgyűjteményeként működő osztály feladatköre és olvasói tábora is megváltozott. Létrehozásakor még egy szűk kutatói réteg kiszolgálása volt a feladata, s egyben kötetlen fórumot biztosított az orientalisztikai műhelymunka számára. Az Akadémiai Könyvtár országos szakkönyvtárrá válása a Keleti Gyűjtemény vonatkozásában is új helyzetet teremtett. Ma a legtöbb olvasó a felsőoktatási intézmények hallgatóiból kerül ki, akik számára a gyűjteményben dolgozó keleti szakos diplomával rendelkező könyvtárosok nyújtanak szakirodalmi tájékoztatást.

A nyomtatott és modern adathordozón elérhető dokumentumokon kívül a kezdetektől fogva jelentős értéket képviselő, ritka keleti kéziratos hagyományok és ajándékok kerültek az Akadémia könyvtárának tulajdonába, amelyek sok esetben nemzetközi szinten is egyedülállók. Ezek között kell említeni *Kőrösi Csoma Sándor* UNESCO Világemlékezet listáján szereplő ún. Alexander-könyveit (2. ábra), *Kaufmann Dávid* hebraikagyűjteményét, *Vámbéry Ármin* nevezetes közép-ázsiai útvjáról származó perzsa és török kéziratait. A török kézirategyűjtemény magvát *Szilágyi Dániel*, a debreceni teológusból lett egyszerű huszár gyűjtötte. Az 1848–49-es szabadságharc leverése után Isztambulban élt, ahol híres könyvesboltot tartott fenn. Más jellegű a 20. századi Selyemút-kutatás meghatározó tudósa, a régész-felfedező *Stein Aurél* hagyatéka, amely a kéziratok, térképek mellett, a 19. század végétől az 1940-es évekig terjedő, több ezer, dokumentációval ellátott, történeti értékű belső-ázsiai és indiai expedíciós fotót is tartalmaz. Hasonlóan speciális gyűjtemény az európai iszlámkutatás máig legnagyobb alakjának, *Goldziher Ignác*nak több mint 13 ezer levelet tartalmazó levelezése, amelyet a könyvtár a tudós fiának, *Goldziher Károlynak* a rendezésében kapott meg. Goldziher korában a nemzetközi kongresszusok mellett a tudományos érintkezés legfőbb formája a levelezés volt, így leveleiben ő is számos tudományos kérdést vitatott meg a kor legnevesebb tudósaival. Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni *Kégl Sándor* 11 ezer kötetes könyvtárát, amely halála után fivére, *Kégl János* adományaként került az Akadémia birtokába (1925). A Kégl-könyvtár a legnagyobb volumenű adományok közé tartozik az Akadémiai Könyvtár történetében, jelentősége csak a könyvtár alapjait megvető 30 ezer kötetes Teleki-könyvtárhoz vagy a régi magyar könyvgyűjtemény alapjául szolgáló Ráth-gyűjteményéhez mérhető.

Természetesen a 21. században a Keleti Gyűjtemény is él a technika adta lehetőségekkel, hogy a kéziratok és könyvritkaságok ne csak egy szűk csoport által legyenek a gyűjteményen belül kutathatók, hanem a világ bármely részén, s egyben a legszélesebb olvasóközönség rendelkezésére is álljanak, hogy ezáltal bővíthessék ismereteiket, vagy pusztán gyönyörködjenek bennük. E cél elérése érdekében tematikus digitális gyűjtemények készültek, amelyek a képanyag mellett több nyelven tartalmaznak szakértők által készített, megfelelő mélységű tanulmányokat.

2. ábra Csoma-gyűjtemény, No. 3. „A (különböző) filozófiai rendszerek tengerére szálló hajó – kérdések és feleletek”, fol. 1.

Ebben a szellemben készült első honlapunk Kőrösi Csoma Sándor életét és munkásságát dolgozta fel, egyben áttekintést adva arról a Közép-Európában legjelentősebb tibeti kézirat- és fanyomatgyűjteményről, amelynek Csoma ú. Alexander-könyvei a magvát alkotják. [1] Először került egy teljes kézirat Csoma magánkönyvtárából online kiadásra, faksimilében, illetve angol és magyar fordításban, valamint latin betűs tibeti átírásban. A honlap mellett napvilágot látott a tibeti gyűjtemény nyomtatott katalógusa is, a Keleti Gyűjtemény évtizedek óta fennálló három könyvsorozata egyikében, amelyekben kézirat-katalógusok mellett tanulmánykötetek és reprintek jelennek meg.

Kaufmann Dávid több ezer középkori héber kézírata és kódexe közül csak a legkiemelkedőbb, gazdagon illusztrált remeket (3. ábra) találhatja meg teljes terjedelmében az érdeklődő honlapunkon. [2] Ezekon kívül elérhető még a „Kaufmann-kódex”-ként világhírűvé vált *Misna*-kézirat, amelynek eredetét és korát a kutatók mind a mai napig vitatják, azonban abban megegyeznek, hogy ez, a három ma ismert teljes *Misna*-kézirat közül, a legrégebbi és a legjobb. Mind a mai napig ez a honlap a könyvtár lelátogatottabb digitális feldolgozása, amelyet a világ minden tájáról rendszeresen felkeresnek.

Stein Aurél hagyatékát két digitális gyűjtemény is bemutatja, s mindkettő alapja a Keleti Gyűjtemény által rendezett kiállítás volt. Az egyik, a dunhuangi barlangtemplom felfedezésének századik évfordulóján az MTA Könyvtárban rendezett kiállításához kapcsolódó tematikus válogatás [3], míg a másik a 2008-as kínai magyar évad programhoz kapcsolódóan Stein Aurél munkásságán túl a korabeli magyar keletkutatást is bemutatja a szokásos magyar, angol és spanyol nyelveken kívül kínaiul is. [4]

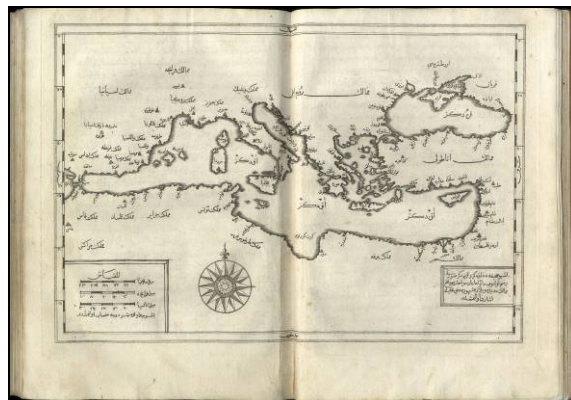
3. ábra Kaufmann Haggáda, Katalónia, 14. sz., MS A 422, fol. 26r

Nem feledkezhetett meg a gyűjtemény arról a tudósról, akinek a gyűjteménye nagyságát tekintve a legnagyobb adomány volt, személye és munkássága azonban mára kevésbé ismertté vált. Ezért jött létre a Kégl Sándor iranistának szentelt digitális gyűjtemény [5], amely a teljes terjedelmükben elérhető publikációk révén újra felhívta a figyelmet ennek a több keleti nyelvet ismerő tudósnak a tevékenységére, aki hajdanán a könyvtár szakértőjeként tevékeny részt vállalt a keleti kéziratok első leírásában, katalogizálásában.

A keleti könyvek és kéziratok között ugyanakkor számos hungarikum is található. Különösen igaz ez török gyűjteményünkre, amelyben Magyarország történetére vonatkozó forrásokon kívül, teljes sorozata található azoknak a török ősnymtatványoknak, amelyek a magyar származású *Ibrahim Müteferrika* isztambuli nyomdájában készültek (4. ábra). A neki, illetve az általa készített műveknek szentelt honlap részei törökül is olvashatók. [6] Ez is kifejezi a gyűjteménynek azt a törekvését, hogy az adott kultúra nyelvén is tájékoztatást adjon. Ugyanezért készült el Kégl Sándor életrajza perzsául.

Digitális gyűjteményeink nem kizárólag saját honlapunkon jelennek meg, hanem nemzetközi projektek eredményeként is. Ezek közül kettőt kell kiemelni: a *Friedberg Genizah Project*t [7], amelynek célja a világ összes geniza töredékének összegyűjtése digitális formában (6. ábra), valamint az *International Dunhuang Project*t [8], amely a

Selyemút-kutatás eredményeként előkerült kézíratos dokumentumokat, illetve a területre és az azt kutatókra vonatkozó információkat teszi közzé online. Ez utóbbiban található az a Stein Aurél által készített több ezer, elsősorban expedíciós felvétel is (5. ábra), amely az MTA KIK tulajdona.

4. ábra A Földközi-tenger vidéke. Kátib Çelebi, *Tuhfet ül-kibâr fî esfâr ül-bihâr*, 1141 [1729], KGY 768.409,71v-72r

5. ábra Stein Aurél belső-ázsiai ásatása, Nija, házrom fafaragványokkal, 3. század. Cat. Stein LHAS Photo 37/3(13)

Részből a digitalizált tartalomszolgáltatás iránti igény kielégítése, másrészt azonban egy mélyebb katalogizálási törekvés jelenik meg azokban az elnyert pályázatokban, amelyek révén megtörtént a teljes arab kézíratos állomány ALEPH rendszerben történő feldolgozása (7. ábra). E munka során, Magyarországon első ízben valósult meg arab írásos tartalom bevitele. Hasonló módon válik elérhetővé ez év folyamán Goldziher Ignác levelezése. Mindkét esetben az egyes tételek leírásához digitalizált oldalak tartoznak.

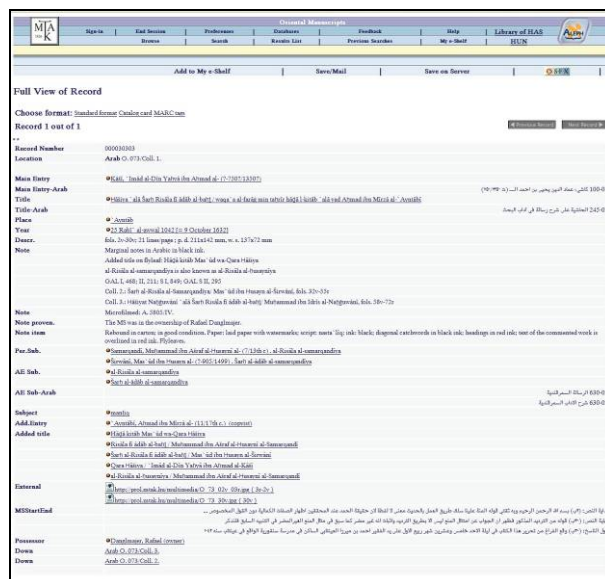
6. ábra Mágikus amulett, Geniza 224/1

A Keleti Gyűjtemény létrehozásakor egységes betűrendes katalógus készült a könyvekről és a folyóiratokról. Ez a cédulakatalógus épült folyamatosan 1985-ig, amikor bevezetésre került az internetes katalogizálás. Hamarosan felmerült az igény a távolról történő teljes elérés biztosítására. Tekintettel azonban arra, hogy az állomány nagy része keleti nyelveken íródott, valamint a korábbi évtizedekben készült átírások egyrészt nem voltak következetesek, másrészt egyes nyelveknél a tudományos átírás szinte folyamatosan változott, nem lehetséges az automatikus rekatalogizálás. Ezért a Keleti Gyűjtemény itt nem tud élni a modern technika által nyújtott lehetőségekkel, s csak a hagyományos módon, a könyveket kézbe véve készít új leírásokat a régi állományról.

A Keleti Gyűjteménynek is szembe kellett nézni azokkal a kihívásokkal, amelyeket a felsőoktatás átalakítása, s ezzel párhuzamosan a hallgatók elidegenedése az információszerzés hagyományos helyszíneitől jelentett. Ezért szoros kapcsolatot épített ki minden olyan egyetemmel és főiskolával, amely hallgatói képzésénél felhasználhatja az itteni állományt. A cél elérése érdekében a gyűjtemény nemcsak helyet ad kihelyezett órák tartására, hanem saját munkatársai segítségével megragadja ezeket az alkalmakat, hogy az állományt megismertesse a diákokkal.

Ezekkel a szerteágazó tevékenységekkel biztosítja azt a Keleti Gyűjtemény, hogy a folyamatosan változó igényeknek megfelelően tudjon hasznos

könyvtári háttérrel nyújtani a térség kutatóinak, illetve a Kelet világa iránt érdeklődő nagyközönségnek egyaránt.

7. ábra Az arab kéziratkatalógus egyik ALEPH rekordja

Hivatkozások

- [1] <http://csoma.mtak.hu/>
- [2] <http://kaufmann.mtak.hu/>
- [3] <http://dunhuang.mtak.hu/>
- [4] <http://stein.mtak.hu/>
- [5] <http://kegl.mtak.hu/>
- [6] <http://muteferrika.mtak.hu/>
- [7] <http://www.genizah.org/>
- [8] <http://idp.bl.uk/>

Beérkezett: 2013. III. 21-én.

Kelecsényi Ágnes
indológus, a Keleti Gyűjtemény osztályvezetője,
a Stein-gyűjtemény kurátora.
E-mail:
kelecsenyi.agnes@konyvtar.mta.hu

Dévényi Kinga
arabista, sémi filológus,
a Keleti Gyűjtemény főkönyvtárosa,
az arab kéziratok és a Goldziher-levelezés kurátora.
E-mail: devenyi.kinga@konyvtar.mta.hu

Székely Mária

Bemutatjuk a Lukács Archívumot

A Lukács Archívum (LAK) a pesti Duna-part egyik, pompás lépcsőháza miatt a látogatók által igencsak megcsodált Bauhaus-épületének ötödik emeletén, Lukács György egykori lakásán található. Megalakulása, amelyre lényegében mindjárt a filozófus halála után sor került, a korabeli felsőbbség egy – Lukács hírnevét akceptáló – nagyvonalú döntésének köszönhető, valamint annak, hogy a filozófus 1971-ben bekövetkezett halálakor könyvtára és kéziratok hagyatéka végrendeletének megfelelően a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tulajdonába került.

Számokban kifejezve a hagyatéki könyvtár mintegy 8000 kötetet ölel föl, a folyóirattár mintegy 4000 dokumentumot. A publikált írásokon túl a LAK körülbelül 10 000 irategységnyi kéziratot anyagot, 15 000 levelet, 1200 fotót, valamint film- és hanganyagokat is őriz. A gyűjtemény nem hagyatéki része a Lukács halála óta beszerzett, róla szóló másodlagos és egyéb filozófiai szakirodalom, mintegy 10 000 könyv és folyóiratszám.

A Lukács-hagyatékek persze nem ezek miatt a különben imponáló számok miatt érdekesek, hanem elsősorban a kéziratok és levelek okán, melynek gazdagsága nem kis részben a lukácsi pálya egy különös epizódjának, egy sokszor elregélt véletlennek köszönhető, annak tudniillik, hogy a filozófus halála után egy heidelbergi bank széfjéből előkerült egy Lukács által 1916-ban ott biztonságba helyezett koffer, több kötetnyi levelezéssel, illetve kéziratanyaggal, ez utóbbiban például az addig csak hallomásból ismert *Heidelbergi esztétika és művészetfilozófia* kézírataival.

Impozáns névsor adódik a hátrahagyott levelezést áttekintve: a LAK őrzi Lukács *Paul Ernst*t, *Ernst Bloch*hal, *Emil Lask*kal, *Georg Simmel*el, *Max Weber*rel stb., a háború utáni évekből pedig számos íróval, tudóssal és politikussal (*Thomas és Heinrich Mann*-nal, *Heinrich Böll*-lel, *Erich Fromm*-mal, *Max Horkheimer*rel, *Jean-Paul Sartre*-ral, *Jürgen Habermass*sal, *Polányi Károly*val stb.) folytatott levelezésének dokumentumait.

Más szempontból érdekes, de ugyancsak értékes a hagyatéki könyvtári része, nem is csak azért, mert számos könyvészeti különlegesség található a polcokon – azon túl is, ami Lukácsról lévén szó nem meglepő, tudniillik hogy a könyvtárban megvan az első *Hegel*- vagy a két alapvető *Goethe*-

összkiadás. A LAK nem pusztán könyv- és kézirat-tár, hanem múzeum is, és ez nemcsak annyit tesz, hogy lényegében érintetlen maradt Lukács dolgozószobája, és föllelhető az archívumban néhány további bútordarab is valamikori háztartásából, de sajátos megvilágításba helyezi a könyvanyagot is, amelynek egyik, a látogatók figyelmére számot tartó érdekessége a *könyvek térbeli rendje*, tudniillik hogy azok mintegy a munkához sorakoznak föl: a sűrűn forgatott-idézett kötetek az íróasztal közvetlen közelében találhatók – a plafon alatt, a hátsó sorokban a (Lukács számára) talán csak bizonyos összefüggésben érdekes szerzők művei rejtőznek. A filozófiai könyvtárrész másik sajátos vonása, hogy Lukács, aki pályája során többször volt kénytelen megválni könyveitől, érzékelhetően igyekezett rekonstruálni elveszett könyvtárait, lehetőleg abban a kiadásban megszerezve a fontosnak tartott műveket, amelyekből évtizedekkel korábban idézett.

Az archívum egyéb hagyatéki anyagokat is őriz, vagy mert természetszerűleg odatartoztak (pl. *Lukács Györgyné* hagyatéka), vagy mert maga Lukács őrizte meg őket (és a már említett heidelbergi széfjéből kerültek elő, pl. *Popper Leóé*, *Zalai Béláé*); bizonyos anyagok pedig utóbb, a kutatás során kerültek az archívumba (*Fogarasi Béla*, *Hatvany Lajos* stb.), de találhatóak a LAK-ban kéziratok *Balázs Bélától*, *Benedek Marcelltől* és *Thomas Manntól* is. Mindkét anyaggrész bővíthet. Ilyesfajta bővülés köszönhető annak például, hogy halála előtt nagy dokumentum- és fénymásolat-gyűjteményt (benne a berlini és moszkvai magyar emigráció anyagaival) adott át a LAK-nak *Illés László* irodalomtörténész.

Az MTA Filozófiai Intézet keretében működő LAK megalapítását követően megkezdődött a hagyatéki

anyag feltárása (a könyvtári és a levéltári anyag nyilvántartásba vétele). Ugyanakkor elindult elsősorban a váratlanul előkerült heidelbergi kéziratok kiolvasása és kiadásra való előkészítése. Ezt a munkát Lukács egykori tanítványai, illetve az ő tanítványaik végezték, ennek eredményeképpen jelent meg a *Luchterhand* életműsorozatának, később a *Magvető Kiadó* életműsorozatának keretében a *Heidelbergi esztétika* vagy a több nyelven is megjelentetett ifjúkori levelezéskötet.

Már a tanítványok emigrációja után, 1978-ban a LAK átszerveződött, igazgatója tudományos munkatársakat verbuvált a Lukács-kutatás kiszolgálására, illetve a kiadás tudományos háttérének megteremtése érdekében. Folytatva a hátrahagyott kéziratok publikálását a LAK elindította az *Aus dem Nachlass von Georg Lukács* című sorozatot [1], amelyben (egy kritikai kiadás megelőlegzéseként) eredeti nyelven (magyarul és németül) jelentek meg Lukács olyan kéziratban maradt munkái, mint a *Drámakönyv* korai változata, két fasizmust elemző, könyv terjedelmű tanulmány, illetve a fiatal Lukács – később számtalan nyelvre lefordított – naplója stb. A műhelymunkák, a „Lukács és...” típusú dokumentumok, háttéranyagok számára a LAK *Archívumi füzetek* címmel egy másik sorozatot is kiadott (levelezés- és hatástörténeti kötetek stb.). [2]

A '90-es években induló, a LAK-ban szerkesztett *Alternatívák* sorozat (21 kötet) olyan kortárs filozófiai és társadalomtudományi munkák megjelentetésére vállalkozott, amelyek ilyen vagy olyan formában, de mégiscsak Lukács-hoz vagy a LAK-hoz köthetők. Legsürgetőbb feladatának azonban a Lukács-tanítványok valaha részben kéziratban maradt írásaiknak – köztük a Lukács-kutatás alapműveinek – megjelentetése mutatkozott; így jelentek meg újra, illetve először magyarul *Heller Ágnes*, *Fehér Ferenc*, *Márkus György*, *Vajda Mihály* Lukács-tanulmányai vagy *Radnóti Sándor* Walter Benjamin-monográfiája; de a sorozat tágabb keretek között is támogatta a kortárs filozófiai kutatást. [3]

A LAK-ban folytatott munka során főlhalmozódott fordítói, textológiai, szerkesztői tapasztalat és kapacitás, illetve a filozófiai kutatással való kapcsolat eleven szükséglete magával hozta, hogy a LAK-ban otthont kapott több Lukács-hoz közvetlenül nem kapcsolódó projekt is; ennél fogva a LAK bábáskodott vagy 80 kötet megjelenésénél, például az *Osiris Kiadó* *Heidegger-* és *Kant*-életműsorozatánál, *Nietzsche Zarathustrájának* újrafordításánál és a mű keletkezésének idejéből származó jegyzetfüzetek kiadásánál, a *Fehér Ferenc*-összkiadásnál stb.

A közelmúltban a LAK online hozzáférhetővé tette a teljes Lukács-levelezés katalógusát; elkészítette az 1945 utáni válogatott levelezés szkennelt változatát, és megkezdte kiadásra előkészítését; internetes publikálásra készen áll Lukács 20-as évek eleji cikkeinek első magyar nyelvű gyűjteménye; megkezdődött a hagyatéki könyvtár digitális katalógizálása. Tervben maradt egyelőre a korai Lukács-levelezés feltárása (a másolat nélkül készült levelek felkutatása a levelezőpartnerek hagyatékából) és kiadásra előkészítése, valamint a szövegek internetes elérhetővé tétele.

A LAK 1991-ben az *MTA Könyvtárhoz (MTAK)* került, majd 15 év múlva ismét a Filozófiai Intézetbe helyezte az MTA vezetése. Onnan 2012 januárjától került ismét a Könyvtárhoz, azóta az MTAK (mai nevén *MTA Könyvtár és Információs Központ*) *Tájékoztatási és Olvasószolgálati Osztályhoz* tartozó különgyűjteményként működik, két, könyvtárosi beosztásban dolgozó munkatárssal.

A LAK rendszeresen fogad hazai és külföldi vendégeket; segítséget nyújt a kutatómunkát végző tudósoknak és egyetemistáknak, tájékoztatással és anyagokkal szolgál kiadóknak, múzeumoknak, magánszemélyeknek, és fogad alkalmi látogatókat is. Rendszeresen ad keretet külföldi vendégprofesszorok (pl. *Andrew Feenberg*, *Manfred Frank*) előadásainak és szemináriumoknak.

A LAK hetente háromszor, hétfőn, szerdán (9–13, 14–17 óráig) és pénteken (9–12-ig) tart nyitva; a szorosabb időbeosztásra kényszerülő külföldi kutatók számára megbeszélés szerint más időpontban is.

Jegyzetek

- [1] *Lukács György hagyatékából*, 8 kötet az Akadémiai Kiadóval közös kiadásban: *A drámairás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében*, 1980; *Napló – Tagebuch (1910-11) / Das Gericht (1913)*, 1981; *Wie ist die faschistische Philosophie in Deutschland entstanden?*, 1982; *Wie ist Deutschland zum Zentrum der reaktionären Ideologie geworden?*, 1982; *Dostojewski. Notizen und Entwürfe*, 1985; *Demokratisierung heute und morgen*, 1985; *Versuche zu einer Ethik*, 1994; *Heidelberger Notizen*, 1997
- [2] 14 kötet: *Balázs Béla levelei Lukács Györgyhez – Egy szövetség dokumentumai*, 1982; Béla Zalai: *Allgemeine Theorie der Systeme*, 1982; *Lukács-recepció Nyugat-Európában (1956–1963)*, 1983; *Ernst Bloch und Georg Lukács – Dokumente zum 100. Geburtstag*, 1984; Bauer Hilda: *Emlékeim. Le-*

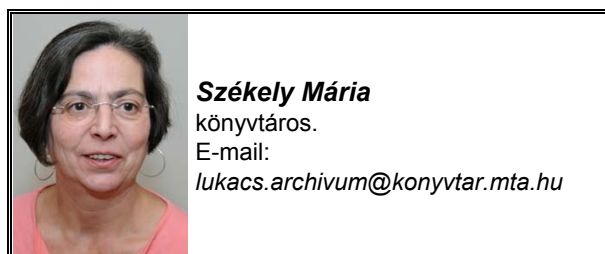

velek Lukácshoz, 1985; Ladislaus Radványi: *Der Chiliasmus*, 1985; *Írástudó nemzedékek. A Polányi család története dokumentumokban*, 1986; Mesterházi Miklós: *A messianizmus történetfilozófusa. Lukács György munkássága a húszas években*, 1987; Béla Fogarasi: *Parallele und Divergenz*, 1988; *Az ifjú Lukács a kritika tükrében. Der Junge Lukács im Spiegel der Kritik*, 1989; *Ist der Sozialismus zu retten? Briefwechsel zwischen Georg Lukács und Werner Hoffmann*, a T-Twins Kiadóval, 1991; *Dialógus a művészetről. Popper Leó írásai – Popper Leó és Lukács György levelezése*, a T-Twins Kiadóval, 1993; *Mannheim Károly levelezése*, az Argumentum Kiadóval, 1996; *Vallatás a Lubjankán. Lukács György vizsgálati ügyiratai – életrajzi dokumentumok*, az Argumentum Kiadóval, 2002

- [3] *Budapesti Iskola I.* Fehér Ferenc és Heller Ágnes tanulmányai Lukács Györgyről, szerk. Kardos András, a T-Twins Kiadóval közösen, 1995; *Budapesti Iskola II.* Márkus György és Vajda Mihály tanulmányai Lukács Györgyről, szerk. Kardos András, a T-Twins Kiadóval közösen, 1997; Radnóti Sándor: *Krédó és rezignáció*, az Argumentum Kiadóval közösen, 1999. – Ebben a sorozatban jelent meg továbbá a T-Twins, illetve az Argumentum Kiadóval való együttműködésben: Bence György–Kis János–Márkus György: *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?*, 1992; Almási Miklós: *Anti-esztétika*, 1992; Márkus

György: *Kultúra és modernitás*, 1992; Vajda Mihály: *A posztmodern Heidegger*, 1993; Bacsó Béla: *Határpontok*, 1994; Hévízi Ottó: *Alaptalanul*, 1994; Nyíri János Kristóf: *A hagyomány filozófiája*, 1994; Tallár Ferenc: *Korlátozott szkepszis*, 1994; Balassa Péter: *Majdnem és talán*, 1995; Mesterházi Miklós: *Renault Clio – Védőbeszéd a történetfilozófia tárgyában*, 1995; Ludassy Mária: *„Sem vele, sem nélküle”. Válatozatok a szabadság témájára*, 1996; Fodor Géza: *Zene és színház*, 1998; Fehér Ferenc–Heller Ágnes: *Marx és a modernitás*, 2002; Mészáros István: *József Attila és a modern művészet*, 2004; Agárdi Péter: *„...a multat be kell vallani”*, 2006; Mesterházi Miklós: *Az irigységről*, 2006; Lendvai L. Ferenc: *A fiatal Lukács (Útja Marxhoz)*, 2008; Sziklai László: *Megélt esztétika*, 2010.

Beérkezett: 2013. III. 22-én.

Megőrzik a brit online tartalmakat

A *British Library* elindította azt a programját, amelynek célja az összes szigetországi digitális tartalom lementése, függetlenül attól, hogy szabadon hozzáférhető Facebook-anyagokról vagy médiaoldalakról van szó. Az intézmény sajtóközleménye alapján a projektben részt vesz a *Skót és a Welszi Nemzeti Könyvtár (National Library Scotland, National Library Wales)*, a *Cambridge-i Egyetemi Könyvtár (Cambridge University Library)*, továbbá a *Bodleian* és a dublini *Trinity College Könyvtára*. *Lucie Burgess*, a *British Library* tartalomstratégiai vezetője elmondta, hogy évente 100 terabájt digitális információt fognak eltárolni. A megőrzési időtartam 200 év, és minden tartalom – ide értve a fizetős magazinokat és újságokat is – teljesen szabadon hozzáférhető lesz. A *British Library* kiválasztotta a száz vezető honlapot és az ezeken megjelenő anyagokat biztosították a kutatások számára. A portálok közé tartozik a Facebook, a Twitter, az utazási élményeket összegyűjtő *Tripadvisor* és a *Rightmove* nevű brit ingatlanplatform is. Emellett összesen 4,8 millió oldalt tárolnak el teljesen, ezek között vannak a magazinok és a tudományos folyóiratok honlapjai, blogok, az alternatív irodalmi alkotásokkal foglalkozó és a hírportálok, valamint az elektronikus könyvek. Mindez *Lucie Burgess* szerint inkább egy pillanatkép, és a mentésekkel sietni kell, mert már így is túl sok tartalom veszett el. A remények szerint az eltárolt adatokat a mai emberek dédunokái is elolvashatják, és megérthetik, hogy miként éltek, dolgoztak és éreztek az őseik. A különböző tartalmakhoz az említett bibliotékák olvasótermeiben lehet majd hozzáférni. A tudósok 2013 végétől tanulmányozhatják az elmentett információkat.

/SG.hu Hírlevél, 2013. április 8., <http://www.sg.hu/>

(B. Bné)

Hay Diana

Bemutatkozik az Akadémiai Levéltár

Az Akadémiai Levéltár 1964 óta működik és a Magyar Tudományos Akadémia 1950 után keletkezett hivatalos iratait gyűjti, őrzi és teszi a kutatók számára hozzáférhetővé.

A levéltár rövid története

Bár a *Magyar Tudományos Akadémia* megalakulása óta maga gondoskodott a keletkező iratanyagáról és annak őrzéséről, a levéltárban mégis csak az 1950 utáni anyag található. Ennek a rövid története a következő: már az 1831-es alapszabályban a titoknoknál (főtitkár) leírták, hogy „*hivatalos kötelességei lesznek: A jegyzőkönyvet és a tudós Társaság egyéb iratait legnagyobb gonddal összeírni, s a levéltárba helyezettetni, ...*” A későbbi alapszabályok is a főtitkár kötelességévé tették az Akadémia levéltárának az őrzését, így ez a főtitkári hivatal keretében működött több mint száz éven keresztül. Az iratokat az 1930-as években levéltári szempontok szerint rendezték, majd a második világháború után az *MTA Könyvtára Kézirattárában* helyezték el, mivel akkor még nem volt önálló *Akadémiai Levéltár*. Ennek az anyagnak a neve: *Régi Akadémiai Levéltár*, jelzete: *RAL*. Az iratokat ma is a Kézirattárban őrzik, és itt lehet kutatni ezeket.

1949-ben a Magyar Tudományos Akadémiát átszervezték. Az Akadémia ezután már nem szűk körű tudományos testületként működött tovább, hanem az egész ország tudományos életét irányító szervként, melyhez egy kutatóintézeti hálózat is tartozott. Így rövid idő alatt jelentős iratanyag keletkezett, melynek őrzéséről gondoskodni kellett. Az *Akadémia Elnöksége* az intézmény hagyományát és a környező országok gyakorlatát szem előtt tartva, a 48/1963. sz. elnökségi határozattal döntött az önálló Akadémiai Levéltár létrehozásáról. Az Akadémiai Levéltár 1964. január 1-jén önálló egységként, de az MTA Könyvtára szervezetén belül kezdte meg a munkáját. Feladata az újonnan (azaz 1950 után) keletkezett akadémiai iratok (dokumentumok) gyűjtése, őrzése és feldolgozása lett. Az 1969. évi 27. tvr. alapján a művelődésügyi miniszter 1970. november 11-én kelt 94978/1970. XVIII. sz. levelében szaklevéltárrá nyilvánította az Akadémiai Levéltárat. Az 1994-es akadémiai és az 1995-ös levéltári törvény alapján *ma köztestületi levéltárként* működik.

A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és az ennek a végrehajtásáról hozott 10/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet alapján az Akadémiai Levéltár teljességgel gyűjti az MTA központi szerveinek és az MTA felügyelete alá tartozó intézményeknek maradandó értékű iratait, valamint a lehetőségek szerint a kép- és hanganyagát. Továbbá feladata az átvett anyag feldolgozása, megőrzése és rendelkezésre bocsátása, illetve az anyag feltárása érdekében tudományos kutatás végzése az adott dokumentumegyüttesben. Az Akadémiai Levéltár fontosnak érzi a tudománytörténeti értékek megőrzését, és ezek nyilvánossá tételét a szolgáltató levéltár követelményeinek megfelelően. Ezért alkalmazza a személyre szabott adatszolgáltatási és tájékoztatási formákat, és lehetőségeihez képest lépéseket tesz az online hozzáférést biztosító alkalmazások kiépítésére is.

Sajnos az elmúlt 50 évben a *gyűjtőmunka* – hol a raktári férőhely hiánya miatt, hol a levéltári személyzet hiánya miatt – nem volt egyenletes, így lényegében a folyamatos iratátvétel csak az akadémia központi szerveinél, vezetőinél valósult meg. Az intézeti iratanyag kezelésének ellenőrzése, illetve az intézeti iratok átvétele alkalmasszerűen történt. A legtöbbször abban az esetben került sor rá, amikor az intézetek maguk jelentkeztek. Szerencsére ez nem okoz lényeges hiányt, mert az intézetek működésével kapcsolatos adatok többsége megjelenik az MTA Titkársága, illetve régebben *Központi Hivatala* irataiban. A levéltár *más fontos feladatainak* (rendezés és a kutató- és ügyfélszolgálat) ellátását nagyban segíti az, hogy a levéltár munkatársai, ámbár kevesen vannak, de évek óta a levéltárban dolgoznak, így jól ismerik az Akadémia szervezetét és működését, illetve a levéltárban levő iratanyagot.

A levéltár állománya

A következőkben az Akadémiai Levéltár állományát ismertetem¹. Az *első fondcsoportban az_MTA*

múltjára vonatkozó anyagot találjuk. Az Akadémiai Levéltár őrzi a *Magyar Tudományos Tanács* iratainak azt a részét, amely a Magyar Tudományos Akadémiához, mint jogutódhoz került 1949 decemberében. A Magyar Tudományos Tanácsot 1948 szeptemberében a XXXVIII. törvénnyel hozták létre, és feladata a tudományos élet tervszerű irányítása, azaz szocialista átszervezése volt, amihez hozzá tartozott a Magyar Tudományos Akadémia átszervezése is. Az iratanyag töredékes, egyrészt azért, mert az ötvenes években a papírok egy részét felhasználták (házon belül a hátoldalukra írtak, több tudományos osztály anyagában találkozhatunk ezzel), másrészt azért, mert az *MTA Hivatalában* 1959-ben selejtezést végeztek az anyagban. Az anyag töredékessége és kis terjedelme ellenére igazi kincsesbánya a korszak tudományos életét kutatók számára.²

A második fondcsoportban az MTA vezetőinek az iratait őrizzük. Az 1949-es alapszabály szerint az elnök és a főtitkár együtt viszik az Akadémia ügyeit, és annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedek során többször módosultak a feladataik – és hol az elnök feladatköre volt nagyobb, hol a főtitkáré –, az előbbi mondat végig igaz volt, ez volt a két legfontosabb tisztség az Akadémián. Így minden jelentős ügy (és üggyirat) megjelent mindkettejüknél, sokszor egyszerre is, ami nem könnyíti meg a levéltári rendezési munkát. Ezek az iratok nemcsak az akadémia történetének, hanem az egész ország tudományos életének fontos forrásai, hiszen az Akadémia vezetői számos országos tisztséget töltöttek be, illetve az Akadémia sok országos tudományos, tudománypolitikai kérdésben foglalt állást. Ezeknek az iratoknak a zöme a vezetők irattárában maradt meg, tehát az Akadémia történetét kutatók számára megkerülhetetlen az anyag átnézése. Az iratanyag természetesen folyamatosan gyarapodik, de az MTA 1950 utáni első elnökének, *Rusznay István*nak az iratai már darabszinten rendezettek és repertóriumot is készített hozzá *Körmendy Adrienne*, a levéltár egykori vezetője. Ez jelentős időszak volt az Akadémia életében, hiszen Rusznay István 1950-től 1970-ig volt elnök. A többi anyag középszinten rendezett, és raktári jegyzék alapján kutatható.

A harmadik és negyedik fondcsoportban az MTA Hivatala (Titkársága) működő (illetve megszűnt) egységeinek iratai vannak. Az Akadémia 1950 óta egy kutatóhálózattal is rendelkező intézmény, ahogy ezt az 1994-es akadémiai törvény megfogalmazza: „Az Akadémia a tudományok művelésére kutatóintézeteket, valamint feladatainak ellátá-

sára egyéb intézményeket (könyvtár, levéltár, informatikai rendszer stb.) létesít és tart fenn, e tevékenysége keretében más szervezeteket is támogat, tudományos programokat szervez.” Ezt a tevékenységét az MTA Titkársága (régábban Hivatala) útján gyakorolja az Akadémia. Ez az anyag a levéltár egyik legnagyobb fondcsoportja. Ide tartozik az *Elnökségi Titkárság, Igazgatási- és Jogi Főosztály, Pénzügyi Főosztály, Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, Társadalomtudományi-, illetve Természettudományi Főosztály* fondja. Általában folyamatosan vesszük át a Titkárságtól az iratokat, és az átadás alatt – és két átvétel között is – szoros kapcsolatban vagyunk a leadó szervezeti egységgel, és aktívan beleszólunk a dobozolásba és jegyzékelésbe, hogy tényleg csak a történetileg értékes anyagok kerüljenek leadásra, de ennek köszönhetően minden fontos dokumentum a levéltárba kerül (került).

Az ötödik fondcsoportban az MTA testületének, a tudományos osztályoknak az iratait találjuk. A *tudományos osztályok* az Akadémiai alapítása óta működnek, csak a tudományterületek növekedésével egyre nagyobb számban, és egyre több funkcióval. Jelenleg 11 osztály van, és a fondokat is ennek megfelelően alakítottuk ki. Gondot okozhat a keresésben, hogy az ötvenes évekből származó anyagokat a hatvanas években kapta meg a levéltár, és közben megváltozott az osztálybeosztás, amelyet az iratanyag kezelésekor és leadásakor nem mindig vettek figyelembe. Volt, hogy a kivált tudományág régi iratanyagát is megkapta az újonnan szervezett osztály, volt, hogy nem. (Például a *X. Földtudományok Osztálya* 1965-ben vált ki a *VI. Műszak Tudományok Osztályából*, de az iratok egy része a Műszaki Tudományok Osztályán maradt, a másik részét megkapta a Földtudományok Osztálya.) Az osztályok a tudományos testület szakmai alapegységei. Az akadémikusok és a köztestületi tagok a tudományterületnek megfelelő osztályon, illetve az osztályokhoz tartozó tudományos bizottságokban fejtik ki működésüket. Az akadémikusok osztályüléseken tárgyalják meg a tudományágazatuk tudományos vitatémáit és eredményeit, a tudományos közélettel, valamint az Akadémia szervezetével és működésével kapcsolatos, a tudományágazatot érintő kérdéseket, így az osztályok által leadott iratanyagának egyik legfontosabb része az osztályülések anyaga.

A hatodik fondcsoportban az akadémiai gyűlések, értekezletek iratai vannak. Ide tartoznak a közgyűlések, az elnökségi ülések, a főtitkári értekezletek stb. iratai. A közgyűlés az Akadémia legfőbb szer-

ve, melynek feladata az Akadémia egészére vonatkozó irányelvek meghatározása, új tagok választása, és az Akadémia vezetőinek a megválasztása. A közgyűlési jegyzőkönyvek és előkészítő anyagok a közgyűlési fondban találhatóak, de a fényképtárunkban és hangarchívumunkban is van a közgyűlésekre vonatkozó anyag. Az alapszabályok szerint az Akadémia állandó és folyamatos működését az Elnökség irányítja, ezért tartottuk fontosnak, hogy az elnökségi határozatokhoz mutatót készítsünk, és ezt számítógépre vigyük.

A hetedik fondcsoportban a tudományos minősítésre vonatkozó iratok vannak. 1950 után az Akadémia feladata lett a szervezett tudományos utánpótlás képzése, és ezt a *Tudományos Minősítő Bizottság (TMB)* útján látta el. Az 1952 és 1995 között működő TMB feladata az aspiránsképzés mellett a tudományos minősítés, a kandidátusi és doktori fokozatok odaítélése volt. 1990 után átalakult a minősítés rendszere, megszűnt a kandidátusi fokozat, 1995-től csak a *Doktori Tanács* által adott MTA doktora létezik, így kerültek a levéltárba a Doktori Tanács iratai és a *Bolyai Ösztöndíj* iratai. A levéltár állományának komoly részét képezi ez az anyag. Ezekben a fondokban nemcsak az iktatott hivatalos levelezés található meg, hanem a minősítettek (kandidátusok, doktorok) személyi dossziéi is. Ezek az életrajzok és az opponensi vélemények nagyon jó forrást jelentenek az elmúlt ötven év tudománytörténeti kutatásaihoz, de természetesen nagyon kell figyelni a személyiségi és a szerzői jogok védelmére.

A nyolcadik fondcsoportban az akadémiai intézetek iratai, a kilencedik fondcsoportban a tudományos egyesületek, társaságok, bizottságok iratai találhatóak. 1956 és 1989 között a tudományos társaságok egy része az Akadémia irányítása alá tartozott, adminisztrációjuk is az Akadémián történt, így ez az iratanyag található itt. Az Akadémia életében mindig fontos szerepet játszottak a bizottságok. A bizottságok egy része a tudományos osztályokhoz kötődik, ezeknek az iratanyaga a tudományos osztályon található, míg itt a közgyűlési vagy elnökségi bizottságok irataiból alakított fondok vannak.

A következő fondcsoportokban a vállalatok, szolgáltató szervek, illetve megszűnt szervek irataiból kialakított fondok vannak. Ezek után következnek a személyi fondok. Az Akadémiai Levéltár külön nem gyűjti a tudóshagyatékokat, mert hagyomány szerint ezek a könyvtár másik osztályára, a Kéziratárba kerülnek. Az itt található iratokat más fondokból emeltük ki, az intézeti vagy hivatali iratok-

kal együtt bekerülő, de attól jól elkülönülő, egy tudós személyhez köthető anyagokból alakítottuk ki.

Az *utolsó fondcsoportba* soroltuk azokat a fondokat, amelyek az előbbiekre nem illettek, így itt található például az útijelentések (a nyolcvanas években a társadalomtudományi útijelentéseket országos szinten gyűjtötte az Akadémiai Levéltár), vagy az OTKA iratai.

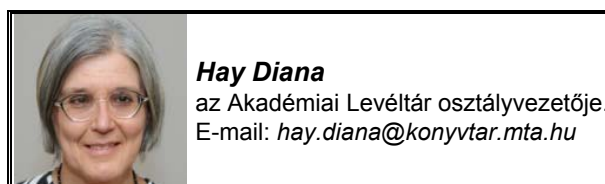
A levéltár

A levéltár munkájában a közelmúltig az egyre gyarapodó iratmennyiség okozott gondot. Ennek egyik oka az, hogy az Akadémia iratkezelése bonyolult, mert a testületi működés következtében a feladatok több helyen megjelennek és összefonódnak, így nem egyértelmű, hogy melyik szervezeti egységnél kell irattározni az iratokat, és a másológépek terjedésével nem az eredeti iratot küldik tovább, hanem mindenütt lefűznek egy másolatot, és ez mind a levéltárba kerül, ahol nem egyszerű ezeket az átfedéseket megszüntetni. A 2000-es évek iratanyagánál új probléma jelentkezik, ez az elektronikus ügykezelés terjedése. Ez önmagában még nem lenne gond, de nem minden esetben gondolták végig, hogy mi biztosítja majd a maradandó értékű iratok fennmaradását, és már most is adódtak olyan problémák, hogy géphiba vagy programváltás miatt valami elveszett. Amilyen nagy segítséget jelent a levéltári munkában a számítógépek elterjedése (jegyzékek, mutatók, adatbázisok készítése), olyan nagy gondot jelent az archiválás, a történeti források hosszú távú megőrzése szempontjából. De ez nem egyedül az Akadémiai Levéltár gondja, és mi bízunk a jövőt illetően.

Jegyzetek

- ¹ Az Akadémiai Levéltár aktuális fondbeosztása 1998-ban készült, és a fond- és állagjegyzék az NKA támogatásával még abban az évben megjelent
- ² A Magyar Tudományos Tanács megalakulásáról és működéséről írt tanulmányt a levéltár első vezetője, Szelei László, amelyek a Magyar Tudomány 1969/4 ill. 1969/7-8. számában jelentek meg.

Beérkezett: 2013. III. 21-én.

Giczi András – Páll Zoltán – Téglási Ágnes

EISZ Nemzeti Program 2012: új irányban az információszolgáltatás

„Társadalmunkban kifejezetten hasznos, ha valaki mindig, mindenhol jól informált”¹ – vallja Dr. Thomas Knieper. Ehhez információra van szükségünk. Az információnak azonban ára van, s ezt gyakran nagyon kemény pénzekben mérik. Hazánkban közel két évtizede már, hogy különféle konzorciumok és szövetségek igyekeznek kemény munkával minél gazdaságosabban, minél jobban kielégíteni a hazai információéhséget. Ennek egy szegmense, a tudományos információ különösen fontos a hazai kutatás és felsőoktatás, a ki-művelt emberfők számára.

Az információforrások elsődleges tárházai évszázadokon át a könyvtárak voltak. Az elektronikus tartalmak közel 20 éves térnyerésével és az internet elterjedésével ez a kép valamelyest megváltozott, hisz a kutatók, oktatók és az érdeklődők a világhálón böngészve is megelhehték/lelhetik a számukra releváns információt. Ám az igazán hasznos és tudományosan is fontos adatok továbbra is a könyvtáraknál vagy könyvtárakon keresztül érhetőek el, komoly anyagi ráfordítással. Ez akkor is így van, ha a felhasználó számára egyértelmű, hogy a keresett cikk vagy tudományos tartalom közvetlenül az interneten jelenik meg. Sokan nem látják és nem tudják, hogy ennek hátterében is jelentős könyvtárosi előkészítés, háttérmunka, szervezés és nem utolsósorban súlyos anyagi ráfordítás áll.

Az elektronikus információ természetéből adódóan alkalmas arra, hogy a könyvtárak ne egyenként, elszigetelten szerezzék be és szolgáltatassák, hanem a gyarapításban évtizedek óta jól ismert elv, a közös forráshasznosítás és a forrásmegosztás elve szerint fizessenek elő a szakirodalom jelentős részére, vagy a szakirodalomról tájékoztató adatbázisokra. Ismert tény, hogy olcsóbb a közösen, konzorciális formában történő beszerzés, nem csupán azért, mert a kiadók árkedvezményt adnak, hanem azért is, mert munkaidőt, humán erőforrást lehet így megtakarítani. Magyarországon (a nemzetközi gyakorlatot és elsősorban a finn példát követve), a könyvtárak összefogásával nemzeti szintű gyűjteményfejlesztéssel biztosított a nagy és költséges nemzetközi adatbázisok elérése, megteremtve így a kutatói, oktatói információs infrastruktúra alapjait.

Az információhoz való hozzáférés igénye, az állami részvétel és a közös könyvtári fellépés 2010-ben találkozott, mikor az akkori Oktatási Minisztérium égisze alatt megszületett az EISZ program. A program a kezdetektől több, különálló forrásból gazdálkodott, amit az 1079/2012. (III. 28.) Kormányrendelet változtatott meg azzal, hogy beépítette az EISZ Nemzeti Programra szánt forrást a költségvetésbe.

A rendelet alapján a Kormány felkérte a „Magyar Tudományos Akadémiát (a továbbiakban: MTA), hogy az irányítása alatt álló köztestületi költségvetési szerv, az MTA Könyvtár (ma MTA Könyvtár és Információs Központ, röviden MTA KIK) közreműködésével lássa el az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program működtetésével kapcsolatos feladatokat.”² A rendelet legfontosabb tételeként az állam központosította és 1426 millió forinttal biztos alapokra helyezte az EISZ Nemzeti Program működését. Az MTA Könyvtárához került adatbázisok az ún. Alapprogramhoz tartoznak, míg az Educatio Kft. TÁMOP program keretében beszerzett adatbázisai az ún. TÁMOP program adatbázisai néven éltek tovább.

2011 őszétől zajlottak az előkészületi munkák, s a határozat megjelenését követően 2012 áprilisának elején létrejött az EISZ Titkárság, az MTA Könyvtára Igazgatóságának részeként. Két fiatal, angolul jól beszélő informatikus-könyvtáros felvételével, és a felső vezetés közvetlen irányításával megindult az országos szintű gyűjteményfejlesztési és adatbázis-szolgáltatói munka. Alapvető célkitűzés volt, hogy a szolgáltatás folyamatos és zökkenőmentes legyen, és az előfizetői kör ne érezze a szervezeti, szerkezeti átalakulást. Fél év alatt kialakult az a csapat, amely képes hosszú távon működtetni a

programot. A szakmai személyzet munkáját jól kiegészíti egy komoly adminisztrációs háttér, informatikai és pénzügyi szakemberek bevonásával és egy részmunkaidős ügyviteli munkatárs alkalmazásával. Meg kell említenünk még az MTA Titkárságával, különösen a jogi és közbeszerzési referenssel való szoros együttműködést, hiszen így teljes az a csapatmunka, amelyre a program sikere épül.

A titkárság első és legfontosabb feladata volt az EISZ Nemzeti Programról rendelkezésre álló információk megszerzése, melyhez a program korábbi koordinátora az *Educatio Kft.* nyújtott tanácsadást. Milyen információk voltak ezek? Adatbázisok, melyek bekerültek a EISZ Alapprogramjába; az egyes intézmények 2012. évi adatbázis-igényei; az intézmények adatai, az önrész kiszámításához használt képletek átadása, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A titkárság megalakulásával szinte egy időben el kellett indítani a közbeszerzési eljárásokat. Az MTA KIK pályázatán útján kiválasztotta azt a két ügyvédi irodát, amelyek az eljárások során a közbeszerzésért felelősek voltak. Ahol mód nyílt rá, azokban az eljárásokban a közbeszerzés első lépése az ún. kizárólagossági nyilatkozatok beszerzése volt, ezek alapján határoztuk meg a közbeszerzés fajtáját. Az ajánlattételi dokumentációt, amelyek megjelentek a Közbeszerzési Értesítőben, ügyvédi irodák készítették el. A döntő többségében hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos eljárások során, a kizárólagossági nyilatkozatok értelmében egyetlen szolgáltató vett részt a közbeszerzésekben, két adatbázis esetében került sor nyílt eljárásra. A 14 közbeszerzési eljárás során az MTA KIK, az MTA közbeszerzési referense, valamint a szerződött ügyvédi irodák együttműködése kimagaslóan hatékony volt.

A több mint 90 intézményből álló előfizetői kör tagjaival kötendő szerződések, a számlázás és a kapcsolódó pontosan vezetett adminisztráció mellett fontos szerepet kap a folyamatos kapcsolattartás az intézményekkel, a felmerülő technikai és használati kérdések áthidalása és megoldása. A nap nyolc órájában állunk rendelkezésre: akár telefonon, akár e-mailben keresnek minket.

Az EISZ Nemzeti Program finanszírozásához elengedhetetlen a részt vevő intézmények költségvállalása. Az ún. önrész-hozzájárulás mértékét minden egyes adatbázis esetén az EISZ Bizottság 2009-ben elfogadott irányelvei alapján számoljuk ki, a program irányítójának jóváhagyását követően.

Az önrészek számításához többféle adat is szükséges; az intézmények FTE – full-time equivalent – számai, illetve az adatbázisok használati statisztikája. A statisztika egyben a döntéshozatal eszköze is, segíti az intézményi vezetőket előfizetői döntéseik meghozatalában.

2012 májusában létrehoztuk az Elektronikus Információszolgáltatás, az MTA Könyvtárának hivatalos EISZ-blogját (1. ábra). Célszerűnek éreztük egy új, az *eisz.hu* honlaptól független tájékoztatási felület létrehozását, hogy az Alapprogram legfontosabb híreiről naprakészek lehessenek a felhasználóink.

Miért döntöttünk a blogforma mellett? Mivel gyorsan, egyszerűen oszthatunk meg rajta tartalmat. Felépítése, kezelése egyszerű és hatékony, létrehozása pedig rövid időt vett igénybe. Az induláskor saját tárhely mellett döntöttünk, ez azért volt célszerű, mert így szolgáltatótól függetlenül alakíthatuk ki a blogot, például saját adatbázis, saját domén (<http://eisz.mtak.hu>), illetve lehetőségünk volt saját, egyedi arculat kialakítására is. A saját felület jó döntésnek bizonyult; 2013 januárjáig két, egymástól független statisztikai szolgáltató – Google Analytics és HiStats – adatai szerint is több mint hatezerszer látogattak el felhasználóink és az érdeklődők a blogra.

Az intézményi oktatóknak, kutatóknak és a hallgatóknak egyaránt fontos, hogy a legfrissebb információkhoz rövid időn belül hozzájussanak. Az adatbázisok használata folyamatosan nő, az oktatók a hallgatóknak egyre több olyan feladatot adnak, amely szükségessé teszi számukra ezek használatát. Fontos feladat tehát az igények felmérése éppen úgy, mint a felhasználás adatainak mérése.

Az EISZ Nemzeti Program a tárgyévét megelőző év utolsó negyedében igényfelmérést készít, amelyet eljuttatunk az érintett felsőoktatási, nonprofit és egészségügyi intézményeknek, s egyúttal a blogon is közzéteszünk. A valós igények rangsorolása alapján és a rendelkezésre álló források ismeretében készítjük el a beszerzési tervet, hozzá kapcsolódóan a közbeszerzési tervet. Abban az esetben, ha két vagy három évre kötünk licenstszerződést a kiadóval, forgalmazóval, nincs mód új jelentkezőket fogadni, csak úgy, ha az igénylő vállalja az intézményére háruló teljes költséget. Kilépéseket sem tudunk egy szerződéssel biztosított szolgáltatás ideje alatt elfogadni, csak a szerződés lejártát követően. Kivétel akkor lehetséges, ha a kilépő helyébe egy hasonló nagyságrendű belépő intézmény várakozik, és a csere többletköltség nélkül megoldható.

1. ábra EISZ-blog (Elérése: <http://eisz.mtak.hu>)

A terjesztést a blogon, illetve a meglévő e-mail kapcsolatokon keresztül végezzük. Naprakész tájékoztató, újdonságok bemutatása, események,

programok népszerűsítése közvetlen kommunikációval történik. Személyes kapcsolattartásra egyedi bejelentkezés alapján és az adatbázis-bemutatókon

való részvétellel nyílik lehetőség. Fontos partnereink az intézményekben dolgozó EISZ-koordinátorok, akikkel szintén közvetlen, sok esetben személyes napi kapcsolatot tartunk fenn. Rendszeresen szervezünk oktatóprogramokat, bemutatókat, ezeket többnyire a szolgáltatók kezdeményezik, éppen úgy, mint az online webinarprogramokat. Az elmúlt évben nyolc alkalommal szerveztünk bemutatót, képzést. Természetesen intézményi igények alapján is van lehetőség bemutatók, oktatóprogramok

szervezésére, a kiadói szórólapok, tájékoztatók továbbítására, felhasználókhöz való eljuttatására.

A közeljövő

2013-ra elmondhatjuk, hogy biztos alapokon áll az EISZ Nemzeti Program működése, a költségvetés biztosított, a működés feltételei adottak. Az 1. táblázat az elérhető adatbázisokat tartalmazza.

1. táblázat

Elérhető adatbázisok

Adatbázis neve	Szolgáltató	Előfizetés kezdete	Előfizetés időtartama	Önrész mértéke (százalékban)	Szolgáltatást igénylő intézmények száma
MathSciNet	Swets Information Services GmbH	2012	17 hónap	75%	12
Reaxys	Elsevier B.V.	2013	12 hónap	75%	3
ACM Digital Library	Association for Computing Machinery	2013	12 hónap	75%	8
Akadémiai Folyóiratok	Akadémiai Kiadó Zrt.	2013	12 hónap	10%	35
Akadémiai Szótárak		2013	12 hónap	25%	26
Science Magazine	Minerva Wissenschaftliche Buchhandlung GmbH	2012	17 hónap	75%	10
Nature	Minerva Wissenschaftliche Buchhandlung GmbH	2013	12 hónap	75%	12
EBSCOhost Minerva	Minerva Wissenschaftliche Buchhandlung GmbH	2013	12 hónap	minisztériumi forrás	89
Web of Science	Thomson Reuters Scientific Inc.	2013	36 hónap	25%	37
Science Direct	Elsevier B.V.	2013	12 hónap	Egyedi	50
SpringerLink	Springer Science and Business Media B.V.	2013	12 hónap	75%	40
CABI	Minerva Wissenschaftliche Buchhandlung GmbH	2012	15 hónap	75%	8
FSTA					5
Zool. Records					3
MLA-LRC	Info Technology Supply Ltd.	2012	24 hónap	75%	5
Grove Art					6
Grove Music					6
JSTOR	Ithaka JSTOR	2013	12 hónap	10%	24
EconLit	Minerva Wissenschaftliche Buchhandlung GmbH	2012	18 hónap	75%	12
Journal Citation Reports	Thomson Reuters Scientific Inc.	2013	24 hónap	25%	11
Essential Science Indicators		2013	24 hónap	25%	5
Scopus	Elsevier B.V.	2013	12 hónap	50%	Várhatóan 19

EISZ Titkárság
 MTA Könyvtár és Információs Központ
 Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program

Az EISZ fő feladata, hogy biztosítsa a hozzáférést az online információs forrásokhoz a magyarországi nonprofit kutatóintézetek és a felsőoktatási intézmények számára.

Jelenlegi helyzet

- a szolgáltatás folyamatos
- 2013-ban bővül az elérhető adatbázisok köre
- A TÁMOP-programból átveszünk adatbázisokat
- a 2013-as év üzleti tervének végrehajtása megkezdődött
- a 2012-es év használati statisztikáinak analízisa, felhasználása folyik

Jövőbeni tervek

- 8 adatbázis esetén már lezajlott a beszerzés 2013-ra
- nemzetközi kapcsolatok erősítése:
- ICOLC-tagság, konferencia-részvétel: London Online, BOBCATSSS
- átlérés Shibboleth-rendszerű azonosításra
- az MTMT és az EISZ közötti kapcsolatok erősítése

EISZ-Történet

- 2001-ben indult
- kormánydöntéssel - több forrásból
- általános, átfogó, több tudományterületet felölelő adatbázisok
- EISZ-Bizottság - 9 delegált tag
- azonosítás IP-alapon
- 2010-ben új szakadatbázisokkal bővült az EISZ, TÁMOP-forrásból

Adatbázisok

- beszerzés vendoron keresztül vagy közvetlenül a kiadótól
- átfogó, teljeskörű és hivatkozási adatbázisok
- bölcsészeti és társadalom-tudományi, valamint természet- és alkalmazott-tudományi adatbázisok
- képzések és webinar-ok fogadása és szervezése

Újraszervezés

- 2012 januárjában az EISZ kettévált. Alap-programra és EU-forrásból finanszírozott részre (TÁMOP)
- létrejött az EISZ Titkárság
- 1,4 milliárd Ft költségvetés áll rendelkezésre központi forrásból
- az intézmények önrésszel járulnak hozzá a költségekhez
- az Alapprogram 2012-ben 19 adatbázist tartalmaz

Intézmények

- 126 EISZ-tag: felsőoktatás, egészségügyi szolgáltatók, nonprofit kutatóintézetek, és az MTA Kutatóhálózata
- minden taggal közvetlen kapcsolattartás
- személyes kapcsolatok kialakítása-találkozók, konferenciák és tréningek keretében
- gyors és informatív kommunikáció: blog-honlap

Erősségek (S)

- szakértő személyzet (könyvtár-informatikusok, pénzügyi és közbeszerzési referens)
- jó kapcsolat a szolgáltatókkal és a felhasználókkal
- nyelvismeret és munkabírás
- precíz, pontos munkavégzés
- kapcsolatok és kommunikáció

Gyengeségek (W)

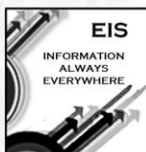
- korlátozott költségkeret
- csökkenő erőforrások a felhasznált intézményeknél
- az Alapprogram és a TÁMOP-beszerzések különválása

Lehetőségek (O)

- országos együttműködés építése és újjáépítése
- esély, hogy növeljük a bevont szolgáltatók számát
- átállás Shibboleth azonosításra
- közösségi média kiaknázása
- közös forráshasznosítás és forrásmegosztás
- piac nyomkövetése

Veszélyek (T)

- intézményi kilépések
- szolgáltatói megállapodások elhúzódnása adminisztratív okokból
- csúszás a források és az önrészek beérkezésében

email: eisz@konyvtar.mta.hu
 site: <http://eisz.mtak.hu>
 phone: +36-1-4116277

Fontos szempont, hogy azokat a nemzetközi adatbázisokat, amelyeket az MTMT közvetlenül tud használni, illetve hasznosítani adatbázis építése során, az EISZ-program keretében szerezzük be. Így kerül át az ún. EISZ TÁMOP programból az alapprogramok sorába a *Journal Citation Report*, az *Essential Science Indicator* és a *Scopus* adatbázis. Törekednünk kell arra, hogy a kiadói szerződéseinkben is érvényt szerezzünk a felhasználás új szempontjainak.

2013-tól fokozatosan átállunk az IP alapú hozzáférésekről a Shibolett rendszerre, annak érdekében, hogy felhasználóink könnyebben, fizikai helytől függetlenül elérjék mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket az intézmények nyújtanak. Az előzetes egyeztetések az *NIIFI*-vel és a szolgáltatókkal már megtörténtek, a részletekről folyamatosan tájékoztatjuk partnereinket.

Igény mutatkozik arra, hogy olyan adatbázisok beszerzését is vállalja a titkárság, amelyeket központi költségvetésből nem tud támogatni. 2013-tól lehetőség van arra, hogy minimum négy intézmény által igényelt adatbázis közbeszerzését központi, nemzeti licencszerződés megkötésével biztosítsuk. Ez a szolgáltatás próbaképpen, 100% önrész fizetése mellett vehető igénybe.

Hivatkozások

- ¹ <http://www.heise.de/tr/artikel/Das-Netz-als-Pausen-fueller-1568472.html> (2013-02-12)
- ² Forrás: Magyar Közlöny 2012. évi 35. szám, p. 6136–6137.

Beérkezett: 2013. III. 21-én.

Téglási Ágnes

az MTA Könyvtár és Információs
Központ főigazgató-helyettese.
E-mail: teglasi.agnes@konyvtar.mta.hu

Giczi András Béla

az EISZ Titkárság főkönyvtárosa.
E-mail: giczi.andras@konyvtar.mta.hu

Páll Zoltán

az EISZ Titkárság könyvtárosa.
E-mail: pall.zoltan@konyvtar.mta.hu

Változások a Google, az Opera és a Firefox háza táján

Új korszakhoz érkezhetsz a Google, amely nem a Webkitet akarja használni a jövőben, helyette saját böngészőmotort fejlesztene; a projektben az Opera is részt venne. Ugyanakkor a Mozilla a Samsunggal közösen szintén új böngészőmotoron dolgozik. A Google éveken át volt az Apple partnere a Webkit fejlesztésében, azonban ennek most vége szakad. A vállalat úgy döntött, hogy a saját útját fogja járni, és a Webkiten alapuló, de részben új böngészőmotort készít, amelynek neve Blink. Miután az Apple és a Google is különböző módon fejlesztette ki a saját böngészőjét, s mind a két szoftverhez hozzá kellett igazítani a motort, ezért az az elmúlt években túl bonyolulttá vált, ez pedig jelentős mértékben nehezíti a Webkit továbbfejlesztését. A nyílt forráskódú Webkitre épül jelenleg többek között a Safari és a Chrome is. A döntés után az Opera bejelentette, hogy segít a Blink fejlesztésében. Mindez azért érdekes, mert a norvég cég februárban váltott a Webkitre. A bejelentés teljesen új helyzetet teremt, hiszen a fejlesztőknek egy újabb motorhoz kell optimalizálniuk a honlapokat. Nehezebbé válhat az iOS esetében a böngészőfejlesztés, mivel az Apple operációs rendszerre kizárólag a Webkitre épülő böngészők használatát teszi lehetővé. A Blink mindenképpen egy karcsúbb Webkit lesz, a Google összesen 4,5 millió sor programkódot akar törölni a motorból, ezáltal az elképzelések szerint az stabilabb és biztonságosabb lesz. A fejlesztésből a Chromium OS is profitálhat. A Mozilla is jelezte, hogy a Samsunggal közösen készíti el a Servo nevű új böngészőmotort, amelyet kifejezetten az ARM chipre és az Android operációs rendszerre optimalizálnak. *Brendan Eich*, a szervezet menedzsere blogbejegyzésében azt írta, hogy ezáltal a szoftver a jelenlegi böngészőknél sokkal jobban kihasználhatja majd a többmagos chipke előnyeit. A Servo egyelőre kísérleti projekt és a 0.6-os verzióánál tart.

/SG.hu Hírlevél, 2013. április 7., <http://www.sg.hu/>

(B. Bné)

A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) és az MTMT2

A Magyar Tudományos Akadémia 2009-ben saját forrásokból hozta létre a Magyar Tudományos Művek Tárát (MTMT). Az Akadémia mellett az MTMT alapító intézményei közé tartozott a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, a Magyar Rektori Konferencia, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram (OTKA) és az Országos Doktori Tanács, majd a kezdeményezéshez hazai egyetemek, főiskolák, egészségügyi intézmények csatlakoztak. Az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív Programja (TÁMOP) keretében 308 millió forint fordítható a nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázis teljes kiépítésére. A kétéves projekt keretében teljes körűen hozzáférhetővé válnak a magyarországi felsőoktatási intézmények, az akadémiai, valamint a programhoz csatlakozott más kutatóhelyek 2007–2014 között megjelent (megjelenő) tudományos műveinek bibliográfiai adatai. Az adatbázis ennél azonban jóval szélesebb lesz, az igazán jelentős adatok 1990-ig visszamenőleg szerepelnek majd benne. A munkát az MTA Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) koordinálja, amely részben e projektnek köszönhetően jelentősen megújul és hagyományos feladatai mellett XXI. századi modern információs központtá alakul.

Az MTMT célja a hazai tudományos közösség által létrehozott tudományos publikációk, és a rájuk kapott idézetek nyilvántartása és nyilvánossá tétele. A hagyományos értelemben vett publikációkon túl néhány, a tudományos teljesítmény és előme-

netel szempontjából fontos további szellemi terméktípust – például szabadalom, alkotás – is nyilvántart. Feladata az egyéni kutatók és az intézmények tudományos teljesítményének bemutatása és mérése (1. táblázat).

1. táblázat

MTA Doktora pályázat – általános értékelő táblázat

MTMT közlemény és idéző összefoglaló táblázat
Példa: Szerző, Oktató/Kutató adatai (2013. 03. 11.)

Közleménytípusok	Száma		Hivatkozások	
	Összesen	Részletezve	Független	Összes
Teljes tudományos közlemények ¹				
I. Tudományos folyóiratcikk	82	–	–	–
Nemzetközi szakfolyóiratban	–	78	636	868
Hazai kiadású szakfolyóiratban idegen nyelven	–	4	11	16
Hazai kiadású szakfolyóiratban magyar nyelven	–	0	0	0
II. Könyvek	0	–	–	–
a) Könyv, szerzőként	0	–	–	–
Idegen nyelvű	–	0	0	0
Magyar nyelvű	–	0	0	0
b) Könyv, szerkesztőként	0	–	–	–
Idegen nyelvű	–	0	² –	–
Magyar nyelvű	–	0	–	–

III. Könyvrészlet	3	–	–	–
Idegen nyelvű	–	3	0	0
Magyar nyelvű	–	0	0	0
IV. Konferenciaközlemény folyóiratban vagy konferenciakötetben	4	–	–	–
Idegen nyelvű	–	3	0	0
Magyar nyelvű	–	1	0	0
Tudományos közlemények összesen (I.-IV.)	89	–	647	884
További tudományos művek³	–	0	0	0

Összesített impaktfaktor	227,6	–	–	–
Idézetek száma	–	–	648	885
Hirsch-index	16	–	–	–

Oktatási művek				
Felsőoktatási tankönyv	13	–	–	–
Idegen nyelvű	–	7	0	0
Magyar nyelvű	–	6	0	0
Felsőoktatási tankönyv része idegen nyelven	–	0	0	0
Felsőoktatási tankönyv része magyar nyelven	–	0	0	0
További oktatási művek	0	–	0	0

Oltalmi formák	0	–	0	0
-----------------------	---	---	---	---

Alkotás	0	–	0	0
----------------	---	---	---	---

Ismeretterjesztő művek				
Könyvek	0	–	0	0
További művek	0	–	0	0

Közérdekű és nem besorolt művek	0	–	0	0
--	---	---	---	---

Absztrakt	26	–	1	1
------------------	----	---	---	---

Egyéb szerzőség	0	–	0	0
Idézők disszertációban, egyéb típusban	0	–	3	3

Megjegyzések:

A táblázat számai hivatkozások is. A számra kattintva a program listázza azokat a műveket, amelyeket a cellában összeszámlált.

– : Nem kitölthető cella

¹ Teljes tudományos közlemény ebben az adatbázisban:

Folyóiratcikk: szakcikk/tanulmány, összefoglaló cikk, rövid közlemény, sokszerzős vagy csoportos szerzőségű közlemény, forráskiadás, recenzió/kritika, műkritika, esszé

Könyv: szakkönyv, monográfia, kézikönyv, tanulmánykötet, forráskiadás, kritikai kiadás, műhelytanulmány, atlasz

Könyvrészlet: szaktanulmány, fejezet, esszé, forráskiadás, recenzió/kritika, műkritika, műtárgyleírás, térkép, műhelytanulmány része

Konferenciaközlemény: folyóiratban, könyvben, egyéb konferenciakötetben megjelent legalább 3 oldal terjedelemben

Olthalmi formák: szabadalmak,

Lásd: https://www.mtmt.hu/system/files/mta_doktori_hatarozat_-_2012-09-25_-_kivonat_2.pdf

² Szerkesztőként nem részesedik a könyv idézéséből

³ Ide értve a teljes közlemények listájában nem szereplő publikációkat, a nem ismert lektoráltságú folyóiratokban megjelent műveket és minden olyan tudományos művet, amely az I.-IV. sorokban nem került összeszámlálásra.

Az MTMT informatikai szolgáltatásaira támaszkodik több olyan magyar tudományos szervezet és informatikai szolgáltatás, amely tudományos bibliográfiai információkat használ. Az elsődleges funkció túl az MTMT portálfunkciót is betölt: bemutatja és hiperhivatkozások segítségével elérhetővé teszi a kiadóknál, illetve repozitóriumokban található hazai publikációkat.

Az MTMT országos hatókörű és mandátumú tudományos bibliográfiai és tudományérési projekt, konzorciumi szervezésben. A konzorcium tagjai a felsőoktatási intézmények, az MTA kutatóhálózata, számos kisebb kutatószervezet, néhány közgyűtemény és kórház, valamint egyéni jelentkező szerzők, akik legalább egy tudományos közleményt jegyeznek.

A tagszervezetek és a szerzők (az egyéni tagok) vállalt felelőssége, hogy hiteles és nyilvános bibliográfiai információt tegyenek közzé az adatbázisban. Az adattár egyik működési alapelve az osztott felelősség és működés. Mindenki maga is felelős az általa közzétett és/vagy hozzárendelt információért, de az információt ellenőrzi és hitelesítheti a tagszervezet is, valamint az MTMT központi bibliográfusai is. Az esetleges hibák megszüntetését nagyban segíti az adattár nyilvánossága; aki hibát észlel, kezdeményezheti a javíttatást. Fontos, hogy az MTMT a hivatkozó, idéző közlemények kezelését is lehetővé teszi. Ezáltal a közlemények hazai és nemzetközi hatását jellemző indikátorok számíthatók. A szerzők adatainak táblázatos összefoglalásai megkönnyítik az egyes tudományszakok szokásai szerinti összegzést.

Az MTMT-ben együttműködő kutatóhelyek, intézmények lekérhetik, összesíthetik az adattár adataiból saját szervezeti egységeik, tanszékeik, intéze- teik és laboratóriumaik tudományos közléseinek,

és azok tudományos visszhangjának összefoglaló adatait is.

Az MTMT sok mindenben segíti a tudományos tájékozódást és tájékoztatást. A szerzők számára biztonságos és ellenőrzött adattárolást, valamint több helyen felhasználható, egységes nyomtatási formát biztosít. A magyar tudományos eredmények után érdeklődőknek lehetővé teszi a keresést, szerző, intézmény, cím mezőben, absztraktban lévő kulcsszó szerint. Javítja a tudományos eredmények hazai elterjesztését és megismerhetőségét, a világ tudományossága számára kaput nyit a magyar tudományosságához.

A kezdet óta elmúlt közel 4 év alatt az MTMT gyors és jelentős bővülésen ment át. A frissen megalakult MTMT-ben 2009 júliusában az induláskor nyolc intézményi törzstag, nagyságrendileg 100 000 szerzői közlemény és 200 000 idéző közlemény volt. Ezzel szemben ez év februárjában a 18 alapító intézmény mellett 16 társult intézmény vesz részt az MTMT munkájában, a szerzői közlemények száma átlépte az 1 milliót, az idéző közleményeké pedig a 3 milliót. A jelentős mennyiségi bővülés mellett minőségi fejlesztés is történt, javult az adatminőség és kialakult, országszerte elterjedt egy szervezeti működési kultúra (1. ábra).

A kezdet

Az együttműködő intézmények 2010-ben kialakították az MTMT működésének szervezeti kereteit. A tagintézményi képviselőkből megalakult a Program tanács (PT). A PT a tagintézmények parlamentje, amely a folyamatosan bővülő rendszer működésének szabályozásában, a szoftverfejlesztés irányainak kialakításában, a közös költségek felosztásában fejt ki tevékenységét.

Felhasználók száma összesen:	35 132		
Szerzők száma összesen:	33 784		
Adminisztrátorok száma összesen:	1 347		
Aktív felhasználók száma:	34 510		
Bejelentkezett felhasználók száma:	332		
Bejelentkezett azonosított felhasználók száma:	134		
<hr/>			
Közlemények száma összesen:	1 019 002	Idézetek száma összesen:	3 114 560
Cikkek száma:	469 915	Függő idézetek száma:	540 177
Könyvek száma:	131 864	Független idézetek száma:	2 468 801
Fejezetek száma:	183 212	Nem vizsgált idézetek száma:	105 562
Szabadalmak száma:	3 599		
Disszertációk száma:	7 463		
Egyéb művek száma:	84 553		

1. ábra MTMT összefoglaló rendszerstatistika (2013. március 11. 10:30 állapot)
Az adatbázisban lévő rekordszám a Közlemények és az Idézetek számának az összege!

Két szakmai fórum, az Információ-technológiai Szakbizottság (IT-SzB) és a Bibliográfiai Szakbizottság (BSz) segíti a PT munkáját. A BSz a tudományos bibliográfiai osztályozást alakította ki, definíciókat fogalmazott meg, és azok implementációja során megjelenő kérdéseket vizsgálta, véleményezte. Az IT-SzB a tagszervezetek fejlesztési igényeit gyűjtötte össze, véleményezte, előretételezve segítette kialakítani a szoftverfejlesztés céljait és körvonalait. A szakbizottságok dokumentumai az MTMT portálon¹ megtalálhatók és letölthetők.

Az MTMT működése

A tagszervezetek mindegyike kialakította az MTMT-ben szervezeti hierarchiáját, amelyben elhelyezheti szerzőit. A szervezethez tartozó bibliográfiai rekordok kezelésére szakosodott intézményi adminisztrátori rendszert hozott létre. Összeségében több mint 500 fő rendelkezik az MTMT-ben lokális/intézményi adminisztrációs jogosítványokkal. Ez biztosítja azt, hogy a tagszervezetek meg tudjanak felelni vállalt kötelezettségüknek: a tudományos közleményeik hiteles bemutatása bibliográfiai adatokkal.

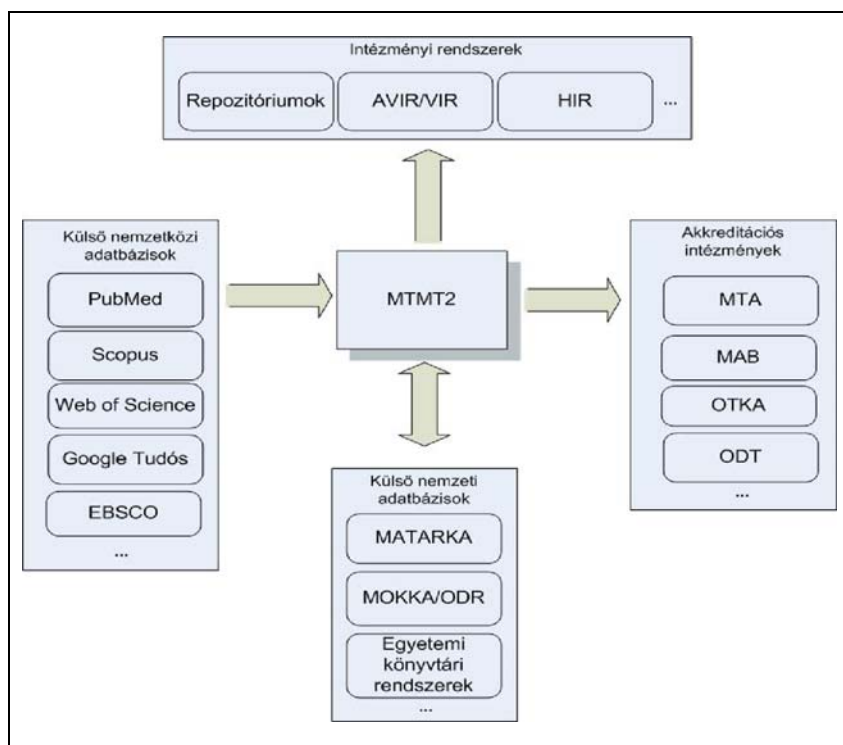
A modern tudományos munka egyik fontos jellemzője a kutatók együttműködése, amelynek eredményeképpen sok az olyan közös közlemény, melynek szerzői más-más felsőoktatási és/vagy

kutatóintézetekhez tartoznak. A szervezeteken átívelő közös közlemények kezelése megköveteli, hogy szakértő bibliográfusok, az MTMT központi adminisztrátori segítsék a tagszervezeteket és a szerzőket mindennapi tevékenységükben.

Az MTMT jelenlegi rendszere ellátja az alapvető adatbeviteli és visszakeresési funkciókat, mind szerzői, mind pedig intézményi bontásban, azonban teljesítménye nem kielégítő, kisebb, mint amit egy országos rendszert működtető szoftvertől el lehet és kell várni. A használat nehézkes, szoftverergonómiai szempontból nem kielégítő, csúcsidőszakban (pl. pályázatbeadási határidők környékén) a válaszidők már a 200-250 egyidejű felhasználó esetén sem megfelelőek. Egy-egy összetett lekérdezést csak lassan tud kiszolgálni.

Az MTMT teljes kiépítése

Az MTMT továbbfejlesztésére az MTA Könyvtára pályázatot nyújtott be a tagintézmények támogatásával és 100%-os támogatásintenzitású forrást nyert el. Ez a TÁMOP 4.2.5.A-11/1-2012-0001², címe „Az MTMT publikációs adatbázis szolgáltatások országos kiterjesztése”. A továbbfejlesztés, a teljes kiépítés azt jelenti, hogy a rendszer számára új dedikált szoftver készülhet, és a tagszervezetek a 2007–2014 közötti adataikat teljes körűen feltöltik az adatbázisba, amely külső adatforrásokhoz is kapcsolódik (2. ábra).

2. ábra Az MTMT2 rendszer kapcsolatai külső adatforrásokkal

A projekt végére biztosítani kell a rendszer országos kiterjesztését, amelynek egyik technikai feltétele a jelenleg működő egyedi fejlesztésű alkalmazói szoftver (MyCite ver.: 1.5.19.x) és futtató környezetének teljes megújítása, funkcionalitásának bővítése, teljesítményének növelése a tagintézményi igényeknek és a jelenlegi szoftver-technológiai (szoftver-minőségi, biztonsági, architektúrális) elvárásoknak megfelelően. A tervezett szoftverrendszer neve MyCite2.

A tervek szerint a MyCite2 szoftverrendszer 250-500 egyidejű felhasználónak nyújt elfogadható teljesítményt. Számos új funkciót kell megvalósítani, és a tagintézmények igényei szerint kell adatcserét biztosítani az egyetemi, a kutatóhelyi, az MTA, az OTKA és az ODT informatikai rendszereivel. Az új szoftver a felsőoktatás AVIR rendszeréhez is adatcserét biztosít.

Az MTMT szakbizottságai megtárgyalták és jóváhagyták a MyCite2 rendszer koncepcióját, elkészült a közbeszerzési ajánlathoz szükséges műszaki specifikáció. A továbblépéshez szükséges engedélykészerítés után indulhat az MTMT fejlesztésének következő, legalább egy éves szakasza, az új szoftver elkészítése, az adatok átvétele az új rendszerbe, majd annak használatba

vétele. Az MTMT életének izgalmas szakasza következik.

Hivatkozások

¹ <https://www.mtmt.hu/content/letoltheto-dokumentumok>

² <https://www.mtmt.hu/content/tamop>

Beérkezett: 2013. III. 20-án.

Makara B. Gábor
 az MTA rendes tagja,
 professor emeritus
 az Orvosi Tudományok Osztályán.
 Jelenlegi fő feladata: az MTMT szakmai irányítása,
 az MTMT tagintézményeinek koordinációja.
 E-mail: makara@koki.hu

Seres József
 az MTA Könyvtár és Információs Központ,
 MTMT Osztály vezetője;
 a TÁMOP 4.2.5.A-11/1 projekt vezetője.
 E-mail: seres.jozsef@mtmt.hu

A Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály létrejötte

Az MTA 182. közgyűlésén hozott határozatnak megfelelően 2012. január 1-jétől az MTA Könyvtára lett az MTA Kutatásszervezési Intézet általános jogutódja. A tudományelemzési és tudománypolitikai profilt a volt intézeti munkatársak egy részéből megalakult Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály (TTO) vette át. A tevékenység elemei: tudományometriai kutatások, módszertani fejlesztések; régiók, országok, intézmények, egyének tudományos publikációs adatainak sok szempontú feldolgozása, elemzése; bibliometriai szolgáltatások; tudományozociológiai vizsgálatok. Tudománytörténeti érdekesség, hogy az első hazai tudományometriai műhely, a nemzetközi hírű Budapesti Tudományometriai Iskola is az MTA Könyvtárában jött létre az 1970-es évek második felében, Braun Tibor és Ruff Imre kezdeményezésére.

Tudományometriai kutatások és szolgáltatások

A TTO, a tudományelemzés többnyire egyetemen található külföldi bázisaihoz hasonlóan, párhuzamosan végez kutatási és szolgáltatási tevékenységet.¹ Az osztály profiljában a klasszikus bibliometria mellett jelentős súlyt képviselnek a strukturális tudományometriai vizsgálatok is. A tudomány működését és teljesítményét jellemző indikátorok fejlesztése, azok alkalmazása, valamint az informált kutatásértékelést támogató ún. tudománytérképezés és a tudománypolitikában alapvető tudományos együttműködések, hálózatok elemzése területén elért eredményeket többféleképpen is hasznosítani tudjuk. Megjelennek hazai és nemzetközi publikációkban, ismertetésre kerülnek a TTO által 3-4 havonként szervezett *Műhelybeszélések* témáiként, és ezek jelentik azt a tudásbázist is, amelyre a különböző projekt-együttműködések és az elemzési feladatok épülnek. Vizsgáljuk a tudományos tevékenység időbeli alakulását, a különböző eloszlásokat (pl. szakterületek, intézmények, különböző csoportokhoz való tartozás szerint), azok következményeit, a tudomány tényleges szerveződésének és működésének számos elemét [1].

Nemzetközi és hazai projektek

Az osztály a tudományos kutatás széles körű, társadalmi hatásmérésre irányuló indikátorrendszer fejlesztésével és értékelési célú felhasználásának

módszertani segítségével vesz részt a SISOB elnevezésű európai uniós (FP7-es) projektben, és hasonló feladatot vállal egy új nemzetközi pályázat kapcsán is. Ez utóbbi célkitűzése a társadalom- és humántudományok sajátosságaihoz alkalmazkodó hatásértékelés módszereinek korszerűsítése. A SISOB („An Observatorium for Science in Society based in Social Models”) általános célja egy olyan információs eszköztár (platform) kifejlesztése, amely nagy léptékű adatbázisokra épülve sokdimenziós képet szolgáltat a K+F-rendszerek működéséről (tudásáramlás, mobilitás, szakmai kapcsolatrendszerek stb.). A kutatásban és fejlesztésben kitüntetett szerepe van a hálózatelemzésnek, speciálisan az SNA (Social Network Analysis) eszköztárának.

A TTO fontos hazai feladatköre a Magyar Tudományos Művek Tára fejlesztési projektben (MTMT2) való részvétel, mind a fejlesztés, mind a hasznosítás oldalán. A két területet az osztály szoros összefüggésben kezeli: az MTMT tudományértékelésben való hasznosításának alapvető feltétele a rendszer ilyen típusú feladatokra való felkészítése. A TTO tudományometriai fejlesztésekkel, illetve az MTMT-adatbázis kutatásértékelésben való alkalmazásával szerepel a TÁMOP-projektben.

Elemzések döntéshozók számára

Az osztály munkájában meghatározó súlyt képviselnek a bibliográfiai adatok gyűjtését, szakszerű feldolgozását és elemzését igénylő feladatok. A

szolgáltatások, elemzések elsődleges felhasználóit értelemszerűen elsősorban az MTA döntéshozói és intézményi köre adja. Az elemzések fókuszában, intézményi szempontból, szintén elsősorban az MTA kutatóintézeti hálózata áll, amely azonban szükségessé teszi az országos, illetve a nemzetközi kontextus elemzését is (pl. hazai akadémiai–felsőoktatási szféra kutatásértékelése). Az eredmények tehát gyakorta a hazai tudománypolitikai döntéshozatal számára is relevanciával bírhatnak. A sokféle metszetben és igen különböző aggregátumokban készített tudományometriai elemzések a tényalapú döntéshozatalban segítik, illetve segíthetik a döntéshozókat.

Megkönnyíti a TTO által végzett tudományometriai vizsgálatok határainak kijelölését és az eredmények döntéshozatali hasznosítását, hogy a munkatársak közül többen is foglalkoznak (és foglalkoztak korábban is) a tudománypolitika fókuszába tartozó kérdésekkel. Ezek között hosszú évek óta szerepelnek a kutatásértékeléssel, annak feltételrendszerével, játékszabályaival kapcsolatos kérdések. A tudományos teljesítmény alakulását sokféleképpen meg lehet mutatni tudományometriai eszközökkel, de az értelmezéshez nagyon fontos, hogy ismerjük a vizsgált időszak tudományrendszerének fejlődését közvetlenül befolyásoló *történéseket* és *tényezőket* is. A kutatás-fejlesztés finanszírozásával, az intézményrendszerrel, a tudományos munkaerővel kapcsolatos ismeretek egyrészt beépülnek a TTO által készített elemzésekbe, másrészt önállóan is megjelennek cikk, előadás, szakértői tevékenység formájában. Közvetlen hasznosításra nyílik lehetőség például a tudományos teljesítményvizsgálatok és a kutatói karriervizsgálatok összekapcsolásával, beleértve a tervezett akadémiai kutatói pályakövetési rendszer kialakítását is. Az összekapcsolás természetes és szemléletes módja az is, hogy a tevékenységünk iránt érdeklődők maguk is előállíthatnak különböző kimutatásokat a tudományos publikációs tevékenységre vonatkozó hazai és nemzetközi mutatószámok, illetve kutatás-fejlesztési (K+F) statisztikai

adatok segítségével (ld. a TTO honlapján elérhető K+F Infotár által biztosított lehetőségeket).²

Az osztály szempontjából fontos kérdés a kapacitás bővítése, a meglévő fiatal kutatói csapat további erősítése. Nagyon fontos a döntéshozókkal való interaktív együttműködés, az igények és a lehetőségek folyamatos egyeztetése, az eredmények korrekt módon történő bemutatása és hasznosítása akár értékelésekhez, akár kutatástámogatási vagy minősítési döntésekben.

Irodalom

[1] SOÓS Sándor: Tudománymetriáról korszerű felfogásban. = Innotéka magazin, 2012. október. URL: http://innoteka.hu/cikk/tudomanymetriarol_korszeru_elfogásban.499.html

Megjegyzések

¹ E modell alapján működik például a tudományometriai kutatások egyik legrangosabb intézménye, az ECOOM, a Leuveni Katolikus Egyetem K+F Monitoring Központja. A központot a flamand kormány hozta létre. Vezetője *Wolfgang Glänzel*, a TTO (külső) munkatársa.

² A TTO honlapja: <http://www.mtakszi.iif.hu/>

Beérkezett: 2013. III. 20-án.

Mosoniné Fried Judit

az MTA KIK osztályvezetője.

E-mail:

mosoni-fried.judit@konyvtar.mta.hu

Soós Sándor

az MTA KIK osztályvezető-helyettese.

Az FP7 SISOB projekt témavezetője.

E-mail: soos.sandor@konyvtar.mta.hu

Holl András

Az Akadémiai Könyvtár repozitóriuma, a REAL bővítése, gyarapítása, fejlesztése

Bemutatjuk a REAL – az MTA KIK repozitóriuma – bővülését, technikai fejlesztéseit. Ismertetjük az MTA Open Access határozatával kapcsolatos feladatokat, és a formális minősítés érdekében tett lépéseket, valamint az MTMT-vel kialakult együttműködést.

Az MTA Könyvtár és Információs Központ repozitóriuma – a REAL – 2009-ben indította meg a teljes szövegű dokumentumok szolgáltatását [1]. Az OTKA kérésére felállított cikk- és projektdokumentáció-gyűjteményt hamarosan egy MTA doktori/kandidátusi disszertációgyűjtemény, majd később egy, az *eBooks on Demand (EOD)* program keretében digitalizált könyvek gyűjteménye követte. Jelenleg a REAL közel 4400, a REAL-d (a disszertációgyűjtemény) pedig közel 500 tételt tartalmaz.

2012-ben a REAL szerverei hardver-bővítéseket kaptak: újabb diszkek állnak rendelkezésre, további évekre biztosítva a tárterületet. Az adatbiztonság növelését szolgálta a szalagos mentőegység beszerzése. Foglalkozunk az NIIF által biztosított, felhőalapú, távoli biztonsági tárolás lehetőségének megteremtésével.

Fontos eleme a repozitóriumok működésének az aggregáló szolgáltatásokkal való együttműködés. Az OpenAIRE kompatibilitás az EU-támogatással keletkezett kutatási publikációk tárolását teszi lehetővé [2]. Hazai szinten az MTMT-vel való kompatibilitás megteremtése kívánatos. Az MTMT egyedi azonosítók (DOI, ORCID, pályázati azonosítók) használatán és a SWORD protokoll alkalmazásán túl minőségi követelményeket is támaszt. Az MTMT követelményrendszerének alapjait egy, a repozitóriumok minősítéséről készült tanulmány jelenti [3].

A REAL a *Southamptoni Egyetemen* fejlesztett EPrints szoftvert használja. A szabad forráskódú szoftver alkalmazása nem jelenti azt, hogy ne kellene figyelmet fordítani a kód karbantartására. A szükséges testreszabást, javításokat gyakran ismételt el kell végezni az esetleges verzióváltások után, és a verzióváltások munkát jelentenek a magyar fordítás tekintetében is. A legutóbbi verzióváltást a SWORD protokoll 2.0-ás verziójára való

váltás tette szükségessé. Az OpenAire kompatibilitást egy foltozókészlet telepítésével oldottuk meg, és létrehoztuk az ORCID¹ azonosító tárolására szolgáló mezőt.

Az MTMT-vel és az OTKA-val való együttműködést megkönnyítené az egységes tárgyszórendszer használata. A REAL – mint az EPrints-alapú repozitóriumok – a *Library of Congress* osztályozási rendszerét használja, az OTKA EPR az Ortelius². Ez idáig az MTMT-ben tudományterületi beosztás nincsen.

Jelenleg a REAL egy webes felületen keresztül biztosít regisztrációs lehetőséget a felhasználóknak (a doktori és az EOD gyűjtemények esetében nincs lehetőség regisztrációra). Amint azt az NIIF EduID³ azonosítási és engedélyezési rendszerének elterjedtsége megengedi, célszerű lenne ezt a REAL esetében is bevezetni (a repozitórium csak tartalomszolgáltatói szerepkörben működne, azonosító szervezetként nem).

Az MTMT egyik elődjénél – a *Köztestületi Publikációs Adattámaml (KPA)* – lehetőség volt teljes szövegű dokumentumok feltöltésére. Felismerve, hogy ezt a funkciót célszerű a repozitóriumokkal megvalósítani, elindult a KPA-ba évekkal ezelőtt feltöltött anyagok áttöltése a REAL-ba. Csak a tudományos publikációk kerülnek át, becslésünk szerint körülbelül 4000 tétel. Az áttöltés várhatóan 2013 során befejeződik. A publikációk a „*publikus web cím*” linkek segítségével továbbra is elérhetőek lesznek az MTMT-ből.

A repozitóriumi feltöltők – kutatók vagy adminisztrátorok – munkáját könnyíti az MTMT-ből indítható repozitóriumi feltöltés lehetőségének megteremtése. A SWORD protokollon alapuló feltöltést az MTMT próbaképpen a REAL-lal valósítja meg, következő lépésben kiterjeszti a többi hazai repo-

zitóriumra, amennyiben azok képesek SWORD 2.0-ás feltöltéseket fogadni.

Nagy jelentőségű a repozitóriumok – és különösen a REAL – szempontjából az MTA Elnökének Open Access határozata⁴. 2013. január elsejétől kötelező a közlésre benyújtott tudományos művek Open Access elérhetőségéről gondoskodni mindazoknak, akiknek a kutatását az MTA támogatja – a kutatóhálózatban vagy a támogatott és Lendület kutatócsoportokban dolgozóknak. A rendelkezés lehetővé teszi az Open Access mindenféle formáját, és a repozitóriumi elhelyezés esetén a nemzetközileg elfogadott tudományterületi repozitóriumok, vagy az egyetemeken működő kutatócsoportok esetében a helyi repozitóriumok használatát – amennyiben rendelkezésre áll ilyen. Mindazoknál a tudományos műveknél viszont, ahol a kiadói jogok nem teszik lehetővé a szabad hozzáférést, a REAL-ban történő elhelyezés kötelező, a hozzáférés korlátozásával.

AZ MTA OA határozatának végrehajtása számos feladatot állított a REAL-t működtető könyvtárosok elé. Bár lehetséges a kutatók számára az egyéni feltöltés, az MTA kutatóközpontjaiban, kutatóintézetekben és a támogatott kutatócsoportoknál REAL adminisztrátorok hálózatát hoztuk létre. Az adminisztrátorok számára oktatást tartottunk, és szakmai anyagokat biztosítunk. A felhasználók számára is számos információs anyag készült az Open Access-ről és a repozitóriumról. A kiadókkal való megegyezés elősegítéséhez szerzői záradékminitát (author addendum) kínálunk a kutatóknak.

Az Open Access rendelkezés megvalósításának támogatására előadókörutat szerveztünk, számos MTA kutatóközpont és kutatóintézet meglátogatásával. A könyvtár munkatársaitól dedikált e-mail címeken lehet REAL feltöltés illetve általános Open Access kérdésekben segítséget kérni⁵. A felhasználókkal való kommunikáció érdekében a REAL webes felületét is felhasználjuk, információkat adunk a várható rendszerkarbantartásokról és verzióváltásokról, a meghirdetett képzésekről.

A legkevésbé látványos munka a repozitórium működtetésében az alkalmazott üzemeltetési eljárások kialakítása és dokumentálása, egységes, optimális eljárásrendszer kialakítása. Egy-egy informatikai vagy könyvtárosi feladatot az EPrints szoftver használata mellett többféleképpen is meg lehet oldani, és a gyakorlat olyan helyzeteket is létrehoz, amelyekre a szoftver és a könyvtárosok

nincsenek felkészülve. Mindezek szabályozása, a követendő eljárások dokumentálása fontos feladat.

A repozitóriumok fejlődésében fontos pont, amikor elérik azt a szintet, hogy kísérleti vagy inkubátoros állapotból érett szervezeti egységgé alakuljanak, illetve amikor valamiféle külsőlegesen minősítési rendszer segítségével vizsgálják meg a megfelelő működésüket. A REAL esetében elindultunk a minősített repozitórium felé vezető úton [4]. A REAL-t üzemeltető könyvtár nevének változása pedig arra mutat, hogy a jövőben az akadémiai közösség részére végzett információs szolgáltatások – melyek közül az egyik a repozitórium – nagyobb hangsúlyt kapnak.

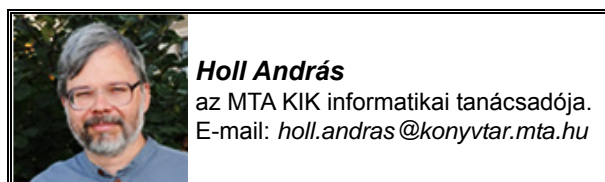
Hivatkozások

- ¹ Open Researcher and Contributor ID, [http:// about.orcid.org/](http://about.orcid.org/)
- ² A Common European Research Information Format keretében létrehozott ORTELIIUS THESAURUS ON HIGHER EDUCATION, <http://cordis.europa.eu/cerif/src/toolkit.htm#subject>
- ³ <http://www.eduid.hu>
- ⁴ 27/2012 (IX.24), <http://real.mtak.hu/eprints/mandate.html>
- ⁵ REAL feltöltéssel kapcsolatos kérdésekben: real_help@konyvtar.mta.hu
Open Access kérdések: openaccess@konyvtar.mta.hu

Irodalom

- [1] HOLL, A.: REAL – az MTA Könyvtárának repozitórium. = TMT, 57. köt. 6. sz. 2010. p. 245–249.
- [2] HARANGI, G.: Hogyan legyünk OpenAIRE kompatibilisek? NETWORKSHOP 2012. <http://videotarium.hu/hu/recordings/details/4137>
- [3] HOLL, A. – HARANGI, G. – DRÓTOS, L. – HOFFMANN, Á.: Repozitóriumok minősítése. 2012. https://www.mtmt.hu/system/files/mtak_tamop_repozitoriumok_101_v4c.pdf
- [4] HOLL, A.: REAL, az MTA Könyvtárának repozitórium – úton a minősített repozitórium felé. NETWORKSHOP 2012. <http://hws.niif.hu/ncd2012/docs/ehu/049.pdf>

Beérkezett: 2013. III. 20-án.

Egy kattintással a cikkjegyzéktől a teljes szövegig – kontextusfüggő linkek létrehozása a Bundestag Könyvtárának katalógusában

2011 áprilisában a Bundestag könyvtára új szolgáltatást vezetett be, melynek segítségével a katalógusból közvetlenül elérhetővé vált a könyvtár által előfizetett 60 000 politikai témájú cikk teljes szövege.

A linkelés a szövegekörnyezet alapján automatikusan történik az OpenURL 1.0 szabvány használatával, mely a könyvtár számára fontos segítséget jelent az elektronikus források linkelésénél és a linkek karbantartásánál.

A szövegekörnyezetre érzékeny linkelés mind az intraneten, mind az internetes katalógusban elérhető, bár külső felhasználók csak a cikkek absztraktjaihoz férhetnek hozzá egyenesen.

Az elmúlt években a Bundestag könyvtára jelentős mértékben gyarapodott elektronikus folyóiratokkal. Szisztematikusan megvizsgálták a folyóiratállományt, hogy létezik-e elektronikus változat az egyes címekhez. Jelenleg közel 1700 licenccelt és ingyenes releváns, parlamenttel foglalkozó elektronikus folyóirattal rendelkeznek. Ezek listája a folyóiratok honlapjaira mutató linkekkel együtt mind a katalógusban, mind az intraneten megtalálható, így mind a folyóiratok címében való kulcsszavas keresés, mind a böngészés lehetséges.

A cikkeket régebben csak válogatva linkelték kézzel a megfelelő elektronikus változathoz. A felhasználóknak így legalább két lépésben kellett keresniük: először a katalógusban, majd a folyóirat honlapján.

A teljes szövegre mutató link létrehozásának előfeltétele volt a DOI-szám megléte (Document Object Identifier), mely lehetővé teszi, hogy az aktuális webcímtől függetlenül állandóan elérhető legyen a cikk. Ezt egészíti ki az OpenURL szab-

vány, mely szintén a folyamatos elérhetőséget biztosítja. Az e szabvány alapján alkotott linkek tartalmazzák a cikkek bibliográfiai adatait (mint pl. ISSN, évfolyam, szám, stb.). Az OpenURL-link sem közvetlenül a dokumentumra mutat, hanem egy úgynevezett resolverre, amely az OpenURL-t érvényes URL címmé alakítja. A módszer előnye nem csupán a linkek stabilitása, hanem az is, hogy mivel az OpenURL-linket automatikusan generálhatók, jelentős munkaerő takarítható meg.

Mivel a Bundestag könyvtára sok más könyvtárral szemben bibliográfiai adatbázisokhoz nem, csak a saját katalógusukban megtalálható cikkek teljes szövegéhez szeretett volna linket biztosítani, ezt a problémát LinkResolverrel csak nehezen lehetett volna megoldani, így a cél érdekében a könyvtár az aDIS/BMS integrált könyvtári rendszerét kiegészítette az aDis/Portal elnevezésű modullal.

A modul segítségével számon tarthatók az érvényes licencek, illetve a kiadónként és szolgáltatónként a linkek generálásához szükséges forrásminták. Ezen két adat összekapcsolásából jönnek létre a linkek a folyóiratokhoz, illetve a cikkekhez. Ily módon lehetővé vált azoknak a szolgáltatóknak is, akik nem támogatták az OpenURL-szabványt. Az új szolgáltatásnak köszönhetően a felhasználók egyre nagyobb mértékben veszik igénybe a könyvtár elektronikus forrásait, így a könyvtár a szolgáltatás további fejlesztését, valamint e-könyvek és elektronikus évkönyvek beszerzését is tervbe vette.

/SPANGENBERG, Martin: Vom Aufsatznachweis zum Volltext mit einem Klick – kontextsensitive Verlinkung im Katalog der Bundestagsbibliothek. Eine Erfahrungsbericht. = Bibliotheksdienst, 46. köt. 7. sz. 2012. p. 583–592./

(Némethné Szivi Zsófia)